

Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja kokemuksia lapsen osallisuudesta lapsiperheen palvelutarpeen arvioinnissa

Henriikka Suominen

Pro gradu- tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

2018

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja kokemuksia lapsen osallisuudesta lapsiperheen palvelutarpeen arvioinnissa

Tekijä: Henriikka Suominen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_Sivulaudaturtyö__Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 82+2 liitettä

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Pro gradu- tutkielma käsittelee lapsen osallisuutta sosiaalihuoltolain mukaisessa lapsiperheen palvelutarpeen arviossa sosiaalityöntekijöiden kokemana ja kuvaamana. Tutkimus toteutettiin laadullisena fenomenografisena tutkimuksena ryhmäkeskustelun keinoin. Aineistonkeruu ajoittui keväälle 2018 ja aineistonkeruutilanteita oli 2. Litteroitua aineistoa kertyi 25 sivua. Analyysimenetelmänä käytettiin fenomenografista aineistolähtöistä sisällönanalyysiä, jonka avulla aineistosta paikannettiin ja nostettiin esille sosiaalityöntekijöiden esittämiä käsityksiä lapsen osallisuudesta sekä sitä edistävästä ja haastavista tekijöistä.

Aineistossa lapsen osallisuus kuvautui monitahoisena ja monin eri tavoin rakentuvana ilmiönä. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten perusteella aineistosta oli paikannettavissa neljä pääkategoriaa lapsen osallisuudelle; osallisuus palvelutarpeen arvioinnin kulkuun vaikuttamisena, osallisuus puheessa ja kirjauksissa, osallisuus oikeutena tietoon ja osallisuus lapsen omana tapaamisena, omina narratiiveina ja lapsen toimintana. Lisäksi aineistosta nousevat merkityksenannot koskivat lapsen osallisuutta edistäviä ja haastavia tekijöitä sekä kohtaamista osallisuuden ulottuvuutena, jotka huomioitiin tutkimuksessa omina kategorioinaan. Lapsen osallisuus kuvautui lapsikohtaisena yksilöllisenä toimintana, jossa lapsella on useita erilaisia tapoja olla osallisena. Sosiaalityöntekijät näkivät lapsen osallisuuden tärkeänä osana arviointiprosessia. Lapsen osallisuus vaikutti muodostuvan sosiaalityöntekijän harkinnan ja lainsäädännön luomien reunaehtojen puitteissa.

Avainsanat/asiasanat

Osallisuus, lasten oikeudet, fenomenografia, systeemiteoria, sosiaalityö

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi _x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi __

(vain Lappia koskeva)

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Lapsiperheen palvelutarpeen arviointi ja systeeminen näkökulma	5
2.1 Palvelutarpeen arviointi lapsiperheiden sosiaalityönä	5
2.2 Systeemiteoreettinen lähestyminen lapsen osallisuuteen	8
3 Lapsen osallisuuden juridiset reunaehdot.....	13
3.1 Oikeudellinen ajattelu ja oikeusteoria	13
3.2 Kansainväliset sopimukset ja kansainvälinen säätely	17
3.3 Kansallinen säätely	18
4 Asiakasosallisuus ja lapsen osallisuuden erityispiirteet	22
4.1 Asiakkaan osallisuus sosiaalipalveluissa ja vallan kysymykset.....	22
4.2 Lapsen osallisuus.....	27
5 Tutkimuksen toteutus	39
5.1 Tutkimuksen tehtävä, tavoite ja eettisyys	39
5.2 Metodologiset valinnat ja tutkimuksen toteutus	41
5.3 Aineiston analyysi	45
6 Lapsen osallisuuden monet muodot	51
6.1 Lapsen osallisuus palvelutarpeen arvion kulkuun vaikuttamisena.....	51
6.2 Lapsen osallisuus puheessa ja kirjauksissa	53
6.3 Lapsen osallisuus oikeutena tietoon.....	55
6.4 Lapsen osallisuus lapsen omana tapaamisena, lapsen narratiiveina ja aktiivisena toimintana.....	60
7 Kohtaaminen lapsen osallisuuden ulottuvuutena	67
8 Lapsen osallisuutta edistävät ja haastavat tekijät.....	69
9 Lopuksi	73
Lähteet	76
Liitteet	83

1 Johdanto

Asiakkaan osallisuudesta sosiaalipalveluissa säädetään lukuisissa eri laeissa ja kansainvälisissä sopimuksissa. Asiakkaan käsitteen näen koskettavan myös lasta. Miten osallisuus määrittyy puhuttaessa lapsesta? Lapsen oikeusasemaan suhtautumisen ristiriitaisuus ei näyttäydy vain akateemisessa maailmassa, vaan myös viranomaistoiminnassa ja tuomioistuimissa, joissa käsitykset lapsen vajaasta kompetenssista vaikuttavat tapaan, jolla lapseen kohdistuva sääntely saa sisältönsä. Lasta ei ole aina nähty oikeussubjektina, vaan ymmärrys siitä on rakentunut hiljattain. (Toivanen 2017, 34.) Osallisuudesta on vaikuttanut muodostuneen yhteiskunnallisella tasolla tärkeä tavoite, jonka kautta pyritään vaikuttamaan yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin ongelmiin sekä ratkaisemaan niitä. Erityisesti sosiaali- ja terveysalalla asiakkaan osallisuuden merkitys on kasvanut ja se nähdään yhtenä tärkeimmistä ja työtä ohjaavista arvoista ja periaatteista. (Närhi ym. 2014, 228.) Nigel Thomas ja Barry Percy-Smith (2010, 3) esittävät, että osallisuudelta puuttuu oma teoreettinen viitekehyksensä ja osallisuuteen liittyvät keskustelut eivät pidä sisällään lapsierityistä näkökulmaa. Lapsen osallisuus on paljon puhuttu aihe, minkä vuoksi on hämmentävää, ettei vaikuta olevan selkeää kuvaa, mitä sillä tarkoitetaan (Landsdown 2010, 11). Muun muassa edellä mainittujen näkemysten vuoksi näen tutkimuksen lapsen osallisuudesta tärkeänä.

Sosiaalihuolto ja sosiaalityö elävät murroksen aikaa. Lapsiperheiden sosiaalipalvelut ovat kehitymässä kohti yhä monitoimijaisempaa ja eri hallintokuntien rajat ylittävää palveluverkostoa, jossa pyritään vähentämään päällekkäistä työskentelyä. Moniammatillisten työryhmien avulla pyritään mahdollistamaan perheen kanssa työskentelevien ammattilaisten yhteistyö ja yhteisesti laaditut suunnitelmat asiakkaan asiassa. 1.4.2015 voimaan tulleen sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) tarkoituksena on ollut vahvistaa peruspalveluja ja taata perheille varhaista tukea ennen lastensuojelun tarpeen syntymistä. Sipilän hallituksen kärkihankkeita ovat sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan osallisuuden edistäminen ja kasvattaminen sekä lapsiperheiden palveluiden pääpainon muuttaminen kohti peruspalveluita ja näin ollen vahvistaa matalan kynnyksen universaaleja sekä varhaisen tuen muotoja. Näiden lisäksi tarkoitus on vahvistaa lapsen oikeuksia ja lapsen tietoperustaa sosiaalityössä eli edistää lapsen osallisuutta. (Valtioneuvoston kanslia 2016,

51–56; HE 164/2014, 80–84; Yksi lapsi, yhteinen suunnitelma 2017, 7.) Tähän tähtää myös Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (myöh. LAPE-hanke).

LAPE-hankkeen tarkoituksena on lapsiperheiden hajanaisen palveluverkoston muovaaminen lapsi- ja perhelähtöiseksi ja integroiduksi palvelukokonaisuudeksi, jossa painottuvat vahvat universaalit peruspalvelut ehkäisevänä ja varhaisessa vaiheessa tukea tarjoavana instanssina (Petrelius ym. 2016, 5). Tarkoitus on siis siirtää lapsiperheiden tukea lastensuojelun puolelta kevyempien ja varhaisempien tukimuotojen yhteyteen (HE 164/2014, 123). Sosiaalihuoltolain piiriin onkin siirtynyt aikaisemmin lastensuojelun tukimuotoina olleita palveluita.

Sosiaalihuoltolain nojalla kunnissa laaditaan lapsiperheiden palvelutarpeen arvioita, joiden sisältö koostuu lapsen kehityksellisten tarpeiden sekä vanhemmuuden voimavarojen ja tuen tarpeiden arvioinnista yhdessä asiakkaan ja yhteistyötahojen kanssa. Tarkoituksena on löytää oikeanlaista tukea perheen elämäntilanteeseen oikea-aikaisesti. Palvelutarpeen arvion laatiminen on uusi tehtävä kunnille eikä aikaisempaa tutkimusta lapsen osallisuudesta uuden sosiaalihuoltolain mukaisissa toiminnoissa juurikaan ole, vaikkakin aikaisemman lainsäädännön mukaiseen lastensuojelutarpeen selvitykseen liittyvää osallisuutta on tutkittu. Lasten osallisuutta ja lasten kohtaamista on tutkittu aiemmin auttamisjärjestelmän ja lastensuojelun kontekstissa (Esim., Munro 2001; Hurtig 2003; Oranen 2008, de Godzinsky 2014; Pajulammi 2014; Olsson 2017).

Lapsinäkökulman ja lapsen osallisuuden lisääminen ei ole yksinomaan vain sosiaalityön intressi, vaan kyse on samanaikaisesti laajemmasta kulttuurisesta ja juridisesta ilmiöstä, jota voidaan kuvata yksilöllistymisen prosessina, jossa lapset ovat saaneet yksilöllisiä ja yleisesti lapsille ryhmänä osoitettuja oikeuksia (Forsberg ym. 2006, 6). Kyse on siis sosiaalityön intressiä laajemmasta yhteiskunnan tasolla tapahtuvasta liikehdinnästä ja suhtautumisesta lapsuuteen ja lapseen toimijana. Lapsen osallisuus ja lapsen kuulluksi tuleminen ovat sosiaalityön arvoina muodostuneet lastensuojelun lisäksi entistä tärkeämmiksi ja ohittamattomiksi työtä ohjaaviksi periaatteiksi myös sosiaalihuoltolain mukaisissa palveluissa. Osallisuudesta käytävässä keskustelussa nousevat esille erilaiset käsitteet kuten osallisuus (involvement), osallistuminen (participation) sekä osallistaminen, joilla kaikilla on erilainen merkitys ja näkökulma asiakkaan osallisuuteen (Närhi ym. 2014,

232–233). Närhen ja tutkijakollegoiden kuvauksen mukaisesti yhdistän osallistumisen enemmänkin kansalaisosallisuuteen ja poliittiseen vaikuttamiseen ja osallistamisen sosiaalityön professiosta käsin määritellyiksi osallisuuden mahdollisuuksiksi, jolloin tulen tässä tutkielmassa puhumaan osallisuudesta. Näkemykseni mukaan osallisuus pitää sisällään kokemuksellisen ulottuvuuden.

Lapsen osallisuus voidaan juridisesta näkökulmasta perustaa YK:n lapsen oikeuksien sopimukselle, Euroopan ihmisoikeussopimukselle sekä Suomen perustuslain (11.6.1999/731) lapsen oikeuksia koskeviin pykäliin, joiden lisäksi lapsen osallisuudesta säädetään tai sen sisältö saa merkityksensä hallintolaissa (6.6.2003/434), sosiaalihuoltolaissa, nuorisolaissa (21.12.2016/1285), laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) ja lastensuojelulaissa (13.4.2007/417). Vuonna 2007 uudistetun lastensuojelulain neljäs luku käsittelee lapsen osallisuutta ja lapsen kuulemistä, jotka ovat tärkeä osa lastensuojelutyötä. Yhtä lailla ne ovat tärkeitä myös lastensuojelun tukitoimista irrallisissa palveluissa, joissa lapset ovat asiakkaina osana perheitään.

Tässä tutkielmassa käsitän kaikki alle 18-vuotiaat lapsiksi yhtenevästi lastensuojelulain 6 §:n määrittelyn kanssa enkä puhu murrosikäisistä erikseen nuorina. Tutkielmassa liitän lapsen osallisuuden juurikin lapsiperheiden sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden kontekstiin. Lapsen osallisuutta ja holistista perheen kanssa työskentelyä sekä perustelen että lähestyn systeemiteoreettisen näkökulman kautta. Systeemisestä näkökulmasta tarkasteltuna lapsi on osa organismia, perhettään, jolloin perheen kokonaistilanteen ymmärtämiseksi on tärkeää kuulla myös lasta. Toisaalta lapsen kanssa työskentely ei tarkoita vain hänen kuulemistaan, vaan osallistumista sekä vaikuttamista häntä itseään koskevan asian ratkaisemisessa.

Lapsen osallisuuden tutkiminen on relevantti aihe, sillä lapsen oikeudesta osallisuuteen on säädetty useissa laeissa, lapsen osallisuus on noussut yhdeksi kansallisen ja kansallisen politiikan merkittäväksi tavoitteeksi ja herättänyt myös yleistä keskustelua. Millaista lapsen osallisuus on sosiaalityön arjessa palvelutarpeen arvion aikana? Tässä tutkielmassa sijoitan osallisuuden palvelutarpeen arvioinnin kontekstiin enkä siis tarkastele kansalaisosallisuutta ja laajemmin yksilön osallisuutta yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Fokukseni on siis asiakasta itseään koskevissa sosiaalihuollon prosesseissa. Pro

gradu- tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, minkälaisena lapsen osallisuus näyttäytyy sosiaalityöntekijöille sosiaalihuoltolain mukaisessa lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnissa. Olen kiinnostunut siitä, miten lapsen osallisuuteen suhtaudutaan ja miten sitä hyödynnetään lapsiperheiden sosiaalityössä. Tutkielmassani tarkastelen sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja kokemuksia lapsen osallisuudesta. Tämän lisäksi keskusteluun ja käsittelyyn nousevat sosiaalityöntekijöiden näkemykset lapsen osallisuuden edistämisestä. Tutkielmassani yhdistän sosiaalioikeudellista sekä yhteiskuntatieteellistä sosiaalityön näkökulmaa ja tietoa opinnoissa valitsemani sosiaalioikeuden suuntautumismallin mukaisesti. Pohdin tutkielmassani lapsen osallisuutta ohjaavaa lainsäädäntöä peilaten sitä sosiaalityön ja osallisuuden teoreettiseen viitekehykseen.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa hahmottelen palvelutarpeen arviointiprosessia ja lähestyn lapsiperheiden sosiaalityötä systeemisen teorian kautta. Kolmannessa luvussa käsitellän juridista ja oikeusteoreettista lähestymistä suhteessa tutkimusaiheeseen. Neljännessä luvussa hahmottelen asiakkaan osallisuutta sosiaalipalveluissa ja tuon esille lapsen osallisuuden erityispiirteitä. Viidennessä luvussa tuon esille tutkimustehtävän, tutkimuksen metodologiset valinnat, tutkimuksen keskeiset eettiset kysymykset sekä aineiston analyysiprosessia. Kuudennessa, seitsemännessä ja kahdeksannessa luvussa esittelen tutkimuksen tulokset ja tekemäni johtopäätökset. Tutkimus päättyy kokoavaan pohdintalukuun.

2 Lapsiperheen palvelutarpeen arviointi ja systeeminen näkökulma

2.1 Palvelutarpeen arviointi lapsiperheiden sosiaalityönä

Kansainvälisen kirjallisuuden pohjalta lapsiperheiden kanssa työskentelyssä voidaan paikantaa kaksi työskentelyn orientaatiota; lapsen suojelun orientaatio (child protection) ja lapsen hyvinvointia edistävä orientaatio (child welfare). Suomessa ja muissa pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin yhteiskunnissa on toteutettu lapsen laajempaan hyvinvointiin tähtäävää orientaatiota eikä keskitytty vain lapsen hengen ja terveyden suojaamiseen. (Fagion 2012, 26.) Orientaatiot liitetään usein nimenomaan lastensuojelulain mukaiseen lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojelutyöhön, mutta sosiaalihuoltolain uudistuksen ja peruspalveluiden vahvistamisen seurauksena sosiaalihuoltolain mukainen työskentely tavoittaa mielestäni juuri lasten hyvinvointia laajassa mittakaavassa edistävän päämäärän. Samalla laaja-alaisen hyvinvoinnin edistämisen orientaatioon sisältyy lapsen suojelun tarpeen arviointi, kun palvelutarpeen arviojakson aikana arvioidaan myös tarvetta lastensuojelun tukitoimille.

Hallituksen kärkihanke on LAPE-hanke, jonka kautta on tarkoitus edistää lasten ja perheiden hyvinvointia uudistamalla palveluita vastaamaan varhaisemmassa vaiheessa ja vahvemmin perheiden tarpeisiin ja toimimaan lapsi- ja perhelähtöisesti. Muutosohjelman tavoitteena on lapsiperheiden palveluiden järjestäminen hallintorajat ylittäen, jolloin esimerkiksi terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen, koulun ja sosiaalitoimen ammattilaiset laativat yhteisen suunnitelman perheen tueksi. LAPE-hankkeeseen liittyen Yksi lapsi, yhteinen suunnitelma- työryhmä on raportissaan (Yksi lapsi, yhteinen suunnitelma 2017, 11) todennut, että pieni osa lapsista, nuorista ja perheistä käyttää suurta osaa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista ja toimialarajat ylittävien palveluiden yhteensovittaminen on tärkeää erityisesti paljon erilaisia palveluita käyttävien lasten ja perheiden kohdalla. Raportin mukaan aikaisemmin eri hallinonaloilla on kussakin laadittu omia arvioita ja suunnitelmia ja työskentely on toteutunut vahvasti oman organisaation sisällä. Raportissa nähtiin tärkeänä eri toimijoiden tiivis yhteistyö myös varhaisen tuen palveluissa ja yhteisen suunnitelman rakentaminen universaalien palveluiden yhteydessä moniamma-

tillisesti, jotta palvelut olisivat aidosti auttavia ja oikea-aikaisia. Itse puhun mielelläni monitoimijaisuudesta moniammatillisuuden asemasta, sillä se liittyy sekä lapsen että perheen selkeämmin toimijaksi ammattilaisten rinnalle.

Palvelutarpeen arviointi voi käynnistyä lastensuojelulain 26 §:n (30.12.2014/1302) mukaan lastensuojeluilmoituksesta, hakemuksesta, sosiaalityöntekijän saatua tietää mahdollisesti tuen tarpeessa olevasta lapsesta tai sosiaalihuoltolain mukaisesta yhteydenotosta tuen tarpeen arvioimiseksi. Lapsen ja perheen kanssa työskentelevillä tahoilla on mahdollisuus tehdä yhteydenotto yhdessä perheen kanssa. Sosiaalihuoltolain 35 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön, sosiaalikuraattorin taikka sosiaalitoimen, opetustoimen, liikuntatoimen, lasten päivähoidon, pelastuslaitoksen, Hätäkeskuslaitoksen, Tullin, poliisin, Rikosseuraamuslaitoksen, työ- ja elinkeinoviranomaisen, Kansaneläkelaitoksen tai ulosottoviranomaisen palveluksessa olevan henkilön on ohjattava ilmeisen sosiaalihuollon tarpeessa oleva ihminen hakemaan sosiaalipalveluita tai henkilön suostumuksella otettava yhteyttä kunnan sosiaalihuollon viranomaiseen tuen tarpeen arvioimiseksi. Mikäli henkilö tai perhe ei anna suostumustaan, mutta sosiaalipalveluiden ja tuen tarpeen arvioinnin tarve on ilmeistä, tulee asiassa tehdä lastensuojeluilmoitus. Ilmeinen tarve tarkoittaa, ettei henkilö ole kykenevä vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään, turvallisuudestaan tai lapsen etu vaatii ilmoituksen tekemistä.

Sosiaalihuoltolain 36 §:n ja lastensuojelulain 26 §:n mukaan palvelutarpeen arvio tulee aloittaa ilman aiheetonta viivytystä ja asian vireille tulon yhteydessä on arvioitava välittömästi kiireellisten tukitoimien tarpeellisuutta. Palvelutarpeen arvio on lakisääteinen maksimissaan kolmen kuukauden pituinen jakso, jossa vastuutyöntekijänä toimii sosiaalityöntekijä. Palvelutarpeen arvion asiakkaana on lapsi ja sosiaalihuollon tietojärjestelmään tehtävät kirjaukset tehdään lapsen nimelle. Lastensuojelulain 26 §:n mukaan palvelutarpeen arvion aikana selvitetään myös lastensuojelun tarve eikä erillistä lastensuojelutarpeen selvitystä toteuteta. Sosiaalihuoltolain 36 § pykälän mukaan palvelutarpeen arvio on tehtävä riittävässä laajuudessa sekä yhteistyössä asiakkaan, eli lapsen, tämän läheisten sekä muiden toimijoiden kanssa. Palvelutarpeen arvio on mahdollista toteuttaa yhdessä perheen kanssa työskentelevän tahon kanssa, jolloin arvion aikaiseen työskentelyyn voivat tulla mukaan esimerkiksi neuvolan terveydenhoitaja, päiväkodin edustaja,

opettaja, koulupsykologi tai -kuraattori, perheneuvolan psykologi tai sosiaalityöntekijä, aikuis- tai lastenpsykiatrian edustaja taikka muu perheen kanssa työskentelevä taho. Työpariuksia voi olla samanaikaisesti myös usean eri tahon kanssa riippuen perheen verkostosta. Palvelutarpeen arvion aikana lapsella ei ole asiakkuutta sosiaalihuollon palveluissa tai lastensuojelussa.

Palvelutarpeen arvioinnin aikana on tarkoitus käsitellä yhteydenotossa tai lastensuojeluilmoituksessa ilmaistu huoli ja keskustellen perheen ja yhteistyötahojen kanssa muodostaa jaettu kuva perheen ja lapsen tueksi tarvittavista palveluista. Palvelutarpeen arvion käynnistymisen yleisimpiä syitä ovat oman työkokemukseni mukaan lapsen tai vanhemman päihteiden käyttö, lapseen kohdistuva väkivalta tai aikuisten välinen väkivalta. Selvitystyön aikana selvitetään kuinka eri tekijät perheessä toimivat yhteen, millaisia tarpeita lapsella on ja kuinka yhteiskunta voi auttaa perhettä tähtäimenään lapsen edun ja suotuisan kasvun toteutuminen (Olsson 2017, 23). Palvelutarpeen arvio on prosessi, jonka aikana selvitetään esille tullutta huolta, tavataan perheenjäseniä eri kokoonpanoilla riittäväksi arvioitu määrä, ollaan yhteydessä yhteistyötahoihin sekä tarjotaan tukea. Kyse on alkukartoitus-tyyppisestä työskentelystä, jossa suuri osa asiakkaista on työntekijöille entuudestaan tuntemattomia. Palvelutarpeen arvion voi paloitella kohtiin, joissa selvitetään lähtötilannetta, kuullaan perheenjäsenten näkemyksiä yksitellen, kuullaan perheen verkostojen näkemyksiä, tehdään yhteinen suunnitelma, joka käydään yhteisesti läpi ja aloitetaan tarvittavat palvelut. Työskentelyn lopuksi olisi hyvä pitää yhteenvetotapaaminen, johon osallistuvat huoltajat sekä lapsi ja tarvittaessa erilaisten palveluiden edustajia. Yhteenvetotapaamisessa käsitellään palvelutarpeen käynnistänyttä tilannetta, kaikkien perheenjäsenten näkemyksiä sekä perheen, yhteistyökumppanien että sosiaalityöntekijän näkemyksiä tuen tarpeesta ja huolta herättävistä asioista. Perheen siirtyessä palvelun piiriin, näen tärkeän yhteisen aloitusneuvottelun työskentelyn aloittamiseksi ja palvelutarpeen arvion aikana muodostuneen näkemyksen jakamiseksi. Thompson (1998, 303–307) kuvaa sosiaalityön työskentelyä lineaarisen jatkumon asemasta prosessina, jonka vaiheita ovat alkuarviointi, intervention toteuttaminen, tilanearvio, prosessin päättäminen ja loppuarvio. Näkisin palvelutarpeen arvion Thompso-

nin kuvaamin tavoin, sillä palvelutarpeen arvio itsessään voi toimia interventiona ja perheen tilannetta ja palveluiden tarvetta voidaan arvioida aina uudelleen, mikäli tilanne tai tarpeet muuttuvat, mikä mielestäni kuvastaa kehämäistä prosessia.

Palvelutarpeen arviointiprosessin aikana tavataan lasta ikätasoisesti joko yksin tai yhdessä vanhemman kanssa sekä vanhempia joko yhdessä tai erikseen. Tämän lisäksi voidaan järjestää yhteisiä tapaamisia yhteistyötahojen kanssa, jotka ovat luomassa palveluverkkoa asiakkaalle. Näitä yhteistyötahoja ovat muun muassa lasten- ja nuorten psykiatria sekä neurologia, aikuisille päihde- ja psykiatrian poliklinikat sekä psykiatrinen osastohoito, perheneuvola, kotipalvelu, päivähoito ja sosiaalihuoltolain mukainen perhetyö. Palvelutarpeen arviossa kiinnitetään huomiota lapsen ja perheen tilanteeseen sekä selvitetään yhteistyökumppaneiden osallisuutta ja mahdollisuutta tukea lasta ja perhettä sekä ohjataan perhettä ja lasta avun ja tuen piiriin. Työskentelyn tarkoituksena on tukea lapsen turvallista ja suotuisaa kehitystä sekä vanhempien voimavaroja lapsen kasvatuksessa.

Sosiaalihuoltolain 37 § velvoittaa palvelutarpeen arvion sisältävän yhteenvedon lapsen tilanteesta sekä sosiaalipalveluiden tai erityisen tuen tarpeesta, asiakkaan mielipiteet ja näkemykset sekä sosiaalihuollon ammattihenkilön johtopäätökset asiakkuuden edellytyksistä. Palvelutarpeen arvio voi osaltaan myös korvata asiakassuunnitelman, jos palvelun tarve on ilmeinen ja asiakas saadaan jo palvelutarpeen arvion alussa tai sen aikana ohjattua oikean avun piiriin. Tällöin jo palvelutarpeen arvion laatimista voidaan pitää riittävänä tukimuotona. (HE 164/2014 vp, 129.) Palvelutarpeen arvion lopputulemana voidaan todeta, ettei palvelutarvetta ole tai lapsen ja perheen tarpeisiin vastaavat perustason palvelut kuten koulupsykologi tai varhaisen tuen sosiaaliohjaus tai että lapsi siirtyy sosiaalihuoltolain mukaiseen erityisen tuen sosiaalityön asiakkuuteen tai lapsen voidaan todeta tarvitsevan lastensuojelun tukea, jolloin lastensuojelun asiakkuus alkaa.

2.2 Systemiteoreettinen lähestyminen lapsen osallisuuteen

Liitän systemisen näkökulman lapsen osallisuuteen, sillä systemisen ajattelun kautta pyritään näkemään ja huomioimaan perheenjäsenten näkemykset ja näiden keskinäiset suhteet. Systemiteorialla on ollut tiivis yhteys perheterapiaan 1950-luvulla, jonka

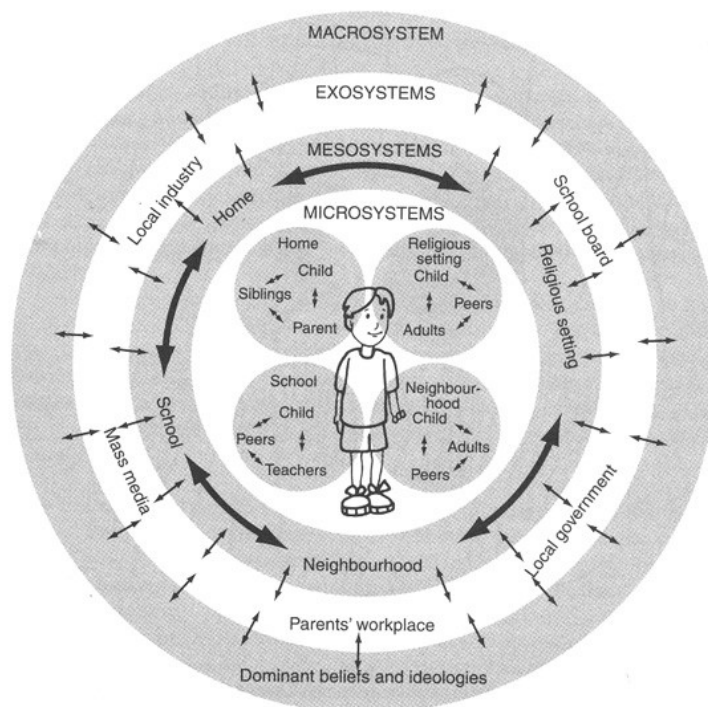
kautta se on saanut vaikutteita psykologian ja psykiatrian saralla tehdyistä edistysaskeleista. Systemiteorialla oli vahva vaikutus sosiaalityöhön 1970-luvulla, jolloin siitä erotettiin kaksi suuntausta; ekologinen systemiteoria ja yleinen systemiteoria. Ekologinen systemiteoria on vaikuttanut vahvasti erityisesti Yhdysvalloissa tehtävään sosiaalityöhön ja sen avulla on pyritty yhdenmukaistamaan sosiaalityön käytäntöjä ja luomaan sosiaalityölle kokonaisvaltainen viitekehys. (Walker 2012, 4–5.) Fred H. Besthorn:n (2013) näkemyksen mukaan sosiaalityö on pyrkinyt erkanemaan muista auttamisammateista juurikin systemiteorian ja ekologisen ajattelun avulla ymmärtämällä ihmisen osana ympäristöään. Hänen mukaansa ekologinen systeminen sosiaalityö muotoutui paineesta työskennellä yksilön ja hänen ympäristönsä kanssa. Perheterapeuttisen historiansa ja näkökulmansa vuoksi systeminen työskentely on nähty hyödyllisenä myös sosiaalityössä ja Suomessa onkin useissa kunnissa alettu pilotoimaan systemistä lastensuojelutyötä.

Systemisen työskentelyn tarkoituksena on tuoda yksilön kanssa tehtävään muutostyöhön mukaan hänen ympärillään oleva verkosto ja muut sosiaaliset toimijat. Työskentelyssä keskitytään vuorovaikutukseen ja sen kehitykseen asiakkaan elämäntilanteen parantumiseksi. (Payne 2014, 184.) Systemiteorian voidaan nähdä käsittelevän ihmisen kehittymistä yhteiskunnan kokonaisvaltaiseen jäsenyyteen (Härkönen 2008, 23). Systemisen katsannon kautta ajatellaan saatavan kokonaisvaltainen näkökulma, jonka kautta sosiaalityöntekijän voi olla helpompi paikantaa yksilön ja yhteisön yhteyden ja suhteen liittyviä ongelmia. Systemiteoria ei erittele syitä häiriöille yhteydessä, vaan pyrkii tasapainoon ihmisen arkisessa ympäristössä. (Närhi 2015, 323.) Palvelutarpeen arviointiprosessissa sosiaalityöntekijä havainnoi ja haastattelee asiakkaita ja pyrkii dialogiin, joiden kautta sekä sosiaalityöntekijälle että perheelle muodostuu käsitys perheen tilanteesta ja tarvittavan tuen muodoista. Systemisestä näkökulmasta koko perheen yhteisen palvelutarpeen arvion laatimista puoltaa ajatus siitä, ettei yksilöä voida ymmärtää eristyksissä yhteisöstään eikä yhteisöä voida ymmärtää kokonaan sen yksittäisten jäsenten kautta (Walker 2012, 6.)

Systeminen ajattelu voidaan kiteyttää ajatukseen siitä, että samalla kun lapsi on osa perhettään, on perhe myös osa häntä. Tämän lisäksi perhe organismina toimii laajemmassa sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa ympäristössä. Myös perheorganismien sisällä

perheenjäsenet toimivat sekä yksilöinä että osana perheyhteisöään. Erona esimerkiksi kliinisen psykologian ammattikuntaan sosiaalityö tarkastelee yksilöä osana perhettään ja sosiaalista kehäänsä. (Gitterman & Germain 2008, 53; Payne 2014, 186). Systemiteoreettisessa työskentelyssä ei käsitellä yksilön oppimista, motivaatiota, ajattelua tai ymmärrystä psykologisesta näkökulmasta, vaan keskitytään siihen, mitä hän ajattelee, pelkää, havaitsee tai mitä tietoa hän on omaksunut ja kuinka tämä psykologinen materiaali muokkautuu yksilön omasta altistuksesta ja vuorovaikutuksesta ympäristön kanssa. Kehitystä mitataan yksilön kasvavassa ymmärryksessä ekologisesta ympäristöstään, suhteestaan ympäristöönsä sekä kykyyn ylläpitää, löytää ja muovata ympäristöään. (Bronfenbrenner 1979, 9.)

Systemiseen ajatteluun liittyvä *ekologinen ajattelu* sosiaalityössä paikantuu tarkastelemaan ihmisen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutusta esimerkiksi perheen sisällä (Gitterman & Germain 2008, 53.) Systemiteoreettisen ja ekologisen ajattelun isänä voidaan pitää kehityspsykologi Urie Bronfenbrenneriä, joka jaotteli systemisen lähestymistavan viiteen ekologiseen ulottuvuuteen; mikro-, meso-, ekso- ja makro- ja kronosysteemeiksi, jotka ovat jatkuvasti sidoksissa toisiinsa ja muovaavat yksilöä (Besthorn 2013, 175). Bronfenbrenner (1979, 3) kuvaa ihmisen ekologista ympäristöä ryhmänä sisäkkäisiä struktuuria, joiden ytimessä on kehittyvä ihminen. Ekologinen ympäristö kokonaisuudessaan ulottuu kauemmas kuin yksilön välittömässä läheisyydessä olevat sosiaaliset rakenteet, mutta yksilöä lähinnä olevat ja hänet toisiin liittävät yhteydet muodostavat mikrosysteemin. (Bronfenbrenner 1979, 7–8.) Tutkimuskysymykseni kannalta olennaisia ovat mikro- ja mesotasot, jotka paikantuvat lapsen ja hänen perheensä arkiseen vuorovaikutukseen sekä erityisesti eksotaso, jossa sosiaalityöntekijä ja lapsi kohtaavat auttamisjärjestelmässä. Mikrotasoon nähdään kuuluvaksi perheen sisäinen vuorovaikutus ja mesotasoon aikuisella esimerkiksi työpaikan ja oman lapsuuden perheen väliset sosiaaliset suhteet sekä lapsella päiväkodin, koulun tai iltapäiväkerhon sosiaaliset verkostot (Bronfenbrenner 1979, 8; vrt. Härkönen 2008, 28).

Kuvio 1 Urie Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria (Härkönen 2008, 35).¹

Kuvassa 1 lapsi on keskellä ja hänen ympärillään on kuvattu erilaisia systeemiä tasoja ja ekologisia ympäristöjä, jotka kaikki vaikuttavat toisiinsa. Kuvassa syklistesti toisiinsa vaikuttavat niin lapsen koulu, koti sekä naapurustokin. Kuvan kautta olen pyrkinyt selkeyttämään lapsen ja perheen arjessa vaikuttavia systeemiä rakenteita sekä ajatusta siitä, että muutos mikrotasolla voi vaikuttaa mesotasolla ja vastaavasti mesotason muutos näkyy mikrotasolla. Tutkimustehtävän kannalta olen nähnyt tärkeänä, että kuva osoittaa, ettei lapsi ole perheensä hiljainen tai passiivinen jäsen ja että muutokset esimerkiksi koulussa tai perhesuhteissa vaikuttavat kokonaiskuvaan ja lapsen arkeen. Tämän vuoksi näen perusteltuna lapsen osallisuuden aina käsiteltäessä perheen tai lapsen tilannetta.

Systeemiteoriaan perustuva työskentely välttää syy-seuraussuhteiseen ajatteluun nojaamista sekä kognitiivisbehavioristisia selitysmalleja. Se on myös saanut kritiikkiä siitä, että

¹ Penn, H. 2005: Understanding early childhood education. Issues and controversies. Glasgow. Bell & Bain Ltd.

aloitettavan työskentelyn tasoa on vaikea paikantaa (Payne 2014, 187, 189) Systeemi-teorian myötä ammattilaiset ovat saattaneet perehtyä siihen, miten perheen sisäinen dynamiikka muuttuu jatkuvasti, kun jokainen perheenjäsen elää ja toimii perheen sisä- ja ulkopuolella. Yksilössä tai yhteisössä tapahtunut muutos vaikuttaa ja jatkaa vaikuttamistaan systeemin sisällä tavoilla, jotka ovat usein ennalta-arvaamattomia. Syy-seurausajattelulla voidaan selittää yksinkertaisia ilmiöitä, mutta syklinen ekologinen näkökulma kuvaa ja selittää syvällisemmin sosiaalityössä kohdattavia haastavia ja monitahoisia ilmiöitä. (Gitterman & Germain 2008, 53; Walker 2012, 5.) Sosiaalityössä kohdattavien haasteiden tai ongelmien voidaan systeemiteorian kontekstissa nähdä syntyvän yksilön sisäisten ja ulkopuolisten tekijöiden vaikuttaessa toisiinsa. Sosiaalisten ongelmien lähestyminen systeemisestä ja ekologisesta näkökulmasta paljastaa ongelmien taustalla niin kulttuurisia ja yhteiskunnallisia kuin yksilöllisiä ja yksilön sisäisiäkin tekijöitä. (Huynkag ym. 2012, 382.) Kuva perheen tilanteesta voi jäädä vajaaksi ja sirpaleiseksi, mikäli perhettä tarkastellaan sen yksittäisten jäsenten ja heidän käyttämiensä palveluiden kautta, jolloin työskentelyssä voi jäädä huomaamatta kriittisiä kohtia, jotka tarvitsisivat työstämistä (Sirviö 2006, 39).

Suomalaisessa lastensuojelussa ollaan LAPE-hankkeen kautta siirtymässä kohti uudenlaista ja systeemistä työskentelymallia lastensuojelutyössä. Systeeminen lastensuojelu tarkoittaa perheterapeuttista, moniammatillista sekä suhdeperusteisempaa työskentelyä, jossa ongelmalähtöisyyden asemasta keskitytään tukemaan perheen voimavaroja. (Lahtinen ym. 2017, 9–11.) Myös palvelutarpeen arvion aikana käsitellään ja arvioidaan perheen voimavaroja sekä kehittämiskohteita ja perheen luonnollisen verkoston mahdollisuuksia olla perheen ja lapsen tukena.

3 Lapsen osallisuuden juridiset reunaehdot

3.1 Oikeudellinen ajattelu ja oikeusteoria

Tuori (2007, 18) kuvaa oikeustiedettä yhtenä modernin oikeusjärjestelmän käytännöistä, jolla hän tarkoittaa sitä, että oikeustiede on käytäntönä erikoistunut tuottamaan tietoa vallitsevasta oikeuden tilasta ja uusintamaan vallitsevaa oikeusjärjestystä. Oikeustieteen keinoin tieteilijä osallistuu oikeudelliseen diskurssiin, joka koostuu kieliteoista, jotka ottavat osaa oikeusnormien tulkintaan ja soveltamiseen (mt., 21–22). Oikeusjärjestelmä ja oikeusjärjestys ovat luonteeltaan sosiaalisia ja vahvassa vuorovaikutuksessa oikeuden tutkimuksen kanssa. Oikeuslähdeopista ja tulkintateoriasta perustansa saaneen lainopin keinoin tutkija perehtyy lain tarkoitukseen, asettaa sen laajempaan oikeudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehykseen ja selvittää lain sisältöä. Lainopissa yhdistyvät oikeuden ja sen velvoittavuuden filosofiset sekä analyttiset pohdinnat. (Siltala 2001, 20, 22.)

Kriittisen oikeuspositivismin näkökulmasta oikeus on pätevällä tavalla säädettyjen oikeusnormien muodostama kokonaisuus, joka ilmentää lainsäätäjän tarkoitusta. Lait velvoittavat, mikäli ne on säädetty asianmukaisessa järjestyksessä eikä yksilön kokemus lain epäreilueudesta muuta lain sisältöä vähemmän velvoittavaksi. Oikeus on siis positiivista oikeutta, kun se on säädännäistä eli asetettua oikeutta. (Siltala 2001, 28, 31.) Nykyaikainen oikeus on positiivista oikeutta; se on inhimillistä, ihmisen tekemää. Moderniin oikeuteen liittyy myös kriittinen ajattelu, joka haastaa jatkuvasti vallitsevan oikeustilan ja tavan ajatella asioista. (Tuori 2007, 17.)

Oikeuspositivistisesta näkökulmasta katsottuna kriittinen oikeuspositivismi perustuu aatteelle, jossa laki ja moderni oikeus ymmärretään minitahoisena ja kerroksisena ilmiönä. Kriittisen oikeuspositivismin mukaan lakia voidaan lähestyä joko normatiivisena ilmiönä ja oikeusjärjestyksenä tai sosiaalisten käytäntöjen joukkona ja oikeuskäytänteinä. Moderni oikeus jakautuu kolmeen tasoon; oikeuden pintatasoon, oikeuskulttuurin tasoon ja oikeuden syvätasoon, joiden muutostahdit eroavat toisistaan. Oikeuden pintataso koostuu lainsäädännöstä ja tuomioistuinten ratkaisuksista, jotka ovat helpoiten muovattavissa. Tämä taso myös koskettaa vahvimmin sosiaalityötä ja lapsen osallisuuden teemaa. Pintatason alla vaikuttaa oikeuskulttuurin taso, joka käsittää yleiset oikeusperiaatteet. Oikeuden syvä taso pitää sisällään perustavanlaatuiset oikeuskäsitteet ja niiden

merkityksenannot sekä modernin oikeuden muodostavat oikeusperiaatteet, kuten oikeusvaltioperiaatteen. (Tuori 2002, xi; Siltala 2001, 129–130.) Kriittisen oikeuspositivismin kautta osallisuus voi siis näyttäytyä joko eriasteisina oikeusnormeina taikka normien soveltamisen käytäntöinä. Osallisuutta käsittelevä lainsäädäntö paikantuu oikeuden pinnatasolle, joka muovautuu lainsäätäjän tahdon mukaan.

Kriittinen oikeuspositivismi on positivismia siten, että siinä tunnustetaan oikeuden perustuminen tietoisiin päätöksiin sekä havaitaan sedimentaatio, jonka positivismi läpäisee. Kriittisyys perustuu oikeuden tasojen keskinäiseen kriittikisuhteeseen. Kriittisessä positivismissa oikeus on samalla sekä kohde että mittapuu ja kritiikin muoto on sisäinen, jolloin sitä harjoitetaan oikeustieteen sisällä, mikä on yksi modernin oikeuden käytännöistä. Oikeus on siis immanenttia, koska se itse tarjoaa välineet itsensä kritisoimiseen. Näitä kritiikin paikkoja ja tietoa hyödynnetään oikeuden koherenssin tuottamisessa. (Tuori 2000, 334, 342.; Tuori 1997, 324.) Kokoavana virkkeenä voidaan todeta, että kriittiseen oikeuspositivismiin kuuluu olennaisesti oikeuden sisällön ja lainsäädännön kritiikki (Siltala 2001, 129). Tällöin oikeus on jatkuvasti tarkastelun alaisena, mikä myöskin vaikuttaa oikeudenmukaisuuden toteutumiseen oikeudellisissa käytännöissä niin yhteiskunnallisella kuin yksilölliselläkin tasolla.

Aarnio (2006, 30) tekee eroa moraalisen ja oikeudellisen velvoittavuuden välille. Muihin esimerkiksi sosiaalisiin normeihin nähden oikeudelliset normit ovat erityisasemassa niiden universaalisuuden sekä oikeudellisesti säädellyn syntyprosessinsa vuoksi. Oikeusjärjestys on sidoksissa yhteiskunnan nykytilaan ja yhteiskunnassa vallitseviin diskursseihin ja myös muokkautuu näiden muuttuessa. Oikeusjärjestys jäsentää ja määrittää sekä yksityisten välisiä suhteita, että julkisen vallan ja yksityisten välisiä suhteita. (Laakso 2012, 15, 219.) Suhteista puhuttaessa nousee esiin oikeusjärjestyksen vuorovaikutteinen ja sosiaalinen ulottuvuus. Modernin oikeuden esimerkiksi keskiaikaisesta oikeudesta ja tieteestä erottaa tapa tarkastella jatkuvasti itseään, reflektoida ja olla refleksiivinen, jolloin mitään ei voida pitää kiistattomana totuutena, vaan näkemykset ja toteamukset voidaan kyseenalaistaa. (Tuori 2007, 17). Oikeus on tahdonalaista, muutettavissa oleva ilmiö, johon sisältyy sanktion uhka (Siltala 2001, 31). Sosiaalityössä toteutetaan tosiasiallisia hallintotoimia ja tehdään viranomaispäätöksiä, joiden tulee noudattaa voimassa olevaa

lainsäädäntöä, minkä lisäksi lainkäytön ja -tulkinnan suuntaviivoja määrittelevät korkeimpien hallintotuomioistuinten antamat ratkaisut. Modernissa yhteiskunnassa hallintotoiminta on oikeusnormien säätlemää ja se voidaan tässä mielessä rinnastaa tuomioistuimintaan (Tuori 2000, 155).

Oikeustiede tutkimusalana on alisteinen refleksiivisyydelle, sillä tuottaakseen tutkimustietoa, tulee voida haastaa olemassa olevat toimintatavat ja käsitykset ja antautua etsimään ja löytämään uutta (Tuori 2007, 18). Oikeusteoria ja oikeusfilosofia pohtivat ja analysoivat oikeuteen liittyviä yleisiä, teoreettisia ja filosofisia kysymyksiä filosofisen pohdinnan kautta (Siltala 2001, 20). Oikeusteoriassa voidaan nähdä kahtiajako, joka kuvautuu oikeustieteen ulkoisena tai sisäisenä tarkasteluna. Oikeustieteilijöiden ajatellaan tarkastelevan oikeutta sen ytimestä käsin, kun taas yhteiskuntatieteilijöiden voidaan ajatella lähestyvän oikeustiedettä ulkopuolelta käsin. Oikeustieteilijä ymmärtää oikeuden symbolisnormatiivisena ilmiönä, joka muodostaa oikeusjärjestyksen, kun yhteiskuntatieteilijä on kiinnostunut sekä oikeudellisista käytännöistä että oikeusnormien vaikutuksista. (Tuori 2007, 18; Tuori 2000, 317.) Esimerkiksi tässä sosiaalityön pääaineen yhteiskuntatieteellisessä tutkielmassa lapsen osallisuutta kuvataan myös oikeusnormien muodostamien reunaehtojen puitteissa. Lainsäädännön ohjaus- ja velvoitevaikutus on sosiaalityössä merkittävä.

Oikeustiede ja tarkemmin lainoppi osallistuvat oikeudellisten kielitekojen arviointiin (Tuori 2007, 24). Lainoppi on lakia tulkitsevaa tutkimusta, jonka mukaan tulkintojen on oltava palautettavissa alkuperäisiin säädöksiin ja niiden tarkoitukseen (Aarnio 1989, 59). Oikeudellinen tulkinta tarkoittaa voimassa olevan oikeuden sisällön selvittämistä ja merkityssisällön antamista lakitekstille keskittyen erityisesti semanttiseen analyysiin. Tulkintaan liittyy myös oikeussäännösten systemointi, mikä tarkoittaa säännöksen asemoimista laajempaan asiayhteyteen eli tulkintakontekstiin suhteessa muihin säännöksiin. (Siltala 2001, 22–23, 122.) Oikeudelliseen tulkintaan liittyy myös taito ja velvoite perustella tulkinta ja osoittaa tulkinnan lainmukaisuus. Lainmukaisuuden velvoite täyttyy viittaamalla tulkinnan tai ratkaisun perusteluissa, jotka on johdettu lainsäädännöstä, lainvalmisteluaineistosta tai tuomioistuinten antamista ennakkoratkaisuista eli prejudikaateista. (Siltala 2001, 24, 26.)

Oikeustieteelliseen diskurssiin osallistumista Tuori (2007, 21–22) jakaa kolmeen osaan; lokutionaaliseen, illokutionaaliseen ja perlokutionaariseen kielitekoon. Lokutionaarinen kieliteko tarkoittaa kirjoittamista tai sanomista ja illokutionaarinen kieliteko teon seurausta esimerkiksi väittäminen, kiistäminen ja vihkeminen. Perlokutionaarinen kieliteko kuvaa kieliteon vaikutuksia ympäröivässä maailmassa. Oikeustieteen tutkimuksella on kaikkia edellä mainittuja vaikutuksia, vaikkakaan oikeustieteilijä tai yhteiskuntatieteilijä ei voi vaikuttaa lain säätämiseen, voi hän tutkia lain soveltamista ja sen seurauksia ja niiden kautta perustella näkemystään esimerkiksi lain sisällön tai soveltamisen muuttamiseksi. Analyttisen oikeuspositivismin käytäntöön liittyvät aiemmin mainitut kieliteot, joilla saadaan aikaan oikeudellisia ilmiöitä (Siltala 2001, 50).

Lainoppi kiinnittyy yhteiskunnalliseen vallankäyttöön ja lainopillisilla tukinnoilla on mainittava merkitys yhteiskunnassa (Siltala 2001, 25). Oikeus ja oikeustiede ovat siinä mielessä aina yhteiskunnallisia ja yhteiskuntatieteellisiä kysymyksiä, että lain säätäjänä toimii eduskunta esilaisine poliittisine kokoonpanoine ja tahtoineen sekä, koska oikeuden ja lakien tulkinnalla on myös yhteiskunnallisia vaikutuksia. Myös Tuori (2000, 150) kirjoittaa poliittisten ja oikeudellisten käytänteiden punoutuvan yhteen lainsäätämisprosessissa.

Oikeusnormeilla on kausaalinen vaikutus sosiaaliseen toimintaan ja sosiaaliset toimijat huomioivat normit joko toimintansa keinona tai esteenä (Tuori 2000, 320). Sosiaalityössä käytetään julkista valtaa, jolla voidaan puuttua ihmisten vapauteen ja yksityiseen. Puuttumisen perusteiden on oltava johdettavissa lainsäädännöstä, esimerkiksi lastensuojelulain 38 §:n mukaisesta lapsen kiireellisestä sijoituksesta päätettäessä tulee lapsen kasvuolosuhteiden vaarantaa lapsen kasvu tai terveys tai lapsi vaarantaa hyvinvointinsa omalla toiminnallaan ja lastensuojelun avohuollon toimet eivät näyttäyty riittävinä kyseessä olevassa tilanteessa. Esimerkkitalanteessa sosiaalityöntekijän harkintavallan piiriin jää arvio siitä, milloin lapsen kasvu ja kehitys vaarantuvat. Siltala (2001, 124–125) kirjoittaa myös vaihtoehtoisesta lainopista, joka usein nähdään yhteiskuntatieteellisenä ja enemmän poliittisena kannanottona kuin juridisena lähestymisenä voimassa olevaan lainsäädäntöön. Vaihtoehtoinen lainoppi tulkitsee ennemminkin, kuinka asioiden tulisi olla ja kuinka normien tulisi säätää kustakin oikeudellisesta kysymyksestä. Ajateltaessa esimerkiksi lapsen osallisuuden ihannetilaa ollaan vaihtoehtoisen lainopin äärellä.

3.2 Kansainväliset sopimukset ja kansainvälinen säätely

Lapsen oikeuksiin vaikuttavasta normistosta puhuttaessa näen tärkeäksi aloittaa Euroopan ihmisoikeussopimuksesta, jossa taataan jokaiselle ihmisoikeudet ja sopimusvaltiot tunnustavat jokaisella olevan oikeus elämään sekä erilaisiin uskonnon ja omantunnon vapauksiin. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9. ja 10. artikla takaavat jokaiselle ajatuksen-, omantunnon- ja sananvapauden. Näiden tunnustaminen on ensiaskel osallisuuden. Kun tunnustetaan ihmisellä olevan oikeus mielipiteisiinsä ja niiden ilmaisun, olisi sosiaalityön kentällä omituista ja epäeettistä, ellei näkemysten ilmaisulle olisi tilaa.

Toinen merkittävä kansainvälinen sopimus on Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien sopimus, jonka tavoitteena on taata lapselle ihmisoikeudet. Sopimuksen 13. artiklan mukaan lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Ihmisoikeuksien (kuten mielipiteen ja sen ilmaisun vapauden) tunnustaminen on ensiaskel myös osallisuuden mahdollistumiseksi. Suomi on ratifioinut YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vuonna 1991. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen kolmannen artiklan mukaan kaikessa viranomaisen ja hallinnon toiminnassa on otettava huomioon lapsen etu. Sopimuksen 12. artiklan mukaan lapsella on lähtökohtaisesti oikeus mielipiteeseen sekä kuulluksi tulemiseen omassa asiassa ja jäsenvaltiot ovat sitoutuneet kuulemaan lapsen näkemyksen tätä itseään koskevassa asiassa erityisesti hallinnollisissa ja oikeudellisissa toimissa. Sopimus määrittelee lapsen oikeutta osallisuuteen sekä vallankäyttäjien ja lapsen osallisuuden suhdetta (Hotari ym. 2013, 149). Lapsen etua määritettäessä on olennaista, että pystytään selvittämään lapsen oma näkemys ja kokemus. Erään näkemyksen mukaan lapsen osallisuudesta voitaisiin ennemmin käyttää nimitystä lapsen oikeus vaikuttaa, sillä velvoite lapsen mielipiteen selvittämisen lisäksi ottaa mielipide myös huomioon lasta koskevia päätöksiä tehtäessä on vahva kannanotto lapsen oikeuksien puolesta. Lapsen kuuleminen ei siis ole riittävä osallisuuden muoto. (Hakalehto-Wainio 2013, 39; Lansdown 2010, 12.).

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa säädetään myös lapsen oikeudesta erityiseen suojeluun, sosiaaliturvaan ja sosiaali-etuksiin ja oppimiseen ja opiskeluun. Nämä sosiaaliset ihmisoikeudet liittyvät ennen kaikkea inhimillisen elämän vähimmäisehtojen turvaamiseen ja sosiaalisen tasa-arvon kehittämiseen yhteiskunnassa sekä lasten osallisuuden

mahdollisuuksien luomiseen. Sosiaalisia ihmisoikeuksia voidaan kutsua myös hyvinvointioikeuksiksi. Näillä sosiaalisilla ihmisoikeuksilla turvataan heikoimmassa olevien väestöryhmien, kuten lasten ja vanhusten hyvinvointia. Puhuttaessa ihmisoikeuksista, ne ulottuvat kiistatta myös lapseen, kuten edellä toin esille. Sosiaalisia perusoikeuksia ovat esimerkiksi oikeus asuntoon, oikeus terveydenhuoltoon sekä erilaisiin sosiaalipalveluihin ja sosiaalietuuksiin. (Rautiainen 2017, 23–24.) Sosiaaliset ihmisoikeudet ovat ensisijaisia ja näkemykseni mukaan mahdollistavat osallisuuden toteutumisen, kun ihmiselämän kannalta vitaalit tekijät, kuten ravinto ja lämpö on turvattu. Yleisessä keskustelussa onkin tuotu esille ajatus, että yhteiskunnan sosiaalista laatua voidaan mitata sillä, kuinka se kohtelee heikoimmassa asemassa olevia jäseniään.

Lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista valvova Lapsen oikeuksien komitea on antanut yleiskommentin (12/2009) liittyen lapsen oikeuteen tulla kuulluksi. Kommentissa suositetaan, ettei lapsen kuulemiseen liittyen oteta käyttöön ikärajoja ja että lapsi saa vapaasti ilmaista näkemyksensä, mikä pitää sisällään myös sen, ettei lapsen ole pakko ilmaista näkemystään, jollei hän niin halua tehdä. Kommentissa korostetaan ikään ja kehitystasoon liittyvää harkintaa lasta kuullaessa, jolloin merkitystä biologisen iän ohella on myös lapsen kokemuksilla, tiedolla, kulttuurisilla sekä sosiaalisilla tekijöillä ja odotuksilla sekä saatavissa olevalla tuella, jotka kaikki vaikuttavat lapsen mahdollisuuksiin muodostaa näkemyksiä. Kysymys on siis päätöksentekovastuun ainakin osittaisesta siirtämisestä aikuiselta lapselle, kun lapsen ajatellaan saavuttaneen riittävä kompetenssi (Lansdown 2010, 13).

3.3 Kansallinen säätely

Suomalaisessa oikeustieteessä lapset on yleisesti nähty osana perheoikeuden oikeudenalaa, vaikkakin jo 1970-luvulta lähtien on tunnettu lapsioikeus omana oikeudellisena erityisalanaan. Lapsioikeuden soveltaminen ja ymmärrys vaativat monitieteistä ymmärrystä, joka korostuu erityisesti oltaessa lapsen osallisuuden ja häntä itseään koskevan asian käsittelyyn osallistumisen kysymysten äärellä. (Pajulammi 2013, 93.) Kansainvälisten sopimusten ratifioinnin vaikutus näkyy kansallisessa lainsäädännössä niin, että lapset ovat tulleet näkyväksi Suomen perustuslaissa. Perustuslaissa ei säädetä pelkistä yksilön

oikeuksista, vaan myös valtion ja julkisen vallan velvollisuuksista, jotka muodostavat reunaehdot palvelujärjestelmälle (Arajärvi 2017, 70; Perustuslaki 18–19 §).

Liitettäessä palvelujärjestelmäpuhe perusoikeuksiin voidaan puhua sosiaalisista ihmisoikeuksista. Sosiaalisten ihmisoikeuksien käsite on limittäinen TSS-oikeuksien (taloudelliset, sivistykselliset ja sosiaaliset oikeudet) käsitteen kanssa. TSS-oikeudet ovat keskeisiä puhuttaessa asiakkaan osallisuudesta. Asiakkaan perusoikeuksien toteutuminen on keskiössä toteutettaessa sosiaalihuoltoa. Suomen perustuslain 6 §:ssä säädetään velvoitteesta kohdella lapsia tasa-arvoisesti yksilöinä ja mahdollistaa lapsille vaikutusmahdollisuuksia itseään koskevissa asioissa ikätasonsa mukaisesti. Lapsia ei siis saa asettaa toisarvoiseen asemaan nuoreen ikään perustuen. Suomen perustuslain 6 §:ssä säädetään ihmisten olevan yhdenvertaisia lain edessä eikä ketään saa asettaa erilaiseen asemaan henkilökohtaisten ominaisuuksien vuoksi. Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa, jolloin asian käsittelyyn sisältyy myös oikeus tulla kuulluksi.

Perusoikeuksien toteuttamisen edellytyksenä voidaan nähdä itsemääräämisoikeus ja sen tunnustaminen ja tunnistaminen sosiaalipalveluissa. Lasten sosiaalisiin perusoikeuksiin liittyvää tulkintaa ja oikeuskäytäntöä ei juurikaan löydy tuomioistuimista, vaan se paikantuu lainvalmisteluaineistoihin sekä eduskunnan oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin käytäntöihin (Nieminen 2013, 61). Kyse on aiemmin luvussa 3.1 kuvatussa kieliteoista, lain merkityssisällön selvittämisestä ja lain tulkinnasta myös sosiaaliryöryn käytännöissä.

Hallintolain (6.6.2004/434) 34 § ja 37 § mukaan osallisuus muodostuu asianomaisen oikeudesta saada tietoa itseään koskevasta asiasta ja lausua asiasta mielipiteensä ja näin ollen vaikuttaa asian ratkaisuun. Hallinnollisesti asiakkaan eli lapsen osallisuus konkretisoituu asiakkaan kuulemisessa. Sosiaalihuoltolain 31 §:ssä ja hallintolain 34 §:ssä säädetään asiakkaan kuulemisen velvollisuudesta. Hallinnollisesti ja juridisesti toimitaan oikein, kun lapsella on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä asiasta, mutta siirryttäessä puhtaasta juridisesta viitekehuksesta kohti osallisuuden teoreettista viitekehystä, pitää osallisuus sisällään muutakin kuin mahdollisuuden ilmaista näkemyksensä.

Sosiaalihuoltolain 30 § kuvaa sosiaalihuollon toteuttamisen keskeisiä periaatteita, joista yksi merkittävä on velvoite päätyä ensisijaisesti asiakkaan edun mukaisiin ratkaisuihin. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetyn lain (22.9.2000/812, myöhemmin asiakaslaki) 4 § velvoittaa sosiaalihuoltoa toteutettaessa ottamaan huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa. Samaisen lain 3 § selventää asiakkaan olevan henkilö, joka hakee tai käyttää sosiaalihuoltoa ja voi näin ollen olla sekä aikuinen että lapsi. Asiakslain 8 § korostaa osallisuuden suhdetta itsemääräämisoikeuteen ja vahvistaa asiakkaan oikeutta osallistua itseään koskevien palveluiden suunnitteluun sekä korostaa velvoitetta asiakkaan edun toteutumiseen sosiaalihuollosta päätettäessä. Voidaan ajatella, että asiakkaan itsemääräämisoikeus voi toteutua vain, mikäli hän on voinut itse olla mukana asiansa käsittelyssä ja tuoda esille oma mielipiteensä.

Hallituksen esityksessä sosiaalihuoltolaiksi (164/2014 vp, 123) kuvataan asiakkaan kuulemisen olevan tärkeää, jotta sosiaalihuoltoa voidaan toteuttaa yhdessä asiakkaan kanssa asiakkaan edun mukaisesti. Sosiaalihuoltolain 32 §:ssä lapsen osallisuutta kuvataan seuraavasti: *lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota sosiaalihuoltoa toteutettaessa ja lapselle on järjestettävä hänen ikä- ja kehitystasoaan vastaava mahdollisuus saada tietoa itseään koskevassa asiassa sekä ilmaista siitä mielipiteensä. Lapsen mielipidettä selvitettäessä on noudatettava hienovaraisuutta.* Lastensuojelulain 20 §:ssä täydennetään edellä lueteltua täsmentämällä, että lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, mikäli se vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai se on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Sosiaalihuoltolain 5 §:än on pyritty kiteyttämään Lapsen oikeuksien sopimuksen henkeä korostamalla lapsen edun mukaisten ratkaisuvaihtoehtojen ensisijaisuutta (HE 164/2014 vp).

Kuten edellä mainittu, sosiaalihuollon tulisi ottaa huomioon asiakkaan toiveet ja perustella toimintansa, mikäli toimitaan asiakkaan toiveesta ja näkemyksestä poikkeavalla tavalla. Sosiaalihuollossa on kuitenkin tilanteita, jolloin viranomaisen voi käyttää pakkokeinoja asiakkaan terveyden ja hyvinvoinnin turvaamiseksi, jolloin lain nojalla perusoikeuksia voidaan kaventaa. Näissä tilanteissa tulee kuitenkin kuulla asiakkaan näkemys, vaikka asia ratkaistaisi asiakkaan tahdosta poikkeavalla tavalla. Lapsen näkemys on tärkeä

kuulla, kirjata ja mahdollisuuksien mukaan toimia sen suuntaisesti, mutta velvoite lapsen kuulemiseksi ei muodosta velvoitetta tehdä lapsen toiveiden mukaisia ratkaisuja, jolloin työntekijän rooli ja velvollisuus päätöksen sisällön ja sen perusteiden läpikäymiseksi yhdessä lapsen kanssa on korostunut (Shier 2001, 113).

Asiakaslain 10 §:n mukaan alaikäisen ja näin ollen vajaavaltaisen henkilön mielipide on selvitettävä hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaan. 15-vuotiaalla lapsella on huoltajansa ohella oikeus käyttää puhevaltaa lasta, tämän etua tai oikeutta koskevassa asiassa (Heuru 2003, 111–112; Hallintolaki 14 §). Tämä juontuu hallintolaista sekä kuuluu viranomais-toimintaa ohjaaviin hyvän hallinnon periaatteisiin. Asiakaslaista nousee esiin näkökulma, jonka mukaan hallinto on olemassa kansalaisia varten ja kansalaisille järjestetään palveluita, joista heidän on mahdollista valita itselleen sopiva kokonaisuus (Aer 2012, 141). Tällöin sekä lapsen että vanhemman näkemysten ja toiveiden merkitys kasvaa. Lainsäädännössä lapsen osallisuutta koskevat säännökset ovat usein sääntömuotoisia, jolloin lapsen päätösvaltaan ja kuulemiseen liittyvät tilanteet ja niissä toimiminen ovat helposti tunnistettavissa. Kyseessä ei ole kuitenkaan joko- tai- tilanne, vaan lapsen osallisuus voidaan nähdä periaatteena, jossa osallisuuden ja kuulemisen laajuutta ja muotoja harkitaan lapsen yksilölliset tekijät ja tilanteen yksityiskohdat huomioiden. (Pajulammi 2013, 99–101.)

4 Asiakasosallisuus ja lapsen osallisuuden erityispiirteet

4.1 Asiakkaan osallisuus sosiaalipalveluissa ja vallan kysymykset

Mitä osallisuudella tarkoitetaan? Osallisuudella (involvement) voidaan kuvata yksilön kiinnittymistä yhteisöön ja sen voidaan nähdä kuvaavan vastakohtaa syrjäytymiselle (Närhi ym. 2014, 233). Osallisuuden yhteiskuntaan nähdään erään näkemyksen mukaan syntyvän mahdollisuuksista, jotka demokraattisessa hyvinvointiyhteiskunnassa perustuvat resurssien uudelleenjaolle ja pyrkimykseen yhtäläisten mahdollisuuksien luomiselle. Osallisuudella voidaan laajemmin viitata juurikin koko kansalaisyhteiskunnan toimintaan, mutta suppeimmillaan sillä viitataan mikrotasoon, eli asiakkaaseen oman elämänsä toimijana (Närhi ym. 2013, 118). Osallisuus sosiaalipalveluissa tarkoittaa tiedon tuottamista sekä tiedon vastaanottamista asiakasprosessin eri vaiheiden aikana (Hotari ym. 2013, 157). Asiakas oman elämänsä toimijana sosiaalihuollon palveluissa asettuu systemiteoreettisesta näkökulmasta käsin tarkasteltuna mesotasolle. Bronfenbrennerin mukaan mesosysteemi pitää sisällään mikrotason eri systeemit ja erityisesti näiden väliset yhteydet ja prosessit. Mesosysteemiä voidaan kutsua mikrosysteemien järjestelmäksi ja se koostuu mikrosysteemien välisistä suhteista, esimerkiksi kodin ja koulun tai asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutussuhteesta. (Härkönen 2008, 30; Bronfenbrenner 1969.)

Yhteiskunnan instanssien näkökulmasta osallisuuden aineksien nähdään alkavan rakentua perusopetuksessa, sillä opetuksen ja tiedon kautta yksilö tulee tietoiseksi ympäristöstään, yhteiskunnasta sekä oikeuksista ja mahdollisuuksistaan. Samanaikaisesti yksilö on osallisena perheessään vallitsevassa kulttuurissa, jonka kautta oppii perheelle ominaisista osallisuuden tavoista tai kokee mahdollisesti osattomuutta. Bourdieun näkemyksen mukaan ihmiset kilpailevat keskenään sosiaalisesta pääomasta, jonka saavuttavat eletyn elämänsä ja koulutuksen kautta ja ihmiset voidaan jakaa pääoman perusteella kolmeen ryhmään; ihmiset, jotka voivat muuttaa sosiaalista todellisuutta, ihmiset, jotka hyödyntävät annettua todellisuutta ja ihmiset, jotka eivät vaikuta todellisuuteen (Roos 2013, 135–136). Suurempi pääoma luo mahdollisuuksia osallisuudelle erityisesti aikuisten osallisuudesta puhuttaessa. Sosiaalisen pääoman teema koskettaa myös lapsia ja myös lapsilla on keskenään eriävät mahdollisuudet osallisuuteen.

Anneli Pohjola (2010, 57–58) kuvaa sosiaalityön lakisääteisen tehtävähoidon ja järjestelmäkeskeisen työskentelyn näkökulmasta osallisuuden vähimmäisehtona olevan asiakkaan fyysinen läsnäolo ja asiakkaan näkemysten kuuleminen, kun taas aidosti osallinen ihminen on aktiivisesti mukana vuorovaikutustilanteessa, minkä lisäksi hänen näkemyksensä vaikuttavat palveluiden toteuttamiseen. Osallisuuden voidaan nähdä rakentuvan vastavuoroisessa toiminnassa, jossa jäsenet ovat aktiivisesti vuorovaikutuksessa (Oranen 2008, 10). Asiakkaan osallisuus voidaan perustaa asiakkaan henkilökohtaiselle kokemukseksi osallisuudesta, jolloin kuvataan osallisuutta aidoimmillaan (Närhi ym. 2013, 118).

Asiakkaalla on arvokasta tietoa omaa elämäänsä ja arkeaan koskien. Ilman asiakkaan arjen tietämystä yhteiskunnan palveluprosessi ei toimi (Pohjola 2010, 27–28). Puhutaan *toisesta tiedosta*, joka kertyy kentällä, asiakkaan arkielämässä ja jonka välittämisen areenana palvelutarpeen arviossa toimii vuorovaikutus sosiaalityöntekijän kanssa. Vuorovaikutuksessa on läsnä kolmenlaista tietoa; sosiaalityöntekijän ammatillista tietoa, hallinnollista tietoa sekä asiakkaan mukanaan tuomaa *toista tietoa*. (Juhila 2006, 106.) Tätä asiakkaan omaamaa tietoa ei voida sivuuttaa sosiaalityössä eikä sitä tule nähdä vähempiarvoisena kuin sosiaalityöntekijöiden omaama tieto (Fargion 2015, 48). Tämän vuoksi voitaisiin puhua asiakkaan osallisuudesta ja asiakkaan asiantuntemuksesta toisen tiedon sijaan.

Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde on kompleksinen ja suhteen keskiössä on vallan ja voiman epätasainen jakautuminen (Adams 2003, 162). Lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaamisesta ei voida häivyttää pois valtaa, vaan valta-asetelma on olemassa ja se vaikuttaa asiakkaan ja työntekijän kohtaamiseen sekä asiakkaan osallisuuden toteutumiseen. Arnkil ja Seikkula (2006, 187–193) esittävät vallan olevan kaikkialla ja vallan olevan luonteva osa ihmissuhteita, myös sosiaalityöntekijän sekä asiakkaan välistä suhdetta, jossa valta ei häviä kokonaan, vaikka sen asetelmaa pyrittäisiinkin purkamaan. Valta konkretisoituu esimerkiksi sosiaalityöntekijän mahdollisuutena käyttää pakkokeinoja ja näin ollen puuttua lapsen ja perheen yksityisyyteen ja perhe-elämään.

Hill ym. (2004, 89) esittävät vallan voivan olla sekä negatiivista että positiivista, jolloin eroiksi muodostuu, hallitseeko muita vallan avulla vai tuleeko itse muiden hallitsemaksi.

Weberiläisittäin valta on totuttu näkemään negatiivisesti, sillä valta luo hierarkiaa yksilöiden välille ja valtaa voi saavuttaa ottamalla sitä toiselta (Hill ym. 2004, 91). Liisa Hokkanen (2014, 116) jakaa vallan kolmeen kategoriaan; ylivaltaan (power over), toimintavaltaan (power to) sekä jaettuun valtaan (power with). Ylivaltana näkisin esimerkiksi lapsen hyvinvoinnin takaamiseksi toteutettavat tahdonvastaiset toimet, toimintavaltaana asianajo-tyyppisen työskentelyn asiakkaan hyväksi ja jaetun vallan tilanteeksi, jossa työskentely perustuu yhteistyölle.

Janet Warrenin (2007, 49–51) mukaan asiakkaan täysi osallisuus vaatii vallan jakamista sekä työntekijän ja asiakkaan välillä vallitsevaa tasa-arvoisuutta sekä työntekijän ymmärrystä asiakkaiden osallisuuden moninaisuudesta ja subjektiivisista käsityksistä liittyen osallisuuteen. Ajateltaessa palvelutarpeen arviota asiakkaan elämäntilanteen kokonaisvaltaisen tarkastelun prosessina ja oikeanlaisten ja oikea-aikaisten palveluiden kohdentamisena asiakkaan tukemiseksi, näen tiedon vallaksi. Palvelutarpeen arvioinnin aikana sekä sosiaalityöntekijällä että asiakkaalla on tietoa, eli valtaa, mutta tiedon tulee tulla kuulluksi ja näkyväksi, jotta se voi muuttua vaikuttavaksi. Tiedon saatavuus ja tiedon hallinta luovat edellytyksiä asiakkaan osallisuudelle julkisen vallan käytössä, mitä palvelutarpeen arviointikin sosiaaliviranomaisen toteuttamana tehtävänä on. Julkisuus kuuluu myös hyvän hallintotoiminnan perusedellytyksiin ja on yksilön oikeusturvan näkökulmasta tärkeä arvo (Mäenpää 2003, 312–313).

Liisa Hokkasen (2014, 105–116) mukaan valtaan ja sen jakamiseen liittyy olennaisesti asiakkaan voimaantumisen (empowerment) prosessi. Adams (2003, 8) näkee voimaantumisen tilana, jossa yksilöillä ja yhteisöillä on mahdollisuus edistää itse omaa tilannettaan ja tavoitteidensa toteutumista. Empowerment-käsitteestä on käytössä erilaisia tulkintoja, jotka jokainen painottavat hieman eri näkökulmia ja vallan paikkoja. Juhila (2006, 89) puhuu valtautumisesta, sillä näkee valtasanan liittämisen sosiaalityöhön tärkeänä, mutta tuo esille valtauttamisen käsitteenä viittavan liialti sosiaalityöntekijälähtöisyyteen ja häivyttävän asiakkaan roolia.

Asiakkaan osallisuutta on usein mallinnettu tikapuumallin kautta, jossa asiakkaan osallisuus lisääntyy tikapuita ylöspäin kiivettäessä. Tikapuumallin kehittäjänä pidetään Sherry

Arnsteinia (1969, 217), joka artikkelissaan *A Ladder of Citizen Participation* kuvaa kahdeksaa kansalaisosallisuuden tasoa, jotka hän on jaotellut seuraaviin ryhmiin: ei-osallisuus (nonparticipation), vastikkeellinen osallisuus (tokenism) ja asiakkaan valta (citizen power). Arnstein (mt., 217) on nimennyt alimmat tikapuun tasot manipulaatioksi sekä terapiaksi eikä näe näillä tasoilla olevan osallisuutta, vaan tarkoituksena on kouluttaa tai parantaa asiakas. Arnsteinin tikapuumallin kautta ammattilaiset ovat voineet mallintaa osallisuuden muotoja ja kehittää niitä, mutta yhtä lailla mallin kautta on opittu tunnistamaan työskentelymuodot, joissa asiakas ei ole osallisena (Shier 2001, 110). Mielestäni kansalaisosallisuuden tasot ovat sovellettavissa myös sosiaalihuollon asiakkaan osallisuuden viitekehykseen.

Kvarnström ja tutkijakollegat (2012) ovat hahmottaneet asiakkaan osallisuutta viitenä askelmana. Hahmotus perustuu Ruotsissa toteutettuun sosiaalihuollon asiakastutkimukseen, jossa kartoitettiin asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja fenomenologisen sisälönanalyysin keinoin tuloksena aineistosta eriytettiin viisi osallisuuden kategoriaa. Alimmalla osallisuuden tasolla asiakas sanoittaa tilannettaan ja tarpeitaan, minkä perusteella sosiaalityöntekijä päättää jatkotoimista. Asiakas on osallisena palvelutarpeen arvioinnissa, mutta enemmänkin objektin kuin subjektin asemassa ja asiakaskohtaaminen sekä asiakkaan osallisuus rakentuvat lähinnä informaation vaihtamisen intressille. (Kvarnström ym. 2012, 136.) Arnstein (1969, 217–219) on mallissaan nimennyt ensimmäiset osallisuutta sisältävät tikapuiden askelmat informoinniksi ja konsultoinniksi, joilla asiakas tulee kuulluksi, mutta asiakkaalla ei ole riittävästi valtaa varmistaakseen, että hänen kertomansa otetaan huomioon päätöksenteossa. Hänen mukaansa informointi ja konsultointi toimivat kutsuna osallisuuteen, mutta eivät itsessään tuota osallisuutta. Tällöin tehtävät ratkaisut ja päätökset eivät todennäköisesti johda muutokseen, sillä ratkaisussa ei ole huomioitu asiakkaan toiveita ja näkemyksiä.

Seuraavalla tasolla asiakkaan osallisuus muodostuu erilaisten toimintavaihtoehtojen ja päätöksenteon ympärille. Asiakkaan osallisuus ja päätöksenteko kuitenkin rajoittuvat resurssien ja sosiaalityöntekijän näkemyksen asettamien reunaehtojen mukaan. Asiakkaan rooli on aktiivisempi kuin aiemmalla tasolla, mutta osallisuus on rajattu koskemaan asiakkaan ulkopuolisten tahojen määrittämiä elämän osa-alueita, kuten esimerkiksi sitä,

keitä asiakkaan asiassa pidettävään neuvotteluun osallistuu. (Kvarnström ym. 2012, 136; Vuorijärvi 2014, 14.) Arnstein (1969, 217, 221) kuvaa tasoa tilana, jossa vastikkeellisuus korostuu; asiakas antaa neuvoja ja sosiaalityöntekijällä on päätösvalta ja asiakkaan voidaan nähdä saavan antamaansa tietoa vastaan sosiaalityöntekijän harkitseman ratkaisun. Asiakkaan osallisuus näyttäytyy vastikkeellisena ja ohuena.

Kolmas taso perustuu dialogisuudelle ja asiakkaan kohtaamiselle yksilönä, jolloin sosiaalityöntekijä kuuntelee asiakasta ja luo edellytykset asiakkaan osallisuuden toteutumiseksi. Vastavuoroisuuden kautta asiakkuusprosessi rakentuu yhteistyölle. Tutkimuksen mukaan asiakkaat olivat kokeneet sosiaalityöntekijän läheiseksi ja työskentelysuhteen vapaamuotoiseksi. Tasoa voi kuvata myös kumppanuussuhteen tasona, jossa on tilaa neuvottelulle ja yhteiselle pohdinnalle, joiden kautta suhteessa oleva valta tulee jaetuksi. (Kvarnström ym. 2012, 137–139; Arnstein 1969, 217, 221.) Asiakkaan kohtaaminen yksilönä vastavuoroisessa dialogissa luo mahdollisuuden asiakkaan subjektiivisten kokemusten ja näkemysten esille tuomiselle sekä yhteistyössä laaditulle palvelutarpeen arviolle. Kumppanuuteen perustuvassa työskentelysuhteessa asiantuntijuus on horisontaalista, jolloin sosiaalityön ja asiakkaan asiantuntijuudet eivät kilpaile keskenään, vaan hyväksytään monenlainen tieto ja asiantuntijuus toisiaan täydentävinä tekijöinä (Juhila 2006, 102). Näen tällä tasolla asiakkaan osallisuuden olevan merkittävässä osassa ja asiakkaan näkemysten aidosti vaikuttavan palveluiden toteutukseen.

Neljättä ulottuvuutta tutkijat kuvasivat vuorovaikutuksessa kasvavan ymmärryksen tasoksi, jossa asiakasprosessin edetessä asiakkaan kyky suunnitella omaa toimintaansa ja tehdä itseään koskevia ratkaisuja kasvaa (Kvarnström ym. 137, 140). Asiakaskohtaaminen ja asiakasprosessi vaikuttavat asiakkaaseen voimauttavasti. Arnstein (1969, 217) on nimennyt tikapuiden lähes ylimmän askelman jaetuksi vallaksi (delegated power), jossa sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla on yhtä paljon valtaa. Viides taso on tutkijoiden näkemysten mukaan yhdistelmä kaikista aikaisemmista tasoista ja asiakkaan osallisuuden nähdään riippuvan useista tekijöistä kuten asiakkuuden kestosta sekä asiakkaan ja työntekijän persoonaan liittyvistä piirteistä (Kvarnström ym. 2012, 138).

4.2 Lapsen osallisuus

Lapsen osallisuus asettuu lapsia ja lapsuutta koskevien käsitysten rinnalle ja se linkittyy vahvasti siihen, miten lapset ja lapsuus nähdään ja ymmärretään. Lapsen osallisuus ei ole menetelmä tai puhdas hallinnollinen velvoite, vaan siihen sisältyy käsitys lapsesta toimivana yksilönä ja inhimillisenä yhteisönsä jäsenenä. (Hotari ym. 2013, 162.) Lapsen osallisuudesta puhuttaessa voidaan kansainvälisellä tasolla erottaa kolme lähestymistapaa lapsen osallisuuteen; lapsen osallisuus oikeutena, lapsen osallisuus osallistumisena ja lapsen osallisuus päätöksenteossa (Mason ym. 2010, 127–129).

1900-luvun puolivälin jälkeen lapsuuteen syntyi Suomessa uudenlainen paradigma, jossa lapsi ei näyttäytynyt heikkona yksilönä tai vajavaisena aikuiseen nähden (Helavirta 2011, 26). Lapsella alettiin tunnustaa olevan kompetenssia ja näkemyksiä siinä missä aikuisellakin. Lasten osallisuus sosiaalipalveluissa ei siis ole tavoitteena tai aatteena uusi, sillä sitä on tavoiteltu jo 1960-luvulta lähtien. Asiakkaan osallisuus nostettiin sosiaalityön prosessien keskiöön 1970-luvulla, jolloin työskentely perustui ikään kuin sopimukseen sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Strategioiden ja konkreettisten mallien puuttuminen ovat kuitenkin vaikeuttaneet tavoitteeseen pääsemistä ja lasten osallisuuden mahdollisuuksia onkin alettu kehittää vasta vuosituhannen vaihteesta. (Fargion 2014, 48; Kiili 2011, 168.; Kouvonen 2011, 205.)

Viime vuosina on ollut havaittavissa kehityssuunta, joka on korostanut lapsen oikeutta tulla kohdelluksi aikuisiin nähden tasa-arvoisesti. Lapsen etu ja lapsen osallisuus linkittyvät tiiviisti toisiinsa, jos ajatellaan, ettei lapsen edun voida nähdä toteutuvan, jollei lapsi itse ole saanut olla osallisena päätöksenteossa ja asian käsittelyssä (de Godzinsky 2014, 2; Heuru 2002, 235.) Erityisesti pohjoismaissa lapset on alettu nähdä itsenäisinä toimijoina ja vanhemmistaan irrallisina subjekteina, joilla on omat oikeutensa ja kiinnostuksen kohteensa. Suomessa lapsen osallisuutta edistävä lainsäädäntö heijastaa laajempaa lapsen mielipiteiden ja oikeuksien arvostusta. (Pösö ym. 2014, 485.)

Lastensuojelun kontekstissa lapset on voitu aiemmin nähdä passiivisina suojelun kohteina eikä niinkään oikeuksia omaavina subjekteina (de Godzinsky 2014, 7). Näkemys lapsesta kompetenttina osallisena omassa asiassa on vahvistunut hiljattain viime vuosina.

Lapsilla on ollut ja on kuitenkin edelleen hyvin pieni tai jopa lähes olematon panos kansalliseen tai paikallistason politiikkaan, joten lasten osallisuuden toteutuminen on paljolti riippuvainen heidän osallisuudestaan itseään koskevaan päätöksentekoon, jossa he voivat ilmaista toiveensa ja tunteensa (Hill ym. 2004, 78; Thomas 2011, 64). Osallisuus itseään koskevaan päätöksentekoon kiinnittyy lapsen arkeen ja näillä päätöksillä voi olla merkittävä vaikutus lapsen elinympäristöön ja perheen arkeen.

Lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta tarkasteltuna lapsen osallisuudessa on kysymys lasten ja aikuisten julkisen vallan yhteisöjen välisistä suhteista ja lasten mahdollisuuksista vaikuttaa näissä yhteisöissä (Oranen 2008, 9). Juridisen ulottuvuuden rinnalla lapsen osallisuus voidaan nähdä myös kokemuksellisenä ulottuvuutena. Erilaiset osallisuutta tikapuumallin kautta havainnollistavat esitykset ovat kuitenkin saaneet kritiikkiä siitä, että niissä nähdään lapsen osallisuuden automaattisesti lisääntyvän tasoja ylöspäin kiipeämällä ja juuri lapsen osallisuuden tai osattomuuden kokemuksellinen ulottuvuus voi jäädä huomioimatta. (Hotari ym. 2013, 150–151.) Merkityksellistä on se, ettei osallisuus tarkoita kaikille samaa, vaan se koostuu subjektiivisesti rakentuvasta kokemuksellisuudesta.

Lapsen osallisuus linkittyy vahvasti aikuisiin sekä aikuisten käyttämään valtaan ja lapsen osallisuudelle luomiin paikkoihin (Oranen 2008, 10). Vallassa voidaan nähdä olevan kysymys tarpeesta tulla tunnustetuksi. Lapsen osallisuudesta puhuttaessa tärkeää olisi paikantaa, mistä silloin puhutaan; millaisia odotuksia sosiaalityöntekijällä on ja ennen kaikkea, millaisena lapsi käsittää osallisuutensa. Dialogisen työtteen kautta voidaan haastaa perinteinen näkemys siitä, kuinka lapset on totuttu näkemään ja tunnistamaan. (Fitzgerald ym. 2010, 301–302.) Kun lapsen tiedolla on merkitystä ja hän saa osallisuutensa kautta tuoda tietonsa näkyväksi dialogisessa kohtaamisessa, voidaan lapsen ajatella tulevan tunnustetuksi juurikin jaetun vallan kautta. Myös Arnstein (1969, 222) puhuu vallan jakamisesta ja vallan palauttamisesta takaisin asiakkaalle, jolle näkee sen kuuluvan.

Osallisuus edellyttää tekoja, jotka mahdollistavat osallistumisen tai osalliseksi tulemisen (Muukkonen 2013, 165). Sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus käyttää harkintaa siinä, millä tavalla lapsen osallisuus toteutuu. Asiakkaan osallisuuden mahdollisuudet ovat riip-

puvaisia sosiaalityöntekijän ammatillisista valmiuksista, joiden mukaan osallisuuden paikat rakentuvat asiakaskohtaamisissa (Laitinen & Pohjola 2010, 11). Joissain tilanteissa lapsen oikeus osallisuuteen sekä lapsen etu, hyvinvointi ja turvallisuus voivat asettua vastakkain, jolloin voidaan nähdä perusteltuna rajata lapsen osallisuutta lapsen suojelemiseksi (Arild ym. 2011, 326). Lopulta on kuitenkin sosiaalityöntekijän tehtävä kutsua lapsi osalliseksi palvelutarpeen arvioon ja informoida lasta työskentelyn etenemisestä ja työskentelyn aikana ilmi tulleista asioista (Olsson 2017, 30).

Lasten ja nuorten osallisuuden edistäminen voidaan nähdä itseisarvona, mutta sillä on myös välineellistä arvoa osana erilaisia asiakasprosesseja. Lapsilla on tietoa ja näkemystä omasta arjestaan, elinympäristöstään ja itselleen tärkeistä asioista; lapset ovat oman elämäntilanteensa asiantuntijoita. Lapset voivat tuoda keskusteluihin asioita ja näkökulmia, jotka aikuiselta voisivat jäädä näkemättä. (Gretschel & Kiilakoski 2008, 89.) Sosiaalityöntekijän ja lapsen kohtaamisen tärkeyttä voidaan perustella myös sillä, ettei kukaan muu voi tietää tietoa, jonka lapsi tietää (Hurtig 2006, 167). Tämä lapsen omasta elämästään omaama tieto sekä kokemuksellisuus ei välttämättä tule viranomaisten tietoon, ellei asiaa kysytä suoraan lapselta. Lapsi voi kysyttäessä kertoa monipuolisesti tarpeistaan ja huolistaan sekä elämässään hyvin sujuvista asioista sekä arvioida suhdettaan perheenjäseniinsä ja vanhempiensa vanhemmuutta. (Muukkonen 2013, 170.) Kuitenkin edelleen rinnalla on olemassa myös näkemys, jonka mukaan erityisesti pieni lapsi ei ole kompetentti, jolloin hänen osallisuutensa ja kuulemisensa voidaan sivuuttaa ja perustella nuorella iällä ja näin jättää lapsi häntä itseään koskevan työskentelyn ja päätöksenteon ulkopuolelle (Pinkney 2011, 40).

Oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä on lähdetty siitä, että erityisesti tuomioistuinmissa lapsen tahto voi saada oikeudellista merkitystä vasta, jos lapsen tahdonmuodostus täyttää riittävät edellytykset. Puhutaan *informed consent-periaatteesta* (perusteltu mielipide), jossa keskeistä on lapsen riittävä kypsyys ikäänsä nähden ilmaista näkemyksensä, riittävä tiedonsaanti, jotta lapsi ymmärtää mihin asiaan hänen esittämänsä näkemykset liitetään sekä se, että lapsi on saanut harkita asiaa eikä häneen ole kohdistettu painostusta tai manipulointia, vaan hän on saanut ilmaista näkemyksensä vapaasti. (Toivonen 2017, 159–163; Tuori & Kotkas 2016, 542; Aaltonen 2009, 244.)

Lapsen iän ja kehitystason mukaista osallistumista häntä itseään koskevan asian käsitteelyyn harkittaessa juridisen näkökulman lisäksi korostuvat psykologiset ja kasvatustieteelliset näkökohdat. (Pajulammi 2013, 93.) Lasten ja nuorten palveluissa lasten ääntä ovat usein käyttäneet erilaiset lapsuusajan ja lapsen kehityksen asiantuntijat, jolloin lapsen kertomuksia on voitu tulkita suhteessa lapsen ja lapsuuden haasteisiin ja aikuiset ovat asiantuntemuksensa kautta määrittäneet sen, mikä lapselle on parasta, jolloin lapsen tuottama tieto on voinut menettää merkitystään tai hävitä kokonaan aikuisten näkemysten keskelle (Oranen 2008, 100; Hurtig 2006, 178). Näinä lapsuusajan asiantuntijoina voidaan pitää esimerkiksi lastenpsykiatrian edustajina psykologia tai lääkäriä, varhaiskasvatuksen edustajana lastentarhanopettajaa sekä koulun edustajina opettajaa, koululääkäriä tai koulupsykologia. Perinteisen näkemyksen mukaan sosiaalityöntekijöiden ei ole mielletty työskentelevän suoraan lapsen kanssa, vaikka lainsäädäntö on velvoittanut sitä jo 1980-luvulta saakka, vaan lapsen kanssa ovat työskennelleet juurikin esimerkiksi lastenpsykiatrian ammattilaiset (Forsberg ym. 2006, 14). Eri alojen ammattilaisten lisäksi merkittävä puhevalta on ollut lapsen vanhemmilla, joiden kautta on voitu hoitaa lapsen asioita kuulematta lasta itseään. Lapsen ja vanhempien näkemykset ja kokemukset voivat kuitenkin erota paljon toisistaan ja vanhemmilla voi olla virheellinen ymmärrys lapsen näkemyksestä, jolloin vanhempien toimiessa lapsen edustajana sosiaalityöntekijälle välittyy mahdollisesti vinoutunutta tai jopa virheellistä tietoa (Söderbäck ym. 2011, 102).

Lapsen osallisuuteen liittyen voidaan puhua osallisuudesta toimintaan tai päätöksentekoon ja yhdistää osallisuuspuheen fokus joko prosessiin itseensä tai prosessin lopputulemaan. Osallisuuskeskustelussa on esitetty myös lapsen konsultoinnin olevan yksi tapa toteuttaa lapsen osallisuutta. (Thomas 2011, 48–49.) Pajulammi (2013, 98) esittää lapsen osallisuuden ytimen jakautuvan kahteen osaan: 1) osallisuuteen, joka tarkoittaa lapsen oikeutta omaan näkemykseen ja näkemyksensä vapaaseen ilmaisuun kaikissa itseään koskevissa asioissa sekä 2) lapsen näkemykselle annettavaan painoarvoon, jota arvioidaan lapsen iän ja kehitystason mukaan. Lapsen osallisuudesta puhuttaessa on kyse siitä, millä tavoin lapsi voi olla mukana toteuttamassa ja arvioimassa hänen hyväkseen tehtävää työskentelyä (Hotari ym. 2013, 149). Henna Pajulammi (2013, 96) näkee lapsen osal-

lisuudella tarkoitettavan kommunikointia lapsen kanssa, lapsen kuulemistä ja kuuntelemista sekä lapsen kunnioittamista, joiden kautta lapsi nähdään aktiivisena toimijana omassa elämässään ja itseään koskevissa asioissa. Lapsen osallisuus voidaan nähdä prosessina, jossa lapsi saa informaatiota työskentelystä ja sen syistä, toimintavaihtoehdoista, tukea omien tunteidensa ja näkemystensä ilmaisuun prosessin aikana sekä ajantasaista tietoa prosessin etenemisestä (Arild ym. 2011, 330).

Lapsen osallisuuden toteutuminen mahdollistaa myös muiden lapsen oikeuksien toteutumisen laadittaessa erilaisia suunnitelmia tai pohdittaessa perheen tukitoimia (Pajulammi 2013, 97). Esimerkiksi arvioitaessa tarvetta lastensuojelulain mukaiselle lastensuojelun avohuollon asiakkuudelle, on merkittävää, miten lapsi kuvaa vanhemmuutta sekä oloja ja vuorovaikutusta kotona, jolloin sosiaalityöntekijän tulee ratkaisussaan huomioida lapsen kertoma ja pohtia lapsen edun toteutumista, jotta lapsen oikeus turvallisuuteen, koulunkäyntiin, fyysiseen koskemattomuuteen, hellyyteen ja ikätasoiseen arkeen toteutuvat. Lastensuojelulain 20 §:ssä erotetaan lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen toisistaan. Mielipiteen selvittäminen kohdistuu alle 12-vuotiaisiin lapsiin ja kuuleminen 12-vuotta täyttäneisiin lapsiin, joissa molemmissa tarkoituksena on lapsen osallisuuden toteuttaminen lasta koskevassa asiassa (de Godzinsky 2014, 19).

Tiina Muukkonen (2013, 167) kuvaa lapsiperheiden kanssa tehtävää työtä prosessina ja on hahmottanut lapsen osallisuutta rakentavia tekijöitä lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaamisissa. Muukkosen mukaan jokaisessa kohtaamisessa on mahdollisuus dialogisuuteen, jonka kautta kohtaamisosallisuus voi toteutua. Lapsen osallisuus rakentuu 1) lapsen ollessa puheen aiheena, 2) lapsen tullessa nähdyksi, 3) koettaessa lapsen ja vanhemman vuorovaikutus, 4) lapsen oikeuden tietoon konkretisoituessa, 5) kohdattaessa lapsi tapaamisessa, 6) lapsen ollessa kohtaamisen keskiössä tiedon tuottajana, käsittelijänä ja palauttajana tai 7) lapsen toimiessa arvioitsijana. Edellä mainitut kohdat eivät ole järjestyksessä osallisuuden määrän mukaan, vaan tyyppittely ilmentää osallisuuden moninaisuutta. Muukkonen puhuu lapsierityisestä osallisuudesta, jossa tunnustetaan jokaisella lapsella olevan subjektiivinen tapa olla osallisena ja vuorovaikutuksessa, jolloin olennaista on lapsen ja lapsen osallisuuden pitäminen keskustelussa ja keskiössä ja poimia edellä luetelluista kullekin lapselle sopiva tapa osallistua työskentelyyn.

Eileen Munro (2001, 130) on tutkinut Britanniassa lastensuojelun asiakkaana olevien kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten kokemuksia osallisuudestaan heitä itseään koskevassa päätöksenteossa. Munro tuo esille lasten olleen epätietoisia siitä, mihin tarkoitukseen heidän antamia tietoja käytetään sekä siitä, keillä kaikilla on mahdollisuus tarkastella heidän tietojaan ja heidän kertomaansa. Munron mukaan lapset olivat yllättyneitä siitä, että heidän kertomansa asiat kirjattiin asiakirjoihin, vaikka he olivat kokeneet puhuvansa työntekijälle luottamuksellisesti. Lapset kokivat myös, ettei heillä ollut vaikutusvaltaa itseään koskeviin asioihin liittyen esimerkiksi biologisen vanhemman tapaamiseen. Voi myös olla, että lapsi on osallisena omassa asiakasprosessissaan sosiaalihuollon organisaation määritelmien ja lainsäädännön velvoitteiden mukaan, mutta ei silti itse koe tulleensa kuulluksi (Pinkney 2011, 41). Munro (2001, 133) esittää lapsen oikeuksien näkökulmasta merkittävimmän periaate olevan lapsen omien kykyjen edistäminen, mikä puoltaa ajatusta siitä, että lasta informoidaan asiakasprosessin ja työskentelyn aikana ja hänelle annetaan ikätason mukaan vastuuta ja valtaa itseään koskevissa asioissa. Lapsen näkökulmasta hänen näkemystensä ja kokemustensa kysymisellä on merkittävä vaikutus luottamuksen syntymiselle sekä lapsen omanarvontunnon. Lisäksi lapsen näkökulmasta hänen osallisuudellaan on välillistä arvoa palveluiden toteutusta pohdittaessa (Hill ym. 2004, 82). Liitän lapsen omien kykyjen edistämisen tavoitteen voimaantumiseen, joka voi olla yksi osallisuuden tavoite sekä tuotos.

Ann-Margret Olsson (2017, 24) kuvaa Ruotsissa toteuttamaansa kolmeen osallisuustutkimukseen perustuvassa artikkelissaan lasten kokemuksia osallisuudestaan lastensuojelutarpeen selvitysten aikana. Artikkelin mukaan lapset toivoivat mahdollisuutta osallistua tapaamisiin esimerkiksi koulussa ja tuoda tuolloin esille mielipiteitään ja näkemyksiään arviointityön sujumisesta sekä kuulla arviointityön aikana esille tulleita asioita. Lisäksi Olssonin tutkimuksessa nousi esille lasten tarve saada työskentelystä tuotettu dokumentti itselleen ymmärrettävällä kielellä ja toive siitä, että loppupäätelmät käytäisiin läpi yhdessä lapsen kanssa. Myös Harry Shier (2001, 112) kuvaa lapsilla olevan halu kertoa asioistaan ja kuulla itseensä ja perheeseensä liittyvistä asioista. Olssonin tutkimuksen perusteella lapsen osallisuudesta muodostuu hajanainen ja ohut kuva; lapsi ei

ole ollut tietoinen millaisista asioista arviojakson aikana on keskusteltu eikä lapsi vaikuttanut olevan täysin tietoinen selvitystyön lopputuloksesta. Kaisa-Elina Hotari ja tutkijakollegat (2013, 159–162) ovat tutkimukseensa perustuneessa artikkelissa hahmottaneet suomalaisten lasten kokemuksia osallisuudestaan lastensuojelussa. Tutkimuksen mukaan lapset näkivät osallisuuden reunaehdoiksi luottamuksellisen suhteen sosiaalityöntekijän kanssa, osakseen saamansa kunnioituksen, hienovaraisen lähestymisen, yksilön huomioimisen, ajan antamisen sekä avoimuuden. Tämän perusteella osallisuus ei ole jotain, mikä syntyy lainsäädäntöä tai toimintaohjetta seuraamalla, vaan kyseessä on monimutkaisempi ja monitahoisempi vuorovaikutukseen ja kohtaamiseen kiinnittyvä prosessi.

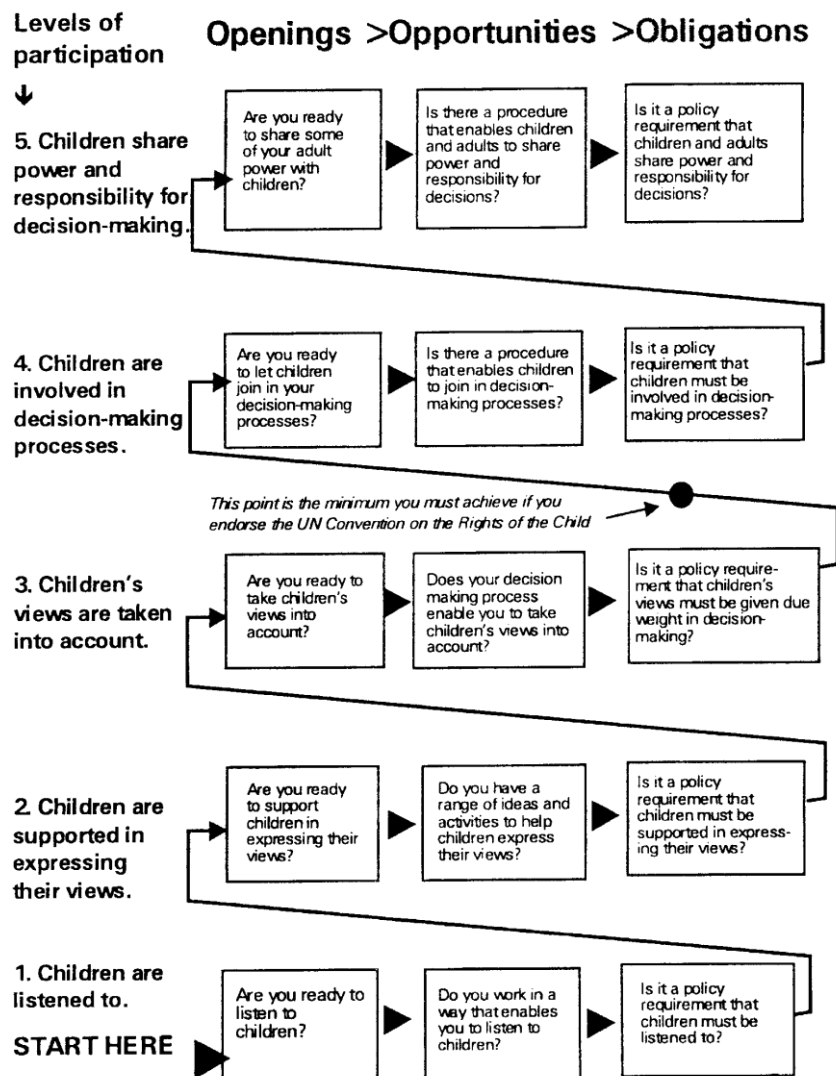
Gerison Lansdown (2010, 20–21) on hahmottanut lapsen osallisuutta kolmijaon kautta. *Konsultatiivisessa osallisuudessa* aikuinen pyrkii tavoittamaan lapsen näkemykset ymmärtääkseen lapsen elämää ja arkea, mutta lapsi ei ole osallisena päätöksenteossa. *Yhteistyöhön perustuvassa osallisuudessa* mahdollistuu lapsen osallisuus päätöksenteossa ja lapsella on mahdollisuus vaikuttaa prosessiin itseensä sekä sen lopputulemaan. *Lapsijohtoista osallisuutta* syntyy, kun lapsi saa itse määrittää ja tunnistaa huolenaiheita ja käynnistää palveluita, jolloin aikuisen rooli on mahdollistaa lapselle mahdollisimman hyvät edellytykset toimia.

Lasten kohdalla osallisuutta mallinnettaessa tikapuumallin kautta osallisuus usein näytetään suhteessa aikuisiin ja aikuisten käyttämään valtaan, joiden funktio lapsen osallisuus on (Hotari ym. 2013, 151). Harry Shier (2001, 110–111) on kehittänyt Arnsteinin mukailleen mallin lapsen osallisuudesta, joiden viisi tasoa ovat

1. Lapsia kuunnellaan
2. Lapsia tuetaan ilmaisemaan näkemyksiään
3. Lasten näkemykset otetaan huomioon
4. Lapset ovat osallisena päätöksenteossa
5. Lapset jakavat vallan ja vastuun päätöksenteossa

Shier näkee jokaisella tasolla voimaantumisen (empowerment) ja osallisuuden tason vaihtelevan, jota hän on pyrkinyt mallissaan havainnollistamaan kolmella käsitteellä

(openings-valmiudet, opportunities-mahdollisuudet, obligations-velvoitteet) jokaisen tason yhteydessä. Päädyin käyttämään englanninkielisistä termeistä suomenkielisiä käännöksiä, joita myös Hotari ym. (2013, 152) ovat käyttäneet. Valmiuksilla Shier (2001, 110) tarkoittaa sitä, että työntekijä on valmis toteuttamaan edellä lueteltuja tasoja ja on sisäisesti sitoutunut, mutta tasojen toteuttaminen käytännössä ei ole mahdollista. Mahdollisuuksilla Shier tarkoittaa tilannetta, jossa tarpeet kohtaavat ja jolloin työntekijän on mahdollista työskennellä tasoilla. Tarpeilla voidaan tarkoittaa aikaa, taitoa, tietoa, koulutusta, uusien toimintamallien kehittämistä tai uusien näkökulmien löytämistä olemassa oleviin työtehtäviin. Toisin sanoen sosiaalityöntekijällä on käytössään riittävästi tietoa, osaamista ja välineitä mahdollistaakseen lapsen osallisuuden. Velvoitteilla Shier viittaa tilanteeseen, jossa toimintapa on muodostunut yhteisesti jaetuksi, vakiintuneeksi ja velvoittavaksi käytännöksi, jolloin lapsen osallisuus on rakentunut osaksi työskentelyä. (Shier 2001, 110.)

Kuvio 2 Lapsen osallisuuden tasot (Shier 2001, 110)

Kuviossa 2 Shier havainnollistaa osallisuuden tasoja sekä lapsen osallisuuden edellytyksiä kolmivaiheisen jaottelun kautta kääntäen katseensa sosiaalityöntekijään sekä organisaation toimintatapoihin. Laatikoissa esitetyt kysymykset havainnollistavat esimerkiksi, miten lapsia kuunnellaan tasolla 1; onko työntekijä valmis kuuntelemaan lasta? Mahdollistavatko työntekijän työtavat lapsen kuuntelemisen? Velvoittavatko menettelysäännöt lapsen kuuntelemiseen? Liikutaan sosiaalityöntekijän sisäisten prosessien, sosiaalityön-

tekijän ammatillisten valmiuksien sekä organisaation velvoitteiden ulottuvuuksilla. Kuvion 2 kolme ensimmäistä tasoa käsittelevät osallisuuden vähimmäisehtoja, joista osallisuus rakentuu vahvemmaksi liikuttaessa kohti neljättä ja viidettä tasoa. Ensimmäisen ja toisen tason erona näyttäytyy sosiaalityöntekijän halu edistää ja kasvattaa lasten osallisuuden mahdollisuuksia ja ryhtyä toimiin tämän mahdollistamiseksi. Toisella tasolla ei kuitenkaan ole takeita siitä, että lapsen näkemykset otetaan huomioon päätöksenteossa, mikä toteutuu tasolla kolme. Kolmannen ja neljännen tason välissä Shier näkee olevan YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen määrittelemän lapsen osallisuuden minimitaso. Kolmen ensimmäisen tason tulee siis toteutua, jotta lapsen osallisuus on kansainvälisten velvoitteiden asettamalla tasolla. Neljännellä tasolla Shier näkee lapsen osallisuuden muuntuvan lapsen konsultoinnista aktiiviseen osallisuuteen päätöksenteossa. Viidennen tason saavuttamiseksi aikuisten on siirrettävä valtaa itseltään lapsille ja jaettava valta lasten kanssa ja Shier ehdottaakin, että aikuiset ja lapset ikätasoisesti jakaisivat vastuun päätöksistä ja niiden seurauksista. (Shier 2001, 111–115.)

Osallisuuden moninaisuudesta puhuttaessa on huomioitava, että lapsen osallistumisesta kieltäytyminen on osa osallisuuden kokonaisuutta ja kieltäytymiselle vaihtoehtona tulisi olla asiakasprosessissa tilaa (Oranen 2008, 11). Tämä liittyy mielestäni lapsen oikeuksien sopimuksessakin tunnustettuun itsemääräämisoikeuteen sekä lapsen kunnioitukseen. Osa lapsista ei halua osallistua yhteistyöhön sosiaalityöntekijän kanssa tai he kokevat ongelmallisena osallisuuden muotoutumisen puhumiseksi, kuuntelemiseksi ja kuulemiseksi, kun luovemmat keinot kuten esimerkiksi piirtäminen voisivat helpottaa lapsen ajatusten ja tunteiden ilmaisua (Pinkney 2011, 43). Lapsen haluttomuus ilmaista näkemyksiään sosiaalityöntekijälle ja lähteä mukaan työskentelyyn voi esimerkiksi johtua lapsen ujoudesta, itseluottamuksen puutteesta ja matalasta itsetunnosta, aikaisemmista sivuuttamisen kokemuksista tai siitä, että osallisuuden kulttuuri on lapselle vieras (Shier 2001, 112). Lapsen kieltäytyessä työskentelyyn osallistumisesta voidaan tarkastella kriittisesti auttamisjärjestelmää ja sen rakenteita ja pyrkiä paikantamaan kehityskohteita sekä luomaan osallisuuden kulttuuria, johon olisi mahdollista liittyä useilla eri tavoilla.

Lapsen tapa tuottaa tietoa ja olla vuorovaikutuksessa eroaa aikuisen tavasta, sillä lasten kommunikoinnin tavat eivät asetu aikuistyyppilliseen tapaan rationaalisesta ja loogisesti

etenevästä kerronnasta (Helavirta 2011, 28). Lapsella on aikuiseen verrattuna erilaiset sekä omanlaisensa keinot ja strategiat käsitellä asioita (Olsson 2017, 22). Lapsilla voi olla myös toisistaan hyvin paljon eroava tarve tulla kuulluksi ja osalliseksi. Kuulluksi ja osalliseksi tulemisen tarve voi riippua siitä, millä tavalla lapsi tulee kuulluksi perheessään ja kaveripiirissään ja tarvitseeko hän turvallisen aikuisen, jolle kertoa asioistaan (Hotari ym. 2013, 160). Lapset eivät useinkaan avoimesti tarjoa tietoaan ja lapsen tiedon tuottamisen tapa vaihtelee eri ikäisenä kielellisen ja käsitteellisen kapasiteetin vuoksi, minkä lisäksi kieli on lapselle vain yksi merkityksenannon väline muiden joukossa (Helavirta 2006, 196). Tämä huomioiden palvelutarpeen arvioinnissa pienen lapsen kanssa osallisuus voi toteutua leikin tai piirtämisen kautta. Helavirta (2006, 217–219) on kerännyt tutkimukseensa aineiston lasten kertomuksina eläytymismenetelmällä ja on todennut, että kirjoittaminen luo lapsille relevantin tavan ilmaista itseään, tuottaa tietoa ja jäsentää kokemuksiaan ja tätä keinoa voidaan hyödyntää myös sosiaalityössä.

Myös hallituksen esitys sosiaalihuoltolaiksi (164/2014 vp, 124) kuvaa keinoja lapsen mielipiteen ja tilanteen selvittämiseksi sekä lapsen kohtaamiselle esimerkiksi havainnoimalla pientä lasta vuorovaikutustilanteessa tai olemalla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin tai päiväkodin henkilöstöön. Mikäli kyseessä on kouluikäinen lapsi, selvitetään hänen näkemystään keskustellen tai erilaisia välineitä hyödyntäen. Samaisessa hallituksen esityksessä tuodaan kuitenkin esille liittyen sosiaalihuoltolain 32 §:ään, ettei lapsen toiveiden kuuleminen tarkoita lapsen päätösvaltaa asiassa ja mikäli asian ratkaisussa ei ole voitu noudattaa lapsen toiveita, tulee se perustella (HE 164/2014, 124).

Parhaimmillaan lapsen mielipiteet vaikuttavat siihen, millaisia ratkaisuja auttamisjärjestelmässä tehdään. Lapsen osallisuus auttaa myös lasta itseään hahmottamaan itseään ja perhettään sekä huomaamaan omia ja koko perheen vahvuuksia. (Muukkonen 2013, 173.) Arild ja kollegansa (2011, 330) ovat tutkimuksessaan löytäneet lapsen osallisuudella olevan kolmenlaisia vaikutuksia; lapsen suhde sosiaalityöntekijään tai perheenjäseneen on vahvistunut, kokemus osallisuudesta on kasvattanut lapsen itsetuntoa ja lapsen kokemus määräysvallastaan ja hallinnasta on lisääntynyt. Artikkelissaan he myös toteavat, että lapsen osallisuus suunnitteluun ja ongelmanratkaisuun voi nostaa lapsen toiveen etusijalle ja näin olleen edesauttaa suunnitelman onnistunutta toimeenpanoa. He

toteavat osallisuuden lisäävän lapsen hyvinvointia ja terveyttä, sillä a) osallisuus itsessään on terapeuttilinen kokemus b) lapsen osallisuus johtaa palveluiden räätälöintiin ja parempiin päätöksiin ja c) lapsen osallisuus edesauttaa lapsen suojaamista laiminlyönniltä ja väkivallalta (Arild ym. 2011, 332).

5 Tutkimuksen toteutus

5.1 Tutkimuksen tehtävä, tavoite ja eettisyys

Laajasti nähtynä tutkimuksen tarkoituksena on kyseenalaistaa vallitsevia käsityksiä ja mahdollisia itsestäänselvyyksinä pidettyjä asioita sekä luoda uusia väittämiä, selityksiä ja uutta tietoa (Salonen 2015, 21). Sosiaalityön tutkimuksen yhtenä merkittävänä tavoitteena voidaan nähdä tutkimuksen ja sen tulosten anti sosiaalipalveluille ja sosiaalityön käytännölle (Shaw & Gould 2002, 14). Sosiaalityön käytäntöjen tutkimuksen kautta voidaan parantaa asiakaskokemusta ja kehittää uusia tai jo olemassa olevia toimintamalleja. Näen lapsen osallisuuden tutkimuksen kautta voitavan kehittää lasten kohtaamista ja lasten asemaa perheiden sosiaalipalveluissa. Lisäksi lapsia ja lasten oikeuksia koskeva tutkimus pitää näkyvillä lapsinäkökulmaa niin tiedeyhteisössä kuin laajemminkin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tässä tutkimuksessa keskustelua lapsen osallisuudesta käyvät juridiset ja yhteiskuntatieteelliset näkemykset, jotka täydentävät näkemykseni mukaan toisiaan. Osallisuus on erityisesti lasten kohdalla sosiaalihuollon palveluissa lainsäädännön tasolla määritelty oikeus, jolloin on perusteltua ja tarpeellista lähestyä tutkimuskysymystä myös oikeudellisesta näkökulmasta.

Tässä tutkimuksessa tulokulmana lapsen osallisuuteen ovat sosiaalityöntekijöiden kokemukset ja näkemykset. Tutkimuksessa etsin vastauksia sille, millaisena lasten osallisuus näyttäytyy sosiaalihuoltolain mukaisessa lapsiperheiden sosiaalityön kontekstissa sosiaalityöntekijöiden kokemana ja kuvaamana nimenomaan palvelutarpeen arviointiprosessin aikana. Tutkin siis sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia lasten osallisuudesta. Relevantteja kysymyksiä ovat esimerkiksi:

Millaisia käsityksiä ja kokemuksia sosiaalityöntekijöillä on lasten osallisuudesta työssään?

Miten lapset voivat sosiaalityöntekijöiden mukaan osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon ja perheen tuen tarpeen arviointiprosessiin?

Mitkä tekijät edistävät lapsen osallisuutta tai rajoittavat sitä?

Tutkimuskysymykseen ja laajemmin koko tutkimuksen toteutukseen liittyvät luonnollisesti myös eettiset kysymykset sekä tutkijan paikkaa koskevat kysymykset. Tutkimus-

aineistoa tuottaessaan tai käsitelleessään tutkija on mukana vuorovaikutuksellisessa toiminnassa. Tutkija kuuntelee aineistonsa ääntä ja keskustelee sen kanssa sekä liittyy tutkimuksensa kautta laajempaan tutkijayhteisön keskusteluun oman tutkimuksensa lisäksi käyttämiensä lähteiden kautta. (Juhila 2002, 201.) Tutkimustulokset eivät ole tutkijasta irrallisia eikä ole olemassa täysin objektiivista tietoa, sillä tutkija tekee tutkimuksensa metodologiset valinnat sekä myös analysoi keräämänsä aineiston oman ymmärryksensä varassa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 25). Kuitenkin pyrkimyksenä on tuottaa mahdollisimman objektiivinen tarkastelu tutkittavasta aiheesta.

Tutkijan on tärkeä tiedostaa omat vaikuttimensa sekä omat asenteensa sekä mahdolliset ennako-oletuksensa. Tutkittaessa sosiaalisia ilmiöitä, tulisi tutkijan muodostaa luottamuksellinen suhde sekä tutkittavien että tiedeyhteisön ja tutkimuksen yleisön kanssa. Tutkimuksen toteuttaminen tutkimuseettisten ohjeisen ja koodiston mukaan mahdollistaa eturistiriitojen tai objektiivisuuden haasteiden minimoinnin sekä huomioimisen tutkimuksen edetessä. (Fischer & Anushko 2009, 97.) Työskentelen itse sosiaalityöntekijänä yksikössä, joka laatii sosiaalihuoltolain mukaisia palvelutarpeen arvioita, joten omaan käsityksen siitä, mitä palvelutarpeen arvio pitää sisällään työskentelemässäni organisaatiossa sekä ymmärryksen lainsäädännön työskentelylle luomista reunaehdoista. Tutkimuksen aikana erityisesti ryhmäkeskustelujen aikana olen pyrkinyt jättämään omat käsitykseni taka-alalle ja antautumaan haastattelussa esille tulleille teemoille ja näkemyksille.

Tutkimuksen eettisyyteen liitän olennaisena tutkimuksen luotettavuuden. Tämän laadullisen tutkimuksen aineisto kerättiin fokusryhmähaastattelun keinoin. Tutkimuksen informanttien määrä saattaa vaikuttaa suppealta, mutta koen sen riittävänä. Näen osallistujamäärää tärkeämpänä sen, mitä on keskusteltu ja millaisia asioita keskustelussa on tuotu esiin, kuin kuinka paljon määrällisesti käsityksiä on tutkimuksessa pyritty keräämään. Määrää tärkeämpänä laadullisessa tutkimuksessa nähdään laatu (Tuomi & Sarajärvi 2018, 173). Kyseessä on myös subjektiivisten näkemysten tutkiminen, jolloin informanttien määrän lisääminen voisi tuoda loputtomasti uusia merkitysyksiköitä, minkä vuoksi olen rajannut aineiston keruun ja tutkimuksen toteutuksen sen nykyiseen muotoon.

Aineiston käsittelyssä, litteroinnissa ja analysoinnissa huomioitiin salassapito ja aineisto säilytettiin lukitussa tilassa tutkimuksen teon ajan eivätkä siihen päässeet käsiksi muut kuin tutkija. Vaikka tutkimuksessa ei käsitelty sosiaalihuollon asiakastietoja, näin tärkeänä informanttien anonymiteetin suojaamisen, minkä vuoksi aineisto suojattu tutkimuksen teon ajan. Informanttien anonymiteetistä huolehdittiin ja kaikki tunnistetiedot poistettiin eivätkä haastateltavat ole tunnistettavissa tutkimuksesta. (ks. Kuula 2006, 64–65, 88–89.)

Tutkimukseen osallistuminen on ollut vapaaehtoista ja tutkimushenkilöt ovat voineet kieltäytyä tutkimuksesta myös sen aikana, jolloin kaikki heidän vastauksensa olisi poistettu kokonaisuudessaan aineistosta. Vapaaehtoisuudesta informoiminen on tärkeää, jotta tutkimukseen osallistuvat eivät koe olevansa painostettuja tai pakotettuja osallistumaan. Tällöin aineisto voi vinoutua, kun osallistujat eivät ole aidosti kiinnostuneita osallistumaan tiedon tuottamiseen tutkimusaiheesta. Allekirjoitettua tutkimuslupaa ei aina tarvita, mutta suullisen informoinnin tärkeys tuolloin korostuu. (Kuula 2006, 119; Fischer & Anushko 2009, 99.) Olen informoinut tutkimukseen osallistujia vapaaehtoisuudesta saatekirjeessä ja olen tulkinut heidän osallistumisensa halukkuutena olla osana tutkimustani. Myös palvelutarpeen arviointiyksiköiden esimiehet ilmaisivat sähköposteissaan yksikössä olevan halukkaita sosiaalityöntekijöitä osallistumaan tutkimukseeni, minkä vuoksi en kerännyt erikseen suostumuslomakkeita.

5.2 Metodologiset valinnat ja tutkimuksen toteutus

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Laadullista tutkimusta kuvataan ymmärtävänä tutkimuksena, jossa pyritään saavuttamaan ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Ymmärtämisen pyrkimys on sisäänrakennettuna myös vuorovaikutuksessa, jossa ihminen pyrkii tulkitsemaan havaintojensa perusteella toisen ihmisen syvempiä motiiveja. Ymmärtämisen eetos on ihmistieteille tyypillistä, kun tutkitaan kulttuurisia ilmenemisiä, ihmisen toimintaa ja ihmisen luomia kuvauksia, tulkintoja ja merkityksenantoja. Pohdittavaksi nousee myös kysymys siitä, voiko tutkija ymmärtää haastateltavan kuvaamaa todellisuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 33, 74–77; Salonen 2015, 14; Kurhila & Lindholm 2016, 259.) Koen, ettei tutkijan tehtävä ole täysin ymmärtää kuvattua todellisuutta, vaan onnistua tutkimuksessaan välittämään tietoa todellisuuden ja käsitysten moniäänisyydestä.

Lähestyn tutkimustehtävääni fenomenografisen tutkimussuuntauksen kautta. Fenomenografia on laadullinen tutkimussuuntaus, jonka tarkastelukohteena ovat ihmisten käsitykset tutkittavasta teemasta. Fenomenografisessa tutkimuksessa katse kääntyy myös erilaisten ilmiöiden ymmärtämisen tapoihin. Fenomenografisen tutkimuksen tavoitteena on kuvailla, analysoida ja ymmärtää erilaisia käsityksiä ilmiöistä sekä tuoda esille käsitysten keskinäisiä suhteita ja eroavaisuuksia. Fenomenografisen tutkimusotteen perinne on ollut vahva erityisesti kasvatustieteiden saralla. Tutkimussuuntaus on peräisin Göteborgin yliopistosta 1970-luvulta, jolloin Ference Marton tutki eri tieteenalojen tiedonmuodostusta ja opiskelijoiden käsityksiä. (Huusko & Paloniemi 2006, 163–164; Koukkari 2010, 44.)

Fenomenografian kautta tutkimus keskittyy yksittäisen henkilön tuottamiin kokemuksellisiin ja käsityksellisiin merkityksenantoihin (Marton & Booth 1997, 111). Fenomenografia on kiinnostunut yksilöä ympäröivästä kulttuurista opitusta sekä yksilöllisesti kehittyneistä tavoista ymmärtää maailmaa (Koukkari 2010, 45). Fenomenografiassa ihminen näyttäytyy rationaalisen olentoja, joka liittää mielessään tapahtumat selittäviin yhteyksiin ja näin muodostaa koetusta ilmiöstä käsityksiä (Ahonen 1994, 116). Ihmisen ja ympäröivän maailman suhde ymmärretään fenomenografisessa ajattelussa nondualistisena: yksilö ja maailma ovat sisäisesti suhteessa toisiinsa. Ajatellaan, ettei ole olemassa kahta erillistä maailmaa, todellista ja koettua, vaan on vain yksi maailma, joka on samanaikaisesti sekä todellinen että koettu. Tämän perustella ilmiö ja käsitys viittaavat molemmat tutkittavaan asiaan ja ilmiö voidaan nähdä ihmisen kokemuksena, jonka perusteella hän rakentaa käsityksensä asiasta. Käsitys on konstruktio, johon pohjautuen ihminen rakentaa ja edelleen jäsentää uutta asiasta samaansa informaatiota. Kokemusta voidaan kuvata suhteena, joka yhdistää subjektin ja objektin, jolloin kokemus on samanaikaisesti subjektiivinen ja objektiivinen. Fenomenografian ollessa ilmiöiden tutkimusta, voidaan siis sanoa sen olevan käsitysten tutkimusta. (Ahonen 1994, 116–117; Huusko & Paloniemi 2006, 164.)

Fenomenografisen tutkimussuuntauksen avulla pyrin selvittämään, millä tavalla haasteltavat jäsentävät ja kokevat lapsen osallisuuden työssään. Pohtiessani tutkimuksen menetelmällistä toteutusta päädyin keräämään aineiston ryhmäkeskustelun keinoin. Vaikka

käsitykset ja merkityksenannot tutkimuksessa tulevat ryhmältä informantteja, pohtii tutkija, voiko tutkimuksessa kerättyjä näkökulmia myös yleistää laajemmin (van Manen 2016, 264–266). Todellisuus on monimutkainen ja ensisijaisesti subjektiivinen kokemus, minkä vuoksi on mielenkiintoista kuulla ja tutkia sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia. Fenomenografisessa tutkimuksessa olennaisena näyttäytyy kysymyksenasettelun avoimuus, mikä mahdollistaa erilaisten käsitysten ilmi tuomisen (Huusko & Palo-niemi 2006, 164). Näin ollen fenomenografisen tutkimussuuntauksen valinta asettaa reunaehdoja aineiston keruutavan valinnalle.

Sirkka Ahonen (1994, 115) kuvaa fenomenografisen tutkimuksen rakentuvan neljän vaiheen kautta. Ensimmäisessä vaiheessa tutkija paikantaa tutkimuskohteensa, josta haluaa lisää tietoa. Toisessa vaiheessa tutkija perehtyy asiaan tai teoreettiseen käsitteeseen teorian kautta ja jäsentää siihen liittyvää tieteellistä ja käsitteellistä keskustelua ja kolmannessa vaiheessa haastattelee henkilöitä, jotka ilmaisevat erilaisia käsityksiä tutkittavasta teemasta. Neljännessä vaiheessa tutkija luokittelee haastattelussa ilmi tulleita käsityksiä niiden merkitysten perusteella ja selittääkseen käsityksiä hän kokoaa ne ylemmän tason merkitysluokiksi.

Suomalaisessa tutkimuksessa suosituin laadullisen tiedon tiedonkeruumenetelmä on ollut perinteisesti haastattelu ja erityisesti teemahaastattelu, jossa käsiteltävät teemat ovat ennalta määritelty, mutta niiden käsittelyjärjestys ja käsittelyn laajuus riippuvat haastateltavasta (Eskola & Suoranta 1998). Viime vuosina on ollut näkyvissä siirtyminen formaalista ja osittain jäykkänäkin pidettävästä kysymys- vastaus- muotoisesta haastattelututkimuksesta kohti keskustelevampaa tutkimusta. Fokusryhmähaastattelu perustuu keskustelulle, jossa aloitteen tekee tutkija halutessaan saada haastatelluilta vuorovaikutuksen keinoin tietoa itseään kiinnostavasta aiheesta. (Eskola & Vastamäki 2015, 27–28.) Haastattelu on vuorovaikutusta, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Ryhmähaastattelu ei ole strukturoitu haastattelu, vaan luonteeltaan vapaamuotoisempi keskusteluhetki, joka keskittyy kuitenkin tutkijan määrittämän teeman ympärille. Ryhmähaastattelusta voidaan käyttää myös nimitystä ryhmäkeskustelu. (Eskola & Suoranta 2014, 86, 95–98.) Vuorovaikutuksena haastattelun perustehtävä on juurikin saada tutki-

mustehtävän kannalta relevanttia tietoa, jolloin tutkijan rooli on toisaalta helpottaa informaation kulkua ja toisaalta motivoida haastateltavia. Vuorovaikutustilanteessa keskeiseksi nousee joustavuus, jota tarvitaan esimerkiksi tutkijan kielellisessä ilmaisussa. (Hirsjärvi & Hurme 1995, 84; 2000, 102–103.) Tutkija kuuntelee haastateltavia aktiivisesti ja seuraa keskustelua intensiivisesti, jolloin hän kykenee poimimaan haastateltavien käymästä keskustelusta aineksia seuraavaan kysymykseen.

Anu Valtonen (2005, 223–224) tekee eroa ryhmähaastattelulle ja ryhmäkeskustelulle haastattelijan ja haastateltavien roolituksen kautta. Itse ymmärrän keskustelun tapana toteuttaa haastattelua. Useissa laadullisen tutkimuksen työtavoissa korostuu tutkijakeskeisyys, mutta fokusryhmähaastattelussa tutkija on kuitenkin enemmän moderaattorin roolissa, mikä ei tarkoita aktiivista kyselyä vaan ryhmäläisten keskustelun tukemista esimerkiksi elein ja herättelevin huomioin (Ronkainen ym. 2011, 82; Valtonen 2005, 230–235). Ryhmähaastattelu asettaa tutkijalle vaatimuksia joustavuuteen, hyvään kuuntelutaitoon sekä keskustelun fokuksen säilyttämiseen liittyen. Tutkija kutsuu haastateltavia käsiteltävän teeman äärelle sekä samanaikaisesti jättää tilaa haastateltaville tuoda omaa näkemystään esille, että pysyttää keskustelun tutkimuskysymyksen kannalta relevantteissa asioissa. (Fontana & Frey 1994, 365.) Aineistonkeruutilanteessa vuorovaikutuksen on hyvä olla dialogista, jotta tilanne ei muodostu kuulustelunomaiseksi kysymysten ja vastausten vuorotteluksi, jolloin haastateltaville saattaa muodostua paineita vastata kuten he olettavat tutkijan odottavan heidän vastaavan (Aaltonen 1994, 137).

Tutkimuksen aineisto on kerätty keväällä 2018 ylempänä kuvatun fokusryhmähaastattelun keinoin haastatteleamalla uusimaalaisissa kunnissa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä, joiden työkuvaan kuuluu sosiaalihuoltolain mukainen lapsiperheen palvelutarpeen arviointi. Sosiaalityöntekijät ovat työnsä arjessa tapaamassa lapsia, luomassa paikkoja lapsen osallisuudelle ja harkitsevat työssään lapsen näkemyksille annettavaa painoarvoa, minkä vuoksi olen kokenut mielekkääksi sosiaalityöntekijöiden näkemysten kuulemisen. Lähestyin uusimaalaisten kuntien palvelutarpeen arvioinnin yksiköiden esimiehiä sähköpostitse ja sovimme tutkimuslupakäytännöistä sekä ryhmäkeskustelun toteuttamisesta.

Ryhmähaastattelu oli mielestäni perusteltu vaihtoehto, sillä siinä mahdollistuu dialogisuus, jonka itse koen tärkeänä. Fokus ryhmähaastattelussa tutkimuksessani tarkoittaa,

että kaikilla haastatteluun osallistuvilla on sama ammattinimike sekä työtehtävä, jolloin kokemuksistaan puhuu ryhmä, jonka työn fokus on sama ja jaettu. Tutkimuksessani haastattelut eivät ole yksilöhaastatteluja, vaan niihin osallistui useampi ihminen. Aineiston keruussa olen soveltanut ja yhdistänyt fokusryhmäkeskustelun ja teemahaastattelun elementtejä.

Arja Kuulan (2006, 101) mukaan se, miten tutkimuksesta kirjoittaa, määrittää sitä saako tutkimukseen osallistujia. Tämän vuoksi tutkijan on tärkeä alusta saakka tietää, miten aineistoa aiotaan käyttää ja säilytetäänkö se myöhempää käyttöä varten. Tutkimukseen osallistuvilla on tärkeä antaa tietoa tutkimuksen tavoitteista sekä tutkimukseen valikoitumisen perusteista (Kuula 2006, 105). Haastateltaville lähetettiin etukäteen tiedoksi tutkimuskysymykset, ryhmäkeskustelun keskeiset teemat ja herättelevät kysymykset sekä saatekirje, mistä selvisi tutkimuksen tavoite ja tarkoitus, minkä lisäksi heillä oli mahdollisuus tutustua tutkimussuunnitelmaan. Haastattelutilanteita oli kaksi ja haastateltavia yhteensä neljä. Aineiston keruu toteutettiin palvelutarpeen arvioinnin yksikön tiloissa kunnissa. Aineiston keruut sujuivat näkemykseni mukaan hyvin; keskustelua syntyi hyvin ja työntekijät toivat runsaasti esille näkemyksiään ja kokemuksiaan. Keskustelut nauhoitettiin, litteroitiin ja aineisto säilytettiin asianmukaisesti lukitussa tilassa tutkimuksen ajan. Ryhmäkeskustelut kestivät yhteensä hieman yli kaksi tuntia ja litteroitua materiaalia kertyi 25 sivua. Haastattelujen litterointia en toteuttanut tiheällä metodilla (ks. Aaltonen 1994, 140), vaan jätin aineistosta pois taukojen ja huokausten merkitsemisen. Koen, että esimerkiksi tauot haastateltavan puheessa eivät tuota lisäarvoa haastateltavan puheessaan tuottamille merkityksille lapsen osallisuudesta. Keskityin litteroinnissa ja analyysissä sanallisiin merkityksenantoihin ja sanalliseen kuvaukseen. Litteroinnin yhteydessä poistin aineistosta tunnistetiedot ja kuvaukset, joista työntekijä tai kunta olisi tunnistettavissa. Tutkimuksen valmistuttua aineisto tuhottiin.

5.3 Aineiston analyysi

Vaikka tutkimusaineistossa keskeisessä osassa ovat yksilökohtaiset kokemukset ja näkemykset, ei tutkimuksellinen intressi tyydy toteamaan aineiston ainutlaatuisuutta tutkimuksen tuloksena, vaan näiden ainutlaatuisten tutkijan ja haastateltavan välillä synty-

neiden keskusteluhetkien perusteella tutkija pyrkii löytämään joko yhtäläisyyksiä, lainalaisuuksia tai kuvaamaan havaitsemiaan eroavaisuuksia (Salonen 2015, 22). Keräämäni aineiston analysoin hyödyntäen fenomenografista aineistolähtöistä sisällönanalyysiä, sillä koin, että aineistosta nousevat teemat ohjaavat analyysiprosessia. Sisällönanalyysin keinoin voidaan nähdä voitavan muodostaa päätelmiä niin kirjoitetusta kuin puheessa tuotetusta tiedosta. Olennaista on puhutun aineiston ja havaintojen muuntaminen paremmin hahmotettavampaan muotoon (Krippendorf 2013, 23, 84–85.) Tutkittaessa keskustelussa esille tulleita merkityksiä ja teemoja tulee aineisto nauhoittaa, jotta tutkija voi palata siihen uudelleen juuri sellaisena kuin keskustelu on toteutunut. Aineisto on ikään kuin hidastettava nauhoitteesta kirjalliseen muotoon litteroimalla, jolloin se samalla tarvittaessa anonymisoidaan. (Vatanen 2016, 313–314.)

Aineistolähtöisessä analyysissä tutkimuksen tuloksista muodostuu teoreettinen kokonaisuus ja analyysiyksiköt valikoituvat aineistosta tutkimuskysymyksen mukaisesti. Aineistolähtöisen analyysin ydin on siis siinä, ettei analyysiyksiköitä ole etukäteen valittu tai määritelty ja kuten yllä mainittu, tutkimuksen metodologiset valinnat vaikuttavat ja ohjaavat myös analyysin toteuttamista. Myöskään aiemmilla havainnoilla, käsityksillä tai tutkimuksilla ei tulisi olla vaikutusta analyysin toteutukseen tai loppupäätelmiin, koska analyysi nousee puhtaasti aineistosta. Toisaalta aineistolähtöistä analyysitapaa voidaan kritisoida siitä, etteivät ihmisten aineistossa esille tuomat käsitykset ole teoreettisia tai teoriavapaita, vaan niihin kuitenkin aina vaikuttavat aiemmat tieteelliset puheenvuorot ja havainnot. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 107–109.) Laadullinen fenomenografinen tutkimus pyrkii tekemään aineistossa esiintyvät käsitykset ymmärrettäviksi sen ymmärtämään pyrkivän perustehtävän mukaisesti. Fenomenografisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään ihmisten käsityksiä, jossa hyödyllistä on käsitysten kategorisointi. Tutkimus ja analyysi liittyvät vahvasti subjektiivisiin tulkintoihin ja merkityksenantoihin, jolloin analyysin päättelyn logiikka on fenomenologinen (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 108).

Tutkijan tulkittua tutkimushenkilöiden tuottamia ilmauksia, päättelee hän mitä teoreettisesti merkitsevää tai erilaista näissä käsityksissä on ja muodostaa sen perusteella kategorioita. Kategoriaa voi aineistossa tukea vain yksi tai useampi ilmaisu merkityksineen, mutta merkitysten määrällä ei ole suurta painoarvoa, sillä tutkimustehtävän kannalta

myös aineistosta nousevat marginaaliset merkitykset muodostavat kuvaa tutkittavasta ilmiöstä. Kategoriat muodostavat tutkijan itse tuottaman teoreettisen selitysmallin tutkittavalle ilmiölle. (Aaltonen 1994, 126–128.) Tutkimuksen intressi ei siis ole tavoittaa erilaisten merkitysten määrää, vaan kuvata aineistosta nousevia merkityksiä lapsen osallisuudesta.

Laadullisen aineiston ja siitä johdettujen tulkintojen luotettavuus riippuu siitä, miten hyvin ne vastaavat tutkimushenkilöiden tarkoittamia merkityksiä sekä teoreettisia lähtökohtia. Kysymys on tulkintojen validiteetista, mikä ilmenee laadullisen haastatteluaineiston analyysissä tutkimushenkilöiden haastattelussa aidosti kuvaamien asioiden relevanttina suhteessa tutkimustehtävään. (Aaltonen 1994, 129.) Ryhmäkeskustelun analyysin haasteena voidaan nähdä ryhmäkeskustelujen keskinäinen erilaisuus, kun ne perustuvat paljolti avoimelle keskustelulle eivätkä ole vahvasti strukturoituja tutkimustilanteita. Toisaalta osallistujista lähtöisin olevat keskustelun teemat ovat aineistonkeruun menetelmän vahvuus. (Smithson 2009, 363.) Toivo Salonen (2015, 22) pohtii tutkimustulosten yleistämiseen liittyen, kuinka havainnoista ja suppeistakin kokemuksista voidaan tehdä laajempia päätelmiä. Yksittäinen havainto voidaan myös ymmärtää esimerkkinä tutkittavasta teoreettisesta kokonaisuudesta, jolloin yleistämistä ei tarvita, vaan teoreettisesta viitekehyksestä nousee teemoja, joihin haetaan kokemuksellista vahvistusta. Toisaalta aineistolähtöisessä analyysissä teemat ja tutkimuksen teoria muodostuvat aineistosta, jota toki voidaan keskusteluttaa aiemman aiheesta tehdyn tutkimuksen kanssa.

Laadullisen tutkimuksen ytimessä on pyrkimys ymmärtää ja käsitteellistää tutkittavaa ilmiötä perustuen tulkintoihin. Niin haastattelijan kuin haastateltavien kertomukset kumpuavat aina yksilöllisistä todellisuuksista, tulkinnoista ja merkityksenannoista. Tällöin haastattelun analysointi voidaan nähdä tulkintojen tulkitsemisena. (Ronkainen ym. 2011, 82–83.) Tästä näkökulmasta myöskään haastattelu metodikseni valitsema fokusryhmähaastattelu ei ole tiedonkeruun menetelmänä muita menetelmiä tutkijavapaampi, vaikka sitä on voitu sellaiseksikin luonnehtia.

Aineiston analyysi eteni seuraavasti:

1. vaihe

Litteroin aineiston kirjalliseen muotoon sanasta sanaan heti keskustelutilanteen jälkeen. Litteroinnin aikana poistin henkilöiden tai kunnan tunnistamisen mahdollistavat viittaukset. Aineistossa puhun itsestäni tutkijana, jota merkitsee kirjain T. Haastateltavista käytän aineistossa ja tutkimusraportissa lyhenteitä H1, H2, H3 ja H4. Litteroinnin jälkeen luin aineistoa läpi useita kertoja ja pyrin muodostamaan kokonaisvaltaisen käsityksen siitä, mistä aineistossa puhuttiin. Lukiessani peilasin aineistoa ja siinä puhuttua tutkimuskysymyksen ja näin muodostin esikäsityksen tutkimuskysymyksen kannalta relevanteista puheenvuoroista. Lukiessani aineistoa kiinnitin huomiota siihen, missä kohdin haastateltavat puhuvat samasta teemasta. Usein aineistossa yhteen teemaan liittyvät keskustelut voivat vaikuttaa muodostavan luonnollisen ja yhtenäisen kokonaisuuden ja näin voi olla kin aineiston analyysin loppuun saakka, mutta yhden keskustelun sisältä voi löytyä myös useita erilaisia ja erillisiä merkitysyksiköitä (Ahonen 1994, 143).

2. vaihe

Toisessa vaiheessa paikansin aineistosta merkitysyksiköitä, joilla haastateltavat kuvasivat lapsen osallisuutta ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Merkitsin kaikki merkitysyksiköt tekstiin ja yliviivasin aineistosta puheenvuorot, jotka eivät olleet tutkimuskysymyksen kannalta relevantteja. Fenomenografisen analyysin mukaan merkitysyksiköt irrotetaan kokonaan niiden kontekstista, jonka jälkeen niiden välisiä suhteita voidaan tarkastella (Valkonen 2006, 35). Aloin ryhmitellä tekstiin merkitsemiäni merkitysyksiköitä ja jaoin ne kategorioihin. Käytin jaottelussa värikoodausta, jolloin tiettyyn teemaan liittyvä puhe oli koodattu omalla värillään. Tämä helpotti aineiston hahmottamista ja myös myöhempää katkelmien poimimista aineistosta. Otin huomioon aineistosta nousevat niin eriävät kuin yhtenevät näkemykset.

3. vaihe

Kolmannessa vaiheessa nimesin aineistosta muodostamani yläkategoriat, joiden alle löytämäni merkitysyksiköt lukeutuivat. Aineistosta oli löydettävissä suhteellisen selkeästi pääteemoja ja -kategorioita, kuten lapsen osallisuutta edistävät sekä haastavat tekijät

sekä erilaisia lapsen osallisuuden muotoihin ja työskentelyn tapoihin liittyviä merkityksenantoja. Yhdeksi pääkategoriaksi aineistosta nousi lapsen kohtaamiseen liittyvät kysymykset. Koin perehtyneeni aineistoon tarpeeksi syvällisesti paikantaakseni ja nimetäkseni pääkategoriat. Päädyin otsikoimaan ensimmäisen tulosalaluvun *Lapsen osallisuuden monet muodot*, jolloin luvussa kuvataan aineistosta nousevat lapsen tavat olla osallisena palvelutarpeen arvioissa. Seuraava luku *käsittelee lapsen kohtaamista osallisuuden ulottuvuutena*, jonka lisäksi aineistosta nousivat omiksi selkeiksi käsittelyluvuikseen osallisuutta edistäviä ja rajoittavia tekijöitä koskevista puheenvuoroista muodostuvat luvut. Nostin kohtaamisen omaksi luvukseen, sillä aineistossa sitä kuvasivat runsaat merkityksyksiköt. Kaikki pääkategoriat pitävät sisällään erilaisia käsityksiä lapsen osallisuudesta ja siihen liittyvistä tekijöistä.

4. vaihe

Neljännessä vaiheessa vertailin muodostamiani kategorioita ja paikansin eriävyyksiä sekä samankaltaisuuksia niiden välillä ja loin merkityksyksiköiden ja merkityksenantojen välille vuoropuhelua. Aineistossa lapsen osallisuuden muodot kuvautuivat moninaisina ja joustavinakin sekä käsiteltävästä asiasta ja perheen tilanteesta riippuvina tapoina ja käytänteinä. Sosiaalityöntekijöiden käsitykset vaihtelivat luonnollisesti keskenään, mutta esille tuli paljon myös yhteneväisiä näkemyksiä. Kaikki tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät totesivat tutkimusaiheen olevan tärkeä ja kuvasivat pohtivansa lapsen osallisuutta ja sen toteutumista jatkuvasti työssään.

Aineistosta kumpusi tutkimustehtävän mukaisesti erilaisia näkemyksiä lapsen osallisuudesta. Yläkategoriana näin osallisuuden moninaisuuden, jota erilaiset osallisuuden tavat ja tekijät selittävät ja tuovat ymmärrettäväksi. Aineistossa lapsen osallisuus paikantui itse palvelutarpeen arviointiprosessiin ja sen kulkuun sekä vaiheisiin vaikuttamisena sekä lapsen oikeutena tietoon itseään ja perhettään koskevassa asiassa. Aineistossa lapsen osallisuus kuvautui myös osallisuutena puheessa sekä kirjauksissa, josta muodostin yhden alakategorian. Määrällisesti eniten aineistossa kuvattiin lapsen tapaamista ja siihen liittyviä merkityksiä, minkä vuoksi paikansin yhden alakategorian käsittelemään lapsen osallisuutta lapsen omana tapaamisena, lapsen tuottamina narratiiveina sekä lapsen ak-

tiivisena toimintana. Seuraavassa luvussa erittelen näitä neljää muotoa sosiaalityöntekijöiden tuottamien kuvauksiin ja merkityksiin perustuen, jolloin myös esittelen muodostamani kategoriat ja tutkimuksen tulokset. Lisäksi tuon esille sosiaalityöntekijöiden käsitteitä lapsen osallisuutta mahdollistavista sekä haastavista tekijöistä. Peilaan tuloksia myös aiempaan aiheesta tuotettuun tietoon ja tutkimukseen. Tutkimuksen ydintehtävä on ollut tuoda esille sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä, minkä vuoksi olen käyttänyt myös suoria aineistolainauksia vahvistamaan sosiaalityöntekijöiden ääntä tutkimuksessa.

Kuvio 3 Tutkimuksen tuottama kuva lapsen osallisuuden rakentumisesta osallisuuden moninaisuuden kautta

6 Lapsen osallisuuden monet muodot

6.1 Lapsen osallisuus palvelutarpeen arvion kulkuun vaikuttamisena

H2: ”Ja useinhan me kysytään sit lapselta tai nuorelta et missä hän haluaa tavata et kokeeks hän et koti on hänelle se turvallisin paikka vai mieluummin tuleeko tänne toimistolle vieraalle maaperälle vai onks se sit koulu tai mikä se sitten onkaan.”

H1: ”Pyritään antaa se mahdollisuus ite vaikuttaa siihen et missä lapsi tulee kuulluks.”

Aineistosta ilmeni, että lapsi voi itse vaikuttaa palvelutarpeen arvion prosessiin ja sen etenemiseen sekä tehdä valintoja palvelutarpeen arvion aikana. Tutkimuksessaan Arild ja tutkijakollegat (2011, 332) esittävät, että lapsen osallisuuteen tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota vahvistamalla lasten sitoutumista ja tukemalla lasten osallistumista juurikin päätöksentekoon. Sosiaalityöntekijät kuvasivat lapsen voivan päättää missä häntä tavataan arvion aikana; haluaako hän tavata työntekijät koulussa, kotona, sosiaalihuollon toimipisteellä vai jossain muussa paikassa. Lapsella oli mahdollisuus valita myös, haluaako hän henkilökohtaisen tapaamisen vai esimerkiksi tavata yhdessä vanhemman kanssa tai osallistua hänen asiassaan pidettävään verkostoneuvotteluun. Lapsen osallisuus ei siis muodostu ainoastaan lapsen näkemysten kuulemisen ympärille, vaan lapsen toiveet muokkaavat palvelutarpeen arvion prosessin rakennetta ja työskentelyn sisältöä. Tässä mielessä voidaan puhua osallisuus- käsitteen asemasta lapsen oikeudesta vaikuttaa, sillä lapsen näkemysten selvittämisen lisäksi näkemykset otetaan huomioon (ks. Hakalehto-Wainio 2013, 39).

Toisaalta aineistosta ilmeni myös, että lapsia tavataan usein kotikäynnillä perheen kotona. Osittain epäselväksi keskustelussa jäi, onko kyseessä aina lapsen valinta vai vakiintunut sosiaalityöntekijöiden käytäntö, jonka sosiaalityöntekijät ajattelevat tuottavan lapselle turvallista ilmapiiriä. Voi myös olla, että lapsen tapaamisesta kotikäynnillä on sovittu vanhempien kanssa, jolloin vanhemmat ovat voineet arvioida lapsen puolesta tämän olevan paras keino lapsen näkemysten kuulemiseksi. Näin toimittaessa palataan tekstissä aiemmin kuvattuun tilanteeseen, jota kutsun lapsen puolesta tietämiseksi ja tekemiseksi.

Kuten kuvasin aiemmin luvussa 4, palvelukentällä lasten ääntä ovat usein käyttäneet erilaiset lapsuusajan ja lapsen kehityksen asiantuntijat, jotka ovat asiantuntemuksensa

kautta määrittäneet sen, mikä lapselle on parasta, jolloin lapsen tuottama tieto on voinut menettää merkitystään tai hävitä kokonaan aikuisten näkemysten keskelle. Eri alojen ammattilaisten lisäksi merkittävä puhevalta on ollut ja on lapsen vanhemmilla, joiden kautta voidaan hoitaa lapsen asioita kuulematta lasta itseään. Lapsen ja vanhempien näkemykset ja kokemukset voivat kuitenkin erota toisistaan ja vanhemmilla voi olla virheellinen ymmärrys lapsen näkemyksestä, jolloin vanhempien kertomusten perusteella sosiaalityöntekijälle eivät välity lapsen aidot ja todenmukaiset toiveet ja näkemykset. (Söderbäck ym. 2011, 102; Oranen 2008, 100; Hurtig 2006, 178.)

Aineistosta kumpuavat näkemykset lapsen mahdollisuuksista vaikuttaa näkemystensä ja toiveittensa kautta palvelutarpeen arvion kulkuun on samansuuntainen sosiaalihuollon asiakaslain 4 §:n kanssa, jossa veloitetaan ottamaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa huomioon asiakkaan toivomukset ja näkemykset. Pykälä määrittää otsikkonsa mukaan asiakkaan oikeutta laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja kohteluun, mutta samalla liittyy vahvasti asiakkaan osallisuuden toteutumiseen. Asiakkaan mahdollisuus vaikuttaa palvelutarpeen arvion kulkuun ja sen toteuttamisen tapoihin lisää asiakaskohtaisuutta ja yksilöllisiä sekä lapsi- ja perhekohtaisia ratkaisuja, jotka muodostuvat yhdessä asiakkaan kanssa suunnitellen. Nämä ratkaisut ovat siis osallisuuden tuotoksia.

Aineiston mukaan lapsen osallisuus voi olla olemassa jo ennen palvelutarpeen arviota, sillä sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan lapsi on osallisena päättämässä siitä, käynnistyykö palvelutarpeen arvio. Sosiaalityöntekijöiden puheessa tuli tulkintani mukaan esille heidän roolinsa sekä tuen tarjoajana, että kontrollin harjoittajana, kun kuvauksissa nousi esille mahdollisuus aloittaa palvelutarpeen arvio, vaikka perhe ei olisi arvioinut sen olevan tarpeen. Tällöin kysymyksessä ovat perheen tilanteen erilaiset tulkinnat ja työskentelyssä tulee näkyväksi lastensuojelun orientaatio, jonka kautta voidaan toimia myös vastoin perheen toiveita, mikäli nähdään perheellä olevan tuen tarve ja ratkaisulla edesautetaan lapsen edun toteutumista.

Aineistossa lapsen valinnan mahdollisuutta ja palvelutarpeen arvioprosessiin vaikuttamista perusteltiin lapsen osallisuudella sekä lapsilähtöisyydellä ja aktiivisella pyrkimyksellä pois järjestelmän sanelemista käytännöistä. Lapsen osallisuus työskentelyyn vaikuttamisena linkittyy näkemykseni mukaan myös Suomen perustuslain yhdenvertaisuutta

käsittelyään 6 §:ään, jonka mukaan lapsia on kohdeltava yhdenvertaisesti ja lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lapsen tekemät valinnat liittyvät myös olennaisesti myöhemmin tarkemmin kuvattaviin kategorioihin koskien lapsen omaa tapaamista sekä kohtaamista osallisuuden ulottuvuutena.

6.2 Lapsen osallisuus puheessa ja kirjauksissa

H2: ”Mä aattelen et se lapsen osallisuus on tärkeä et se lapsi on meidän asiakas, hän on koko ajan siinä keskiössä, vaikka hän ei olisi fyysisesti läsnä et hän on myöskin niinku aikuisten välisissä keskusteluissa läsnä ja mukana ja asioita tarkastellaan pääsääntöisesti sen lapsen näkökulmasta --.”

Lapsen osallisuus ei aineistossa paikantunut pelkästään lapsen fyysiseksi läsnäoloksi ja dialogiksi lapsen kanssa, vaan lapsen nähtiin olevan osallisena myös silloin, kun hän ei ollut fyysisesti läsnä tapaamisessa. Lapsi nähtiin sosiaalityöntekijöiden ja palvelutarpeen arvion ensisijaisena asiakkaana, jolloin lapsen pitäminen keskiössä näyttäytyi tärkeänä työn lähtökohtana. Aikuisten kanssa keskustellessa asioita tarkasteltiin lapsen näkökulmasta ja lasta pyrittiin nostamaan esille vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa, jotta vanhemmille muodostuisi ymmärrys siitä, miten lapsi kokee perheen tai vanhemman tilanteen sekä perheessä ilmenevät haasteet. Systemiteoreettisesti ajateltuna kyse on perheen sisäisten systeemien tukemisesta sosiaalityön keinoin.

Sosiaalityöntekijän käsityksen mukaan lapsen osallisuus puheessa tarkoitti aikuisten tapaamisessa fokuksen palauttamista lapseen. Lapsikeskeisen lähestymisen voidaan nähdä olevan keskiössä lapsen osallisuuden toteutumisessa. Palvelutarpeen arvioinnissa asiakkaana on lapsi, jolloin lähtökohtaisesti lähestymisen ja työskentelyn tulisi pitää lapsi toiminnan keskiössä. Lapsen näkemysten huomioiminen vaatii työntekijältä tarkkaavaisuutta, sensitiivisyyttä sekä kannustava lähestymistä lapsen kokemuksiin, ilmauksiin ja näkemyksiin kohtaan (Söderbäck ym. 2011, 104).

Lapsen osallisuus puheessa paikantui aineistossa tarkoittamaan vanhempien kanssa lapsen tapaamisesta käytävää keskustelua, jossa lapsi ei välttämättä itse ole aina paikalla. Tapaamisessa lapsen esille tuomien asioiden läpikäyminen vanhempien kanssa nähtiin tärkeänä erityisesti tilanteissa, jossa lapsi on kantanut huolta vanhemmasta tai vanhemman toiminnasta. Puheeseen voi tulla asioita, joista vanhemmat eivät ole olleet tietoisia

eikä lapsi ole niistä aiemmin kertonut vanhemmalle, jolloin sosiaalityöntekijän rooli kuvautui aineistossa sanansaattajana ja lapsen näkemysten puheeksi otto vanhempien kanssa vahvana lapsen osallisuuden tukemisena niin palvelutarpeen arviossa kuin perheyhteisössäkin. Tämä *sanansaattajuus* nähtiin aineistossa yhtenä palvelutarpeen arvion perustehtävänä.

Aineistoa lukiessa tutkijana mieleeni nousi ajatus siitä, miltä lapsesta tuntuu se, että hänestä puhutaan ilman hänen läsnäoloaan. On tärkeää, että keskustelun fokus tarvittaessa palautetaan lapseen ja näin huolehditaan lapsinäkökulman säilymisestä läpi kokopalvelutarpeen arvion prosessin. Olisiko kuitenkin hyvä, että lapsi olisi läsnä, kun hänestä puhutaan tai hänen esille tuomiaan huolia tai huomioita käsitellään aikuisten kanssa. Lapsi ei ole osallisena näissä keskusteluissa fyysisesti, vaikkakin hän on keskiössä työntekijöiden ja vanhempien puheessa, minkä näen heikentävän lapsen osallisuutta. Jos perheen tilanteesta keskustellaan ilman lapsen läsnäoloa, tulisi keskustelussa muodostunut tieto tai toimintasuunnitelma välittää myös lapselle. Toisaalta lapsen läsnäoloon kaikissa tapaamisissa ja keskusteluissa näytti aineiston perusteella vaikuttavan lapsen ikätaso ja kyky käsitellä ja ymmärtää puheessa olevia asioita, minkä lisäksi lapsia haluttiin suojata tiedolta, jonka arvioitiin voivan olla heille haitaksi. Nämä tekijät vaikuttavat lapsen osallisuuteen ja palvelutarpeen arvioon osallistumiseen.

Lapsen äänen nostaminen kuuluviin, lapsen näkökulman ylläpitäminen sekä kaikkien perheenjäsenten osallisuudesta huolehtiminen nähtiin aineistossa nimenomaan palvelutarpeen arvioinnin sosiaalityöntekijän työn ydintehtäväksi. Lisäksi tärkeänä näyttäytyi myös verkostoyhteistyö ja lapsen näkökulman esiintuominen erilaisissa lapsen ja perheen verkostoissa ja lapsen elinpiirissä kuten esimerkiksi koulussa ja päiväkodissa, mikäli on muodostunut kuva, että lapsen ääni ei pääse riittävästi kuuluviin. Lapsen osallisuutta puheessa kuvattiin myös puhelimitse yhteistyökumppaneihin, kuten päiväkotiin, pidettävällä yhteydellä. Yhteistyö verkoston kanssa nähtiin tärkeänä, jotta lapsen ympäristöissä voitaisiin huomioida lapsen mahdolliset toiveet ja lapsen elämäntilanne. Tätä työtä kutsuttiin muistuttelevaksi työksi ja lapsen näkökulman nostatukseksi.

H2:” ja jotenkin tohon lapsen osallisuuteen et sehän ei vaan liity tapaamisiin ja tälle keskusteluun vaan se liittyy myös dokumentointiin et se lapsen ääni kuuluu

kanssa niissä mejän kirjauksissa ja dokumentoinneissa ja mehän tehään sit se yhteenveto mihin se kirjataan kirjataan tota -- lapsen näkemys ja hänen niinku esille tuomia asioita ja sitä kautta sitten myöskin vanhemmille kirjallisena tieto mitä oli lapsi tuottanu.”

Palvelutarpeen arvion yksi keskeinen dokumentti on työskentelyn yhteenveto, jossa kuvataan asian vireille tulo, palvelutarpeen aikainen työskentely sekä perheenjäsenten näkemykset ja yhteiset loppupäätelmät sekä asiakkuuden ja tuen tarve. Muita dokumentteja syntyy sosiaalihuollon tietojärjestelmään palvelutarpeen arvion aikaisista puheluista sekä tapaamisista. Lapsen äänen näkyminen ja kuuluminen koko työskentelyn ajan näytettiin tärkeänä ja sen osuus yhteenvetodokumentissa nähtiin ohittamattomana. Aineistosta nousi myös käsitys muiden kirjausten luovuttamisesta perheelle ja kirjauksista keskustelu, jolloin sosiaalityöntekijät avaavat näkemyksiään ja kirjauksesta esille tulevaa ymmärrystään perheen tilanteesta ja perheenjäsenten kertomasta. Kirjausten kautta kuvattiin voitavan käydä keskustelua perheen kanssa, kun perhe voi tulostettuun kirjaukseen tehdä omat merkintänsä ja mahdolliset muutostoiveensa ja toimittaa sen sosiaalityöntekijälle yhteisen keskustelun käymiseksi.

6.3 Lapsen osallisuus oikeutena tietoon

Hallintolain 34 §:n mukaan asianosaiselle on asian käsittelyssä varattava mahdollisuus ilmaista mielipiteensä asiasta ja sekä halutessaan antaa selvitys käsittelyssä olevaa asiaa koskien. Hallintolain 11 §:n mukaan asianosainen on henkilö, jonka etua, oikeutta tai velvollisuutta asia koskee, eli palvelutarpeen arvioinnista ja lapsen osallisuudesta puhuttaessa asianosainen on lapsi tämän laillisten huoltajien ohella. Sosiaalihuollossa tieto tallennetaan kirjalliseen muotoon sosiaalihuollon tietojärjestelmään, jolloin siihen voidaan palata myöhemmin ja työskentely tallentuu tarkasteltavaan muotoon. Nämä kirjatukset ovat asianosaisten saatavissa ja lapsella huoltajiensa ohella on oikeus saada nämä kirjatukset itselleen. Myös sosiaalihuoltolain 32 §:ssä säädetään lapsen ja nuoren oikeudesta saada itseään koskevan asian käsittelyssä tietoa ja oikeudesta esittää siitä mielipiteensä.

Kirjaaminen tuli esille sosiaalityöntekijöiden puheissa nimenomaan lapsen osallisuuteen liittyen. Sosiaalihuollon kirjatukset voivat toimia välineenä lapsen osallisuudelle ja kirjausten läpikäynnin yhdessä lapsen kanssa nähtiin aineistossa toteuttavan lapsen oikeutta

tietoon, mikä merkitsi osallisuutta. Kirjausten läpikäynti yhdessä lapsen kanssa kuvaa mielestäni juuri sosiaalihuoltolain 32 §:ssä kuvattua tilannetta, jossa lapsi saa tietoa ja lausuu siitä oman näkemyksensä. Osallisuus itseään koskevaan tietoon nähtiin merkittävänä osallisuuden osa-alueena. Sosiaalityöntekijät kuvasivat erilaisia käytänteitä, kuten esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen lähettämistä omana kappaleenaan nuorisoikäiselle lapselle, jolloin lapsen ei oleteta saavan asian tiedoksi huoltajiensa kautta, vaan hänet huomioidaan osana perhettä ja työskentelyprosessia osallisena itseään koskevassa asiassa. Lisäksi kuvattiin kirjausten lähettämistä lapselle postitse tai lapsen oman tapaamisen kirjauksen läpikäymistä ja lukemista yhdessä lapsen kanssa, jolloin on haluttu varmistua, että lapsi tietää mitä hänen tapaamisestaan on kirjattu ja että asiat on kirjattu niin kuin hän on ne tarkoittanut. Sosiaalityöntekijät voivat näin varmistua siitä, että lapsen kertoma on ymmärretty ja kirjattu oikein ja juuri niin kuin lapsi on halunnut sen kirjattavan. Oheisessa katkelmassa sosiaalityöntekijä kuvaa pyrkivänsä tekemään eron oman tulkintansa ja lapsen tarkoittaman välille ja pyrkivänsä aidosti tallentamaan lapsen tuottaman kuvauksen.

H1: "-- että ei tuu vaan sellanen sosiaalityöntekijän näkemys siitä et mitä se lapsi yritti tuottaa vaan et käydään läpi et onks tää sitä vastaava mitä hän yritti meille kertoa --"

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella on oikeus muodostaa ja ilmaista omat näkemyksensä. Näkemyksen muodostamiseksi lapsi tarvitsee tietoa ja taustaa asioille, joista hänen odotetaan esittävän näkemyksiään. 12. artiklan mukaan lapselle on myös kerrottava miten hänen näkemyksensä vaikuttavat käsillä olevan asian ratkaisuun. Lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista valvova Lapsen oikeuksien komitea on antanut yleiskommentin (12/2009) liittyen lapsen kuulluksi tulemiseen, jossa todetaan, että lapsella on oikeus tutustua itseään koskeviin asiakirjoihin.

Oikeus tietoon näyttäytyi aineistossa myös tietona työskentelyn syistä. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan on tärkeää, että lapselle kerrotaan keitä sosiaalityöntekijät ovat, mistä organisaatiosta he tulevat ja miksi lasta ja perhettä tavataan. Sosiaalityöntekijät näkivät tärkeänä myös kertoa lapselle mihin lapsen kertomat asiat tallentuvat ja kuka niitä voi lukea. Velvoite informoida asiakasta työskentelystä, asiakkaan oikeuksista sekä velvollisuuksista juontuu asiakaslain 5 §:stä, jonka mukaan asiakkaalla on oikeus

saada riittävän ymmärrettävässä muodossa tietoonsa seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Lapsiperheen palvelutarpeen arvion ja lapsen osallisuuden viitekehyksessä tämä tarkoittaa lapsen ikä- ja kehitystason mukaisten keinojen käyttämistä tiedon jakamisessa sekä sosiaalityöntekijän arviota siitä, mikä tieto voi olla lapselle haitaksi, jolloin tämä tieto rajataan lapsen edun nimissä pois lapselle annettavasta tiedosta. Sosiaalityöntekijät näkivät tärkeänä palvelutarpeen arvion työskentelyn avaamisen lapselle, jolloin lapselle kerrotaan minkä aikaa sosiaalityöntekijät ovat mukana perheen elämässä, miksi aika on rajattu ja kuka sen jälkeen mahdollisesti jatkaa perheen kanssa työskentelyä. Sosiaalityöntekijän puheessa kuului myös aikuisten roolin viestiminen lapselle ja pyrkimys luoda lapselle usko siihen, että aikuiset ja sosiaaliviranomaiset hoitavat perheen asiaa. Katkelmassa sosiaalityöntekijä kuvaa tärkeänä lapsen oikeuksien selvittämisen lapselle:

H1: ”-- kertoo et aikuiset hoitaa ja täs on niinku useempia toimijoita et lapsi olis niinku tietonen siitä et -- mikä tää prosessi on ja miten se etenee et onhan sekin osa sitä osallisuutta et tietää mis on osallisena ja mitkä on hänen oikeutensa”

Toisaalta haastavana näyttäytyi sosiaalihuoltojärjestelmään, palveluihin ja palvelutarpeen arvioon liittyvien asioiden auki puhuminen lapselle niin, että lapsi ymmärtäisi ne. Sosiaalityöntekijöiden puheessa nousi esille pohdintaa siitä, kuinka osata olla tarpeeksi konkreettinen ja selväsanainen puhuessaan lapselle asioista, jotka ovat usein vaikeasti hahmotettavia myös aikuiselle. Lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden on tärkeä pystyä selittämään lapselle missä hän on mukana ja mitä se hänen oikeuksiensa kannalta tarkoittaa. Kysymys on asiakaslaina pykälien soveltamisesta ja sosiaalityöntekijällä olevan tiedon muovaamisesta myös lapselle ymmärrettävään muotoon. Sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan oli tärkeää, ettei työntekijöillä ole tietoa, jota perheellä ei ole, eli perheelle annetaan kaikki se tieto mikä koskee heidän perhettään, palveluiden suunnittelua ja arviointityöskentelyä. Näin työskentelyssä pyritään läpinäkyvyyteen. Tieto tulee jaetuksi, jolloin perheen ja lapsen osallisuuden ja toiminnan edellytykset kasvavat ja myös luottamusta voi rakentua.

Aiemmassa luvussa 4 on kuvattu tiedon ja vallan suhdetta. Jaettuna tieto muuttuu valaksi toimia ja tehdä perusteltuja ratkaisuja. Asiakkaalla on tietoa omasta arjestaan, jota tarvitaan palveluiden kartoittamisessa (Pohjola 2010, 27–28). Aineistosta nousi käsitys,

ettei palvelutarpeen arviota voida toteuttaa ilman lapsen ja perheenjäsenten omaamaa tietoa. Molempipuolisen tiedon jakamisen kautta myös valta tulee jaetuksi, kun nähdään tiedon olevan valtaa. Lapsen kohdalla tietoon ja osallisuuteen liittyy myös perustellun mielipiteen (informed consent) käsite, jolloin lapsi on saanut asiaa ja itseään koskevat tiedot, joiden perusteella hän voi muodostaa näkemyksenä ja kannanottonsa. (Toivonen 2017, 159; Tuori & Kotkas 2016; Aaltonen 2009, 244.) Perustellun mielipiteen tausta on terveydenhuollon potilaan asemaa koskevissa säädöksissä, mutta sen aate yksilön itsemääräämisoikeuden toteutumisesta on yhtä relevantti luonnollisesti myös sosiaalihuollon saralla (Tuori & Kotkas 2016, 542). Jotta lapsi voi muodostaa ja ilmaista perustellun mielipiteensä ja käsityksensä tulee hänellä olla saatavillaan kaikki mielipiteen muodostukseen tarvittava tieto.

Sosiaalityöntekijät toivat esille harkintaa ja pohdintaa myös siitä, milloin lapselle voidaan antaa tietoa ja ylipäätään voidaanko näin aina toimia. Aineistossa nousi esille lapsen ikätason ja lapsen edun mukainen informointi, jotka linkittyivät vahvasti lapsen suojelun orientaatioon; lasta ei haluttu vahingoittaa tiedolla, jota hänellä ei ole ja jonka ajateltiin voivan olla hänelle enemmän haitaksi kuin hyödyksi. Tiedon luovutukseen liittyen esille tullut suojelun orientaatio on yhteneväinen lastensuojelulain 20 §:n kanssa. Pykälässä säädetään, ettei lapselle saa tämän mielipiteen selvityksen yhteydessä antaa tietoja, jotka vaarantaisivat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen etua. Kysymykseen tuli sosiaalityöntekijän harkinta ja lapsen edun puntarointi. Pohdinnat tiedon antamisesta liittyivät perheen tilanteeseen eivätkä palvelutarpeen arvion kulkuun. Toisaalta esille nousi myös käsityksiä, joiden mukaan lapsi ei usein ole tietämätön perheen tilanteesta ja kotona tapahtuvista asioista, sillä hän kuitenkin elää arkeaan osana perhettään. Oheisessa katkelmassa sosiaalityöntekijä näkee lapsen suojelun kohteena ja haluaa omalla toiminnallaan suojata lasta rikki menemiseltä, mutta kuitenkin ymmärtää näiden haavoittavien asioiden voineen olla jo pidempään osana lapsen elämää. Sosiaalityöntekijä kuvaa lapsen oikeuksien ja erityisesti oikeuden tulla kuulluksi ylittävän suojelun orientaation ja sosiaalityöntekijän halun varjella lasta kuormittavilta asioilta.

H1: "-- et tää ajatus et lasta pitää suojella just et kaikkia asioita ei hänen kanssaan ei jotenkin voi käsitellä et hän on haavoittuva ja et hän menee rikki mitkä on kumminkin sellasia asioita, minkä kanssa hän on eläny hänen elämänsä -- et kylhän

lapsi ne tietää paremmin kuin kukaan muu niistä ja mä aattelen et hänen oikeus ois tulla kuulluksi myös näissä ns. aikuisten asioissa”

Suojaamisen orientaatio liitettiin toisessa haastattelussa vahvasti vanhemman elämäntilannetta koskeviin asioihin, esimerkiksi vanhemman päihteiden käyttöön. Lastensuojeluilmoitus nähtiin voitavana käsitellä murrosikäisen kanssa, mikäli ilmoitus koskee hänen omaan toimintaansa, mutta nuoremman lapsen kanssa lastensuojeluilmoitusta ei nähty hyvänä käsitellä. Katkelmassa käydään keskustelua lastensuojeluilmoituksen sisällön käsitteystä lapsen kanssa. Haasteeksi voi muodostua se, ettei lapsi tiedä miksi häntä tava-
taan tai miksi työskentely on käynnistynyt, jolloin voi olla, ettei hän osaa tuoda esille niitä asioita, joita kertoisi, jos olisi tietoinen lastensuojeluilmoituksesta ja palvelutarpeen arvioinnin sosiaalityöntekijöiden mukaan tulosta perheen tilanteeseen.

H3: ”Nii silloin usein käsitellään sitä lastensuojeluilmoitusta tai yhteydenottoa et onks se aina sit hyvä et se lapsi on siinä kuulemassa sen kaiken.. tai siis sitä niinku mieltii et millon se lapsi voi olla kuulemassa sen ilmoituksen sisällön ja millon ei”

H4: ”Nii et jotenkin ei sitä ilmoo [tutkijan huom. lastensuojeluilmoitusta] sillee käydä lapsen kanssa läpi ellei sit oo joku teini”

T: Voiko olla niin et se lapsi on jo tietoinen sen lastensuojeluilmoituksen sisällöstä? et sitä voisikin käydä?

H4: ”No jos se esimerkiksi on vanhemman pähteiden käyttö joka siel kotona niinku on tai siis tapahtuu nii ei kai se lapsi siitä siis tietämätön ole siis että just se on sitä sen lapsen elämää elämää”

H3: ”nii et sillee periaatteessa ei se salaisuus ole mut jos lapsi ei tiedä niin sit jotenkin kans halua suojata sitä lasta niinku siis et ei vaikka kerro vanhemman huumeiden käytöstä jos lapsi ei tiä siitä”

Katkelman perusteella sosiaalityöntekijät käyttävät merkittävää harkintaa lapsen kanssa keskusteltavista asioista ja asettavat käsiteltävät asiat lapsen iän ja kehitystason kehukseen. Merkittävä valta työskentelyssä ja vastuu tiedon siirtämisessä näyttäytyy olevan sosiaalityöntekijällä. Tämän vallan ja tiedon jakamisen myötä rakentuvat edellytykset lapselle muodostaa omat näkemyksensä. Kuitenkin esimerkiksi aloitettaessa joko sosiaalihuoltolain mukainen asiakkuus tai lastensuojelun asiakkuus, nähtiin tärkeänä tuoda kaikille perheenjäsenille tietoon ratkaisuun vaikuttavat seikat; mitkä ovat ne huolet, jotka ovat tulleet esille palvelutarpeen arvion aikana ja missä asioissa on nähty tuen tarvetta.

Näin olleen myös tieto asiakkuuden alkamisesta nähtiin tärkeän tietona lapselle, jotta lapsi tietää, että hän ja perhe saavat tukea.

Lapsen oikeus itseään koskevaan tietoon ja lapsen suojaaminen haavoittavalta tiedolta vaikutti sosiaalityöntekijöiden käsitysten perusteella monimutkaiselta ja runsaasti harkintaa vaativalta jatkuvalta pohdinnalta ja tasapainoilulta. Sosiaalityöntekijät näkivät lapsen osallisuuden osallisuutena tietoon keskeisenä osallisuuden muotona ja kuvasivat sitä lapsen oikeuksien kautta. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan lapsen osallisuus oikeutena tietoon mahdollistaa muiden osallisuuden ulottuvuuksien toteutumista ja lisää lapsen itsemääräämisoikeuden toteuttamisen edellytyksiä. Mikäli lapselle ei anneta itseään koskevaa tietoa toimitaan vastoin useita lakeja ja kansainvälisiä sopimuksia, joissa säädetään lapsen oikeuksista, jolloin on kyettävä perustelemaan miksi lapselle ei ole annettu kyseessä olevaa tietoa.

6.4 Lapsen osallisuus lapsen omana tapaamisena, lapsen narratiiveina ja aktiivisena toimintana

Lapsiperheiden kanssa tehtävän työn murroksellisuus näkyy siinä, ettei lasta pyritä ymmärtämään vanhempiansa kautta, vaan tarjotaan lapselle tilaisuuksia tulla kuulluksi ja vaikuttaa häntä ja perhettä koskevassa asiakasprosessissa. Lapsen osallisuus ja sitä kautta saatava lapsen näkökulma on tärkeä tunnustaa ja hyödyntää sosiaalityöntekijöiden palvelutarpeen- ja vanhemmuuden tuen arviointityön ohella myös siksi, että lapsen osallisuuden kautta voidaan nähdä, kuinka perheen verkosto toimii lapsen kanssa. Lapsella on oikeus vaikuttaa itseään koskevan palvelutarpeen arvion laatimiseen ja toteuttamiseen kertomuksiansa kautta. (Olsson 2017, 22–23.) Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on 3.9.2015 antamassaan ratkaisussa 10161/13 kiinnittänyt huomiota lapsen osallisuuden ja lapsen mielipiteelle annettavaan painoarvoon. Asiassa oli kyse lapseen kohdistuneesta väkivallasta sekä huoltajuuskiistasta. Ratkaisussaan tuomioistuin korosti lapsen oikeuksien sopimuksen 12 §:ää ja toi esille viranomaisten laiminlyöneen lapsen mielipiteen ja näkemysten kuulemisen lasta itseään koskevassa asiassa. Lapsen mielipide ja näkemys vaikutti ratkaisun mukaan sivuutetun käytäessä keskustelua aikuisten ja viranomaisten kesken.

Lapsen oikeuksien komitean antamassa yleiskommentissa (12/2009) komitea korostaa syrjimättömyyden tärkeyttä erityisesti lasten kohdalla heidän näkemystensä kuulemisessa ja huomioon ottamisessa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan jokaisella lapsella on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksiään ja saada näkemyksensä otetuksi asianmukaisesti huomioon. Komitea kiinnittää yleiskommentissaan jäsenvaltioiden huomion lasten syrjimättömyyden edistämiseen. Komitea huomauttaa myös, että mikäli lasten osallistumisen halutaan olevan mielekästä ja tuloksekasta, tulee sen olla prosessi eikä kertaluonteinen tapahtuma.

Lapsen osallisuuden toteutumisen edellytys sosiaalityöntekijän ja lapsen tapaamisessa on, että lapsella nähdään olevan tietoa ja näkemyksiä, joista on hyötyä perheen kanssa työskennellessä, minkä lisäksi lapsi tulee nähdä kompetenttina toimijana omassa asiassaan. Lapset on voitu sivuuttaa viitaten heidän vasta kehitymässä oleviin osallistumisen ja ymmärtämisen kykyihinsä. (Lansdown 2010, 16.) Lapsen omasta elämästään omaama tieto sekä kokemus voi olla tulematta viranomaisten tietoon, ellei asiaa kysytä suoraan lapselta. Lapsi voi tuottaa monipuolisesti tietoa ja näkemyksiä tarpeistaan ja huolistaan sekä elämässään hyvin sujuvista asioista sekä myös arvioida suhdettaan perheenjäseniinsä ja kuvata vanhempiansa vanhemmuutta. (Muukkonen 2013, 170.) Lapsella on siis kapasiteettia, jota ei tule aliarvioida, vaan tarkastella lapsikohtaisesti. Sosiaalityöntekijät näkivät lapsen tapaamisen kuuluvan pääsääntöisesti tärkeänä osana palvelutarpeen arviointiin. Lapsen oma tapaaminen oli lähtökohtainen oletus, josta poikkeamisen nähtiin vaativan perusteluita. Lapsen henkilökohtaisen tapaamisen näen juontuvan lastensuojelulain 29 §:stä (13.12.2013/976), jonka mukaan sosiaalityöntekijän tulee tavata lasta henkilökohtaisesti riittävän usein. Pyrkimys lapsen henkilökohtaiseen tapaamiseen liittyi aineistossa siihen, että lapselle haluttiin antaa työntekijöiden jakamaton huomio ja työntekijät halusivat olla lapsen käytettävissä. Toisaalta kysymykseen voi myös tulla näkemys siitä, ettei lapsen kahdenkeskisessä tapaamisessa lasta voida ohjailla tai painostaa

Toisessa ryhmäkeskustelussa sosiaalityöntekijät kuvasivat tapaavansa lapsia usein lapsen kotona omalla tapaamisella. Sosiaalityöntekijät kuvasivat käyttävänsä lapsen tapaamisessa ja keskustelun herättämisessä apuvälineinä erilaisia kortteja tai monisteita sekä hyödyntävänsä pelejä ja leikkiä sekä näiden yhdistelmiä. Korttien ja muiden välineiden

nähtiin mahdollistavan myös toiminnallinen osallisuus, jolloin lapsen osallisuus ei raken-
tunut ainoastaan dialogille. Toiminnallisuus voi myös poistaa jännitystä ja vapauttaa ta-
paamisen ilmapiiriä. Aineistossa kuvattiin myös olevan käytäntöjä ensitapaamisen järjes-
tämiseksi ja ajankohdaksi. Pyrkimyksenä oli tavata lapsi ja perhe viikon sisällä lastensuo-
jeluilmoituksesta tai yhteydenotosta, millä pyrittiin erityisesti siihen, ettei lapsen tarvit-
sisi odottaa kenties jännittäväksi kokemaansa tapaamista pitkään. Perheen tapaamista
seitsemän arkipäivän sisällä kutsuttiin aineistossa vireillä oloajan työskentelyksi, kun
pääöstä palvelutarpeen arvion aloittamisesta ei ollut vielä tehty ja se voitiin tehdä yh-
dessä perheen kanssa tapaamisella keskustellen. Tämän nähtiin lisäävän perheen ja lap-
sen osallisuutta työskentelyssä.

Osallisuuden toteutuminen edellyttää lapsen mahdollisuutta olla mukana tuottamassa
tietoa kokemuksistaan ja toiveistaan (Hurtig 2006, 167). Lapsen tapaamiseen liittyen ai-
neistossa puhuttiin lapsen kohtaamisesta sekä siitä, että lapsella on omassa tapaamises-
saan mahdollisuus kertoa omista asioistaan; avata omia mielipiteitään ja näkemyksiään
sekä omaa elämäänsä oma-aloitteisesti. Lapsen oman tapaamisen kautta lapsen nähtiin
voivan saada tietoa sekä pääsevän vahvemmin osaksi itseään ja perhettään koskevaa
työskentelyä sekä vaikuttamaan siihen. Lapsen oman tapaamisen kautta myös palvelu-
tarpeen arvion tehtävä tilannetta selvittävänä ja tuen tarpeita paikantavana työskente-
lynä muodostuu aikuisten tuottaman tiedon ohella lapsen tuottamille merkityksille ja
kuvauksille. Oheisessa katkelmassa sosiaalityöntekijä tuo esille näkökulmansa, jonka mu-
kaan lapsi tuottaa puheessaan arviota omasta tilanteestaan, vaikka arvioitipuhetta ei
käytäisi formaalisti tai esimerkiksi jonkinlaisen mallin tai asteikon pohjalta. Sosiaalityön-
tekijä näkee lapsen tuottavan puheessaan muutostoiveita ja samalla lapsen työnteki-
jöille kertomien ilon- ja surunaiheiden perusteella lapsen kanssa on mahdollisuus syven-
tää keskustelua koskemaan esimerkiksi mielipahaa tuottavia asioita.

*H4: ”joo et tavallaan se lapsen tapaaminen ja lapsen haastattelu on niinku sitä
lapsen osallisuutta ja lapsi siin tuottaa arviota siit omast tilanteestaan niinku tai
että vaikka ei puhuttais arviosta suoraan niin kun puhutaan lapsen elämää kos-
kettavista asioista niin kyllä siihen puheeseen tulee usein ne ilot ja surut ja ma-
holliset muutostoiveet kanssa et se on aika tavallista”*

Lapsen tapaamisten riittävää määrää sosiaalityöntekijät kuvasivat arvioivansa tilannekohtaisesti. Aineistosta nousi myös pohdintaa siitä, onko lapsi osana isompaa verkostoneuvottelua ja voiko se korvata lapsen oman tapaamisen. Kuitenkin sosiaalityöntekijät kuvasivat yleensä pyrkivänsä lapsen henkilökohtaiseen tapaamiseen, jossa ei olisi muita kuin työntekijät ja lapsi, minkä lisäksi voi olla muita tapaamisia. Aineistossa nähtiin, ettei koko perheen yhteisellä tapaamisella tai verkostoneuvottelussa kyetä riittävästi kuulemaan lapsen omia näkemyksiä, minkä vuoksi lapsen henkilökohtaista tapaamista pidettiin tärkeänä. Verkostotapaaminen ei siis korvaa lapsen omaa tapaamista. Tapaaminen voidaan myös järjestää lapselle tutun henkilön kanssa yhdessä, jolloin siihen osallistuu sosiaalityöntekijän lisäksi esimerkiksi koulukuraattori. Näin kuvattiin varmistettavan, että lapsella on tapaamisessa mahdollisimman turvallinen olo. Pääsääntönä vaikutti olevan, että lapsi pyritään tapaamaan kerran. Lapsen henkilökohtaisen tapaamisen tärkeys korostui tilanteissa, joissa käsitellään lapseen kohdistunutta väkivaltaa. Tällöin on tavattu nuorisoiäikäistä lasta ilman vanhempia ja vanhempien tietämättä, jotta lasta voidaan kuulla ja varmistua hänen ruumiillisen koskemattomuutensa toteutumisesta jatkossa ja tehdä jatkosuunnitelmaa. Näissä lapsen turvallisuuden varmistamiseen liittyvissä kuvauksissa lapsen osallisuus näyttäytyi korostuneempana aikuisen osallisuuteen verrattuna, mikä on ymmärrettävää tilanteessa, jossa lasta tulee suojata väkivallalta ja tilapäisesti rajoittaa huoltajien oikeuksia lapsen edun nimissä.

Lapsen henkilökohtaista tapaamista ei kuitenkaan aina nähty tarpeellisena, jolloin ratkaisua perusteltiin lapsen edulla. Aineistosta nousi myös näkökulmia siitä, kuinka aikuisten kanssa tehtävä työ ja työn hektisyys vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen ikään kuin peittämällä sen alle. Mikäli lapsen osallisuutta ei voida toteuttaa ja lapsen näkemyksiä kuulla osana lapsiperheiden kanssa työskentelyä, voi se vähentää lapsen kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen mahdollisuuksia sekä vähentää sellaisten lasten mahdollisuuksia puhua huolistaan, joilla ei ole aikaisempaa kokemusta osallisuudesta. (Arild ym. 2011, 331.) Liitän tähän keskusteluun myös luvuissa 4 sekä 6.2 esille tuomani näkemykset lapsen äänen ohittamisesta ja lapsen asiainhoidosta aikuisjohtoisesti aikuisten kesken. Herää kysymys, onko lapsen edun mukaista olla kuulematta

häntä hänen perhettään ja itseään koskettavassa asiassa. Oheisella katkelmalla olen tulkinut olevan kahdenlainen merkitys; toisaalta on ymmärrettävää ja inhimillistäkin ettei lasta haluta kuormittaa asioilla, joista hän ei ole tietoinen, mutta toisaalta, voidaanko lasta tapaamatta ja lapsen näkemyksiä kuulematta varmistua siitä, ettei esille tullut asia kosketa lapsen arkea ja voidaanko vanhempien kertoman perusteella todeta ja luottaa siihen, ettei käsittelyssä oleva asia vaikuta lapseen. Kysymys on limittäinen luvussa 6.3 käsiteltyyn lapsen osallisuuteen oikeutena tietoon. Sosiaalityöntekijä kuvaa puheenvuorossaan tasapainoilua toisaalta luottamuksen sekä lapsen oikeuksien toteutumisen kesken.

H2: "-- mennää ehkä mukaan siihen vanhempien tarinaan et ei lapsi oo nähny eikä kuullu ja et niinku tavallaan aatellaan et turvataan lapsi sillä et ei tätä asiaa hänen korviinsa niinku saatetakaan vaik sitten toisaalta voi olla niinkin et lapsella ois siitä paljonkin sanottavaa"

Systeemisestä näkökulmasta tarkasteltuna perhe organismina toimii niin, että yksi perheenjäsen toiminnallaan vaikuttaa kaikkiin muihin perheenjäseniin ja jotta kyetään muodostamaan kokonaisvaltainen kuva perheen tilanteesta, vaatii se jokaisen perheenjäsenen näkemysten kuulemista (Gitterman & Germain 2008, 53; Walker 2012, 6). Jokaisella perheenjäsenellä on oma kokemuksensa ja näkemyksensä perheen tilanteesta, jolloin lapsella voi olla paljonkin kerrottavaa asiasta ja vaikka ei olisikaan, tulee lapsi kuulluksi muissa omaa elämäänsä koskettavissa asioissa. Tärkeää on, että lapsella on mahdollisuus kertoa omasta elämästään ja tuoda esille itse tärkeäksi kokemiaan asioita.

Sosiaalityöntekijöiden näkemykset lapsen kanssa keskusteltavista asioista erosivat aineistossa jonkin verran. Toisaalta nähtiin tarpeellisena suojata lasta, jolloin aineistosta nousi näkökulma, ettei lapselta esimerkiksi kysytä vanhempien välisestä väkivallasta, vaan lapsi saa itse valita mitä asioita haluaa tuoda tapaamisessa esille ja mitkä asiat hän näkee tärkeänä käsitellä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Toisen näkemyksen mukaan lapsi voi osallistua palvelutarpeen arvioon arvioimalla vanhempansa toimintaa ja sen vaikutusta perheen arkeen ja omaan hyvinvointiinsa, minkä lisäksi lapsen kanssa voidaan keskustella myös esimerkiksi aikuisten välistä väkivaltaa tai vanhemman päihteiden käyttöä koskevista kysymyksistä. Sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan on tärkeää, että tuol-

loin tapaamisessa nimenomaan sosiaalityöntekijä nostaa esille tiedon vanhemman päih-teiden käytöstä ja siitä, että asia on tullut sosiaalityöntekijöiden tietoon ja että tarkoituk-sena on auttaa perhettä, jolloin lapsen ei tarvitse ottaa vastuuta asian esille ottamisesta. Tällöin koettiin myös, että lapsen on voinut olla helpompi avata perheen tilannetta. Asi-oiden puheeksi otto lapsen kanssa vaatii rohkeutta ja varmuutta siitä, ettei lapsi mene rikki kysymyksistä erityisesti huomioiden sen, että lapsi voi odottaakin keskustelua juuri-kin vanhemman päih-teiden käyttöön tai aikuisten väliseen väkivaltaan liittyen.

H3: "-- tavallaan mä nään sen niin et kyl ne lapset ne asiat tietää et jotenkin se ois aliarviointia, jos me ei niistä puhuttais et lapsi voi odottaa meiltä sitä alotetta sii-hen asiaan ja sitten uskaltaa kertoa et tavallaan se alote puhua siitä ei oo sillon tullu häneltä ni se voi olla helpompaa"

Toinen näkökulma vaikutti painottavan työskentelyssä enemmän lastensuojelullista nä-kökulmaa kuin lapsen vapautta puhua itselleen tärkeistä asioista, vaikkakin sosiaalityön-tekijät sisällyttivät molempiin näkökulmiin lapsen vapauden narratiivien tuottamisessa. Lastensuojelun näkökulma kulkee kuitenkin mukana palvelutarpeen arvion aikana. Vai-keistakin asioista kysyminen ja keskustelu on perusteltua, koska se voi olla osa arkea, jota lapsi elää. Mikäli näitä asioita ei oteta puheeksi, voi lapsen elämän yksi osa-alue jäädä käsittelemättä. Tämä osa alue voi olla juurikin se, johon perhe ja lapsi tarvitsisivat tukea. Sosiaalityöntekijöiden esille tuomien käsitysten perusteella lapsen tapaaminen ja lapsen kanssa keskustelu näyttäytyivät haastavina punnintaa, harkintaa ja osaamista vaativina vuorovaikutustilanteina.

Aineistosta nousi myös kuvausta palvelutarpeen arviosta kriisiytyneissä perhetilanteissa, jolloin yhden tapaamisen perusteella voidaan havaita selvä tarve tukityöskentelylle eikä tuolloin nähdä enää olevan tarvetta palvelutarpeen arvion työntekijöiden tapaamiselle, vaan perhe ohjataan tuen piiriin. Esille tuli myös käsityksiä siitä, että palvelutarpeen ar-vion on tarkoitus olla lyhytkestoista selvitystyötä, jonka tarkoituksena ei nähdä suhteen luomista, vaan perheen ohjaamista sinne, missä he saavat tukea ja jossa pidempiaikaista suhdetta aletaan rakentaa. Tämä mielestäni kiteyttää hyvin osallisuuden reunaehdot; luottamusta ja kohtaamisen edellytyksiä pyritään luomaan, mutta samalla tiedostaen työskentelyn ajallinen rajallisuus ja työskentelyn tavoite. Myöskin työskentelyn tarkoi-tuksen ja ajallisen rajallisuuden vuoksi lapsen tapaamisia ei useinkaan toteuteta useita.

Oheisessa katkelmassa tulee esille kysymys siitä, mitä useamman kohtaamisen kautta rakentuva lapsen osallisuus voisi tuottaa, kun suhde sosiaalityöntekijään pitää sisällään luottamusta.

H1:” ja jotenkin mä tosi paljon mietin sitä et miten sais lapsen ymmärtämään et hänel on oikeus puhua ihan niistä asioista mitkä hän kokee tärkeäksi ja mistä hän haluaa puhua että et tuntuu niin usein lapsilla on niinku ku heil on se lojaliteetti vanhempiin ja muuta et sit he ei aina uskalla, uskalla tota olla niin vahvasti osallisenä ku he vois olla ja miten sitä vois vahvistaa et tuntuu et se vaatis sen, et lasta voitais tavata arvioinnin aikana muutaman kerran et tosiaan hänel tulis sitä luottamusta”

Vaikka lasta ei tavattaisi työskentelyn aikana useita kertoja, on työskentelylle olemassa lapsen huomioimista ja lapsierityisyyttä korostavia osa-alueita, jotka huomioimalla voidaan luoda lapsen osallisuudelle ja lapsen narratiiveille edellytykset yhdenkin tapaamisen ajaksi. Lapsen oikeuksien komitea kuvaa antamassaan yleiskommentissa (12/2009) lapsen kanssa työskentelyn keskeisiä elementtejä, joita ovat

- 1) avoin ja informatiivinen työskentely, jolloin lapsi saa ikätasolleen soveltuvaa tietoa ja kykenee muodostamaan tämän pohjalta omia näkemyksiä ja tuomaan niitä esille
- 2) työskentelyn vapaaehtoisuus, jolloin lapsi voi olla ilmaiseematta näkemyksiään ja päättää työskentelyn niin halutessaan
- 3) työskentelyn kohdistuminen lapsen elämän kannalta merkityksellisiin asioihin, jolloin lapsella on mahdollisuus oma-aloitteisesti tuoda esille itselleen tärkeitä asioita.
- 4) lapsiystävällinen ympäristö, jossa huomioidaan riittävät resurssit

Lapsella voidaan nähdä olevan paras tieto omassa elämässään tapahtuvista asioista, niin uhkista kuin lasta voimaannuttavista asioistakin, minkä vuoksi lapsen mielipiteiden ja näkemysten tulisi aina olla mukana päätöksenteossa muun päätöksenteon ja arviointimateriaalin ohella ja siihen suhteutettuna (Toivonen 2017, 159). Sosiaalityöntekijät näkivät lapsen näkemysten kuuntelemisen tärkeänä ja lapsen henkilökohtaisen tapaamisen lapsen edun mukaisena tapana tukea lapsen osallisuutta palvelutarpeen arviossa ja selvittää lapsen tilannetta. Omien narratiiviansa kautta lapsen nähtiin voivan tuottaa itse arviota omasta tilanteesta, mikä indikoi vahvaa osallisuutta tuen tarpeen arviointiin.

7 Kohtaaminen lapsen osallisuuden ulottuvuutena

Aineistossa puhuttiin useissa eri kohdin lapsen kohtaamisesta ja päädyin nostamaan sen omaksi kohdakseen tutkimuksen tuloksissa, sillä kohtaaminen on oma laaja kokonaisuutensa, joka kylläkin kiinnittyy kaikkiin luvussa 6 mainittuihin ulottuvuuksiin. Lapsen kohtaaminen synnyttää *kohtaamisosallisuutta*, jossa kommunikaatio on dialogista ja jossa on edellytyksiä luottamuksellisen suhteen rakentumiselle. Kutsuttaessa lasta mukaan työskentelyyn, lapsi saa itse vallan määrittää minkä verran hän haluaa kertoa, toimia tai olla mukana työskentelyssä, mikä voi voimaannuttaa lasta ja vahvistaa lapsen kokemusta itsestään arvokkaana ja merkittävänä yksilönä. (Muukkonen 2013, 169–170.) Dialogisen lähestymisen kautta sekä lapsen asema että lapsen ääni tulevat näkyviksi (Fitzgerald ym. 2010, 301).

Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä kohtaamiseen liittyi kontaktin luominen ja toisaalta myös sen vaikeus. Sosiaalityöntekijät puhuivat tiloista, joissa lapsia tavataan ja näiden tilojen vaikutuksesta kohtaamistilanteeseen. Tähän liittyivät pohdinnat siitä, miten lapselle luodaan turvallinen ympäristö ja turvallinen olo tapaamisessa ja mikä tapaamispaikka mahdollistaa nuo parhaiten. Turvallisuuden kokemus näyttäytyi subjektiivisena kokemuksena, johon ei ole paikannettavissa pääsääntöä, vaan lapsen oma tapaaminen räätälöitiin ja suunniteltiin lapsikohtaisesti yhdessä perheen kanssa. Aineistossa myös työn itsessään nähtiin haastavan kohtaamisen mahdollisuutta, kun lapsia ja perheitä tavataan kärjistyneissä tai vaikeissa tilanteissa. Kärjistyneessä tilanteessa dialogi keskittyy käsillä olevan akuutin tilanteen ympärille eikä ole resursseja ja aina tarkoituksenmukais-takaan selvittää perheen tilannetta laajemmin. Lapsi on voinut kokea jotain traumaatista tai hän voi kokea pelkoa sosiaalityöntekijöitä kohtaan. Katkelmassa puhutaan lapsen uskalluksesta osallistua, minkä liitän kokemukseen ja luottamukseen siitä, että on oikein ja oikeus puhua asioista ja luottaa lähellä oleviin aikuisiin ja heidän kykyynsä auttaa.

H2: "-- ja sit on sen verran kärjistyny tilanne siinä kohtaa et miten saa sen kontaktin ja semmosen suhteen siihen lapseen aika lyhyessä ajassa että hän niinku uskaltaa sit osallistua ja tavata ja kertoa ja ja tota tuoda omia kokemuksia ja näkemyksiä esille"

Työntekijät pohtivat kohtaamista paljolti tapaamisen olosuhteiden kautta ja sosiaalityöntekijän vastuu turvallisuuden luomisessa tuli esille useissa puheenvuoroissa. Aineistossa

kohtaamiseen liitettiin olennaisena sosiaalityöntekijän ja lapsen välillä vallitseva luottamus ja sen tavoittelu; miten lapselle kyetään luomaan kokemus siitä, että hänen näkemysensä ovat tärkeitä ja että hänellä on oikeus ne ilmaista turvallisesti ja luottaa siihen, että sosiaalityöntekijä ottaa vastaan lapsen kertoman. Lapsen tapaamisessa kohtaamisen ainesten nähtiin koostuvan siitä, että tapaamispaikka on lapselle turvallinen ja työntekijät pyrkivät luomaan kohtaamiseen luottamusta ja turvallisuutta. Turvallisuus korostui puheissa, koska tapaamisen aikana voidaan käsitellä vaikeita aiheita, joiden jakaminen vaatii turvallisen ympäristön ja ennen kaikkea turvallisuuden tunteen.

H3: "joo koska ne asiat mistä ois tarkoitus puhuu ni ei ne oikee oo sellasia helppoja aina tai useinkaan et väkivalta ja päihteet esimerkiksi niin onhan ne sellasia mitä se kerrot sun läheiselle ihmiselle et miten sitä voi lapsen kanssa luoda sellasen ilmapiirin et voi ja saa kertoa -- ja monet kertookin koska ne haluaa muutosta siihen et mä uskon et siinä ne luottaa meihin sossuihin koska uskoo et me autetaan ja siks niist asioist on helpompi puhuu"

Tutkimuksissa on osoitettu, että sosiaalityöntekijän ja lapsen välinen suhde toimii apuna lapsen osallisuuden toteutumisessa. Huomioarvoista on myös, että osa lapsista kieltäytyy puhumasta ja pyrkii jättäytymään osallisuuden ulkopuolelle, minkä vuoksi on tärkeää, että sosiaalityössä on käytössä lapsiystävällisiä menetelmiä ja keinoja, joilla lapsi voitaisiin tuoda mukaan työskentelyyn. (Arild ym. 2011, 332.)

Kohtaamisessa merkitykselliseksi nousi se, että työntekijät ovat kiinnostuneita siitä mitä lapselle kuuluu ja siitä mitä lapsi haluaa nimenomaan siinä hetkessä työntekijöille kertoa. Sosiaalityöntekijän käsityksen mukaan kohtaamisessa on kyse tilan luomisesta lapselle, jolloin työntekijät eivät ole kyselemässä asioista, joista haluavat tietää, vaan lapsella on vapaus päättää asioista, joita haluaa jakaa. Yksi sosiaalityöntekijä kuvasi tilannetta, jossa oli lähtenyt lasten tapaamiseen kysymyksiä mielessään, mutta ei saanut tapaamisessa vastauksia kysymyksiinsä, sillä lapset halusivat pelata pelejä. Työntekijä kuvasi, että vaikka hän ei saanut vastauksia, oli tapaaminen muulla tavoin hyvä; lapset olivat rentoutuneita ja vapautuneita ja kertoivat arjen asioistaan työntekijälle. Kohtaaminen kunnioitti lasta toimijana ja tilanne rakentui lapsilähtöisesti. Kohtaaminen on siis myös tilan luovuttamista lapsen käyttöön, jolloin lapsi saattoi päättää millä sanoilla tai toiminnalla haluaa tilan täyttää.

Marja Peltola ja Jenni Moisio (2017, 21) ovat tutkineet lasten osallisuutta ja lasten palvelukokemuksia kotimaisissa tutkimuksissa ja havaitsivat, että yksinkertaisimmillaan osallisuuden kokemus saavutetaan aidossa kohtaamisessa ja kohtaamattomuuden kokemus luo kokemuksen osattomuudesta. Osattomuus näyttäytyy osallisuuden vastakohtana. Kohtaamista sosiaalityöntekijät kuvasivat taitona, jota voi opetella ja harjoitella. Kohtaaminen vaikutti olevan lapsen maailmaan astumista ja organisaation sääntöjen sivuun työntämistä samalla kun lapsi saa tilaa ohjata tapaamista ja keskustelua omista lähtökohdistaan käsin.

8 Lapsen osallisuutta edistävät ja haastavat tekijät

Näin tutkimusta suunnitellessani tärkeänä osallisuuteen vaikuttavien tekijöiden tarkastelun, sillä ilman tietoa epäkohdista sekä hyvistä ja osallisuutta tukevista käytännöistä ei lapsen osallisuutta voida kehittää. Aineistosta nousi yhtenä merkittävänä ja useimmin kuvattuna lapsen osallisuuden haasteena kiire ja työn hektisyys. Tulos ei ollut lapsiperheiden sosiaalipalveluista käytävää keskustelua seuranneena yllättävä. Yleistä keskustelua on tuntunut leimaavan työntekijöiden vaihtuvuus ja työskentelyn keskittyminen akuuttien kriisien hoitamiseen, jolloin vain vähän aikaa jää suunnitelmalliseen työhön. Aineistossa palvelutarpeen arviota kuvattiin suunnitelmallisesti etenevänä prosessina, mutta sosiaalityöntekijöiden työ piti sisällään lastensuojelun virka-aikaisen päivystyksen, minkä vuoksi eteen saattoi tulla yllättäviä ja kiireellisen tuen ja avun järjestämiseen liittyviä tilanteita. Tämän päivystyksellisen työn kuvattiin luovan hektisyyttä ja ennakoimattomuutta.

Aineistossa sosiaalityöntekijät tuottivat vertailua nykyisen sosiaalihuoltolain aikaan ja aikaisemman lainsäädännön tilaan, jolloin tehdyissä lastensuojelutarpeen selvityksissä oli enemmän aikaa lapselle ja selvitykselle nykyisen kolmen kuukauden asemasta. Sosiaalityöntekijä kuvasi aiemman lainsäädännön aikana lapsen kanssa olleen työskentelyä ja useita tapaamisia sekä saaneensa paremmin kontaktin asiakkaisiin. Lapsen muodostui kontakti ja suhde työskentelyn aikana.

H2:-- sillen voitiin aatella et lapsenkin kanssa ihan työskenneltiin tässä tän arvioinnin aikana et siin oli useempi tapaaminen, niin lasten kun vanhempienkin

kanssa ja pystyttiin siinä ajassa just niinku luomaan sellaset luottamuksellista suhdetta et jotenkin se osallisuus minun mielestä toteutui aikaisemin paremmin tietysmielessä”

Työmäärän koettiin lisääntyneen aiempaan verrattuna, kun lastensuojeluilmoitusten ohella on mahdollisuus tehdä sosiaalihuoltolain mukaisia yhteydenottoja, jotka kaikki käsitellään samassa yksikössä. Sosiaalityöntekijät näkivät kasvaneen työmäärän vaikuttavan heikentävästi työskentelyn suunnitelmallisuuteen ja mahdollisuuteen tavata lapsia useammin kuin kerran. Aineistosta nousi näkemyksiä ja pohdintaa siitä, että onko lasta pyritty tapaamaan riittävästi ja onko riittävästi selvitetty lapsen näkemyksiä ja olisiko lapsi tuottanut puheessaan jotain muuta tai erilaista jos häntä olisi tavattu vielä toisen kerran, jolloin jonkinlaista luottamusta tai tutustumista olisi ehtinyt tapahtua. Kohtaamisen hetket kuvautuivat lyhyinä ja kertaluonteisina. Aina ei myöskään voinut puhua kohtaamisesta. Työntekijät kuvasivat muiden työtehtävien, kuten kirjaamisen vaativan runsaasti aikaa, jolloin asiakasta kohtaavalle työlle ei jää paljon aikaa.

H2: ”joo et mietin et tosiaan et ku viitasin siihen hektisyyteen ni sehän tarkoittaa myös sitä et meidän jotenkin, et mehän ollaan aika vähän aikaa nykyään perheiden asioissa että me ei et se on aika harvinaista et ollaan se koko kolme kuukautta et kyl se jotenkin nyt on niinku suunta -- et se on must semmonen haaste myös tässä tässä et miten se sit toteutuu tota perheiden ja erityisesti lasten osallisuus et me tullaan tosiaan sen lastensuojeluilmoituksen kautta, on vaikeita asioita, voi olla isoja huolia joitaki perhesalaisuuksia jotka nyt ensimmäistä kertaa tulee esille”

H3: ”kyllähän sen tietää, ettei kenelläkään synny luottamusta toiseen ihmiseen siinä jos ensimmäistä kertaa tavataan et se tässä on just vaikeeta ku tuntuu et ei pysty tapaamaan montaa kertaa kaikkia ja sit kuitenkin se olis sellanen mistä ihan varmasti kaikki lapset hyötyisi, että tavataan useamman kerran”

Ensimmäisessä katkelmassa osallisuuspuhe kiinnittyy hektisyyteen ja lainsäädännön luomiin reunaehtoihin perheen kanssa työskentelylle konkretisoituen erityisesti tilanteissa, joissa käsitellään arkaluonteisia ja kipeitä asioita lapsen ja perheen kanssa. Aikaa suhteen luomiselle ei erikseen tapaamisten kautta ole, vaan asiaan mennään suoraan. Toisessa katkelmassa sosiaalityöntekijä kuvaa ymmärrystään siitä, että kaikki lapset hyötyisivät useammasta tapaamisesta ja siitä ettei perheen asioita tarvitsisi käsitellä täysin vieraan ihmisen kanssa kertaluonteisissa tai muutamissa tapaamisissa. Erityisesti lasten sosiaalityöntekijä näkee tarvitsevan aikaa luottamuksen rakentamiselle. Vähäiset mahdol-

lisuudet lapsen tapaamiselle useita kertoja ja näin olleen luottamuksen syntymiselle vaikuttivat aiheuttavan ammatillista ja eettistä tasapainoilua ja toisaalta tuntemuksia omasta riittämättömyydestä sosiaalityöntekijänä. Hektisyyden kuvattiin helposti imevän mukaansa ja vaikuttavan merkittävästi lapsen osallisuuden toteutumiseen. Aineistossa haasteena toisiinsa näyttivät vaikuttavan resurssit ja aika suhteessa lapsen kohtaamiseen ja luottamuksen syntyyn.

Närhi ym. (2014, 236) havaitsivat tutkimuksessaan asiakkaan osallisuutta estävän palvelujärjestelmän monimutkaisuus ja järjestelmälähtöisyys, sekä niiden muodostamat haasteet työntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa. Esteenä asiakkaan osallisuudelle nähtiin tutkimuksessa myös sosiaalityöntekijän niin sanottu kaksoisrooli kontrollin ja viranomaistoiminnan edustajana. Aineistosta nousevat resurssipulaa koskevat käsitykset lapsen osallisuutta haastavina tekijöinä paikantuvat näkemykseni mukaan juuri järjestelmälähtöisyyden ytimeen, jolloin rakenteelliset seikat määrittävät lapsen osallisuuden toteutumista. Rakenteellisilla rajoittavilla seikoilla tarkoitan lainsäädäntöä sekä erilaisia organisatorisia toimintakulttuureja, jotka rytmittävät palvelutarpeen arvioinnin sosiaalityötä sekä työntekijäresurssin niukkuuden, jolloin sosiaalityöntekijän aika yhtä asiakaslata kohden on rajallista ja niukkaa. Aineistossa pohdittiin, onko palvelutarpeen arvioissa ylipäättään aikaa toimia lapsen ehdoilla. Shier (2001, 112) näkee tärkeänä, että aikuiset poistavat esteitä lasten osallisuuden tieltä, jotta lasten osallisuus toteutuisi ja lapset voisivat ilmaista näkemyksiään avoimesti ja luottamuksellisesti. Mikäli este on järjestelmässä itsessään, tässä kohtaa esteiden poistaminen tarkoittaa rajoittavien rakenteiden ilmi tuomista ja rakenteellista sosiaalityötä.

Lapsen osallisuutta sekä mahdollistavana että haastavana tekijänä nähtiin sosiaalityöntekijän osaaminen ja koulutus tai niiden puute. Aineistosta nousi näkökulma, jonka mukaan sosiaalityön yliopistokoulutus ei kouluta lapsen kanssa työskentelyyn ja kohtaamiseen, vaan nämä vaativat erikoiskoulutusta. Osaamisen ja koulutuksen puute liitettiin aineistossa lapsen osallisuuden toteutumista haastaviin tekijöihin, sillä nähtiin, ettei epävarma työntekijä välttämättä hakeudu tilanteisiin kohtaamaan lasta ja työskentelemään lapsen kanssa. Närhi ym. (2014, 234) näkivät tutkimuksessaan, että asiakkaan osallisuus

toteutuu paremmin, kun työntekijä on aidosti ja kokonaisvaltaisesti kiinnostunut asiakkaan asioista ja elämäntilanteesta.

Lapsen osallisuutta mahdollistavina tekijöinä sosiaalityöntekijöiden käsitykset koskettivat pääosin resursseja ja liittyivät resurssien niukkuudesta käytävään keskusteluun. Oheisessa katkelmassa näkyväksi tulee sosiaalityöntekijän H3 näkemys siitä, että hän kokee tarvitsevänsä lisää aikaa tavatakseen lasta useamman kuin yhden kerran, sillä kokee ettei yksi tapaaminen aina ole riittävää. Kyse on pyrkimyksestä vahvistaa lapsen osallisuutta palvelutarpeen arvioissa lisäämällä tiedon vastaanottamisen, tuottamisen ja jakamisen paikkoja lapselle. Katkelmassa sosiaalityöntekijä H4 ilmaisee toiveensa, ettei työn kiire vaikuttaisi lapsen mahdollisuuksiin olla osallisena itselleen ja perheelleen merkityksellisessä tuen tarpeen arvioinnissa, vaan että lapsi itse tarpeineen tulisi näkyvämmäksi ja työskentelyn keskiöön myös rakenteellisella tasolla.

H3: "no taas se aika et ois sitä aikaa et vois tavata määrällisesti enemmän sitä lasta se ois musta ihana asia"

H4: "nojoo niin ettei kiire määrittäis tätä arvioo vaa se lapsi ja ne lapsen tarpeet enemmänki"

Närhen ja kollegojen (2014, 234) tutkimuksessa asiakkaan osallisuutta edistävinä tekijöinä nousivat esille asiakkaan oma kiinnostus palvelujärjestelmää kohtaan sekä vastavuoroisuus työskentelyssä. Kiinnostus ei kuitenkaan aina riitä, jos työntekijä ei osaa tulla lapsen tasolle ja kohdata lasta tämän ikätason mukaan.

9 Lopuksi

Pohdittaessa todellisuutta ja sen subjektiivisia konstruktioita ollaan tieteenfilosofisten kysymysten äärellä. Mitä on koettu todellisuus, mitä ovat kokemukset ja näkemykset ja voiko tai kannattaako niitä tutkia? En ole ollut lähtökohtaisesti avaamassa lapsen osallisuuden todellisuutta holistisesti ja tyhjentävästi, sillä tiedän sen tutkimustehtävänä mahdolliseksi. Tiedän voivani tuoda tutkimuksessani esiin palasen sosiaalityöntekijöiden käsityksistä lapsen osallisuuteen liittyen. Tutkimukseni tulokset ovat palanen tämänhetkistä todellisuutta haastateltavieni kuvaamana ja kokemana sekä minun tulkitseminani. Koen, että puhuttaessa lapsen oikeuksista ja lapsen asemasta sosiaalihuollon asiakasprosesseissa pienikin katsaus ja tutkimuksellisen tiedon tuottaminen lisää tietoisuutta lapsen oikeudesta osallisuuteen ja herättää pohtimaan ja kehittämään toimintatapoja, joiden kautta lapset olisivat jatkossa entistä vahvemmin osallisina itseään ja perhettään koskevissa prosesseissa.

Tutkimus on palanen tutkimushetkellä vallinnutta todellisuutta nimenomaan tutkimukseen valikoituneiden henkilöiden kokemana ja kuvaamana. Tutkimuksessa näin haastateltavien määrän riittävänä, mutta aihepiirin laajempi tarkastelu herättää mielenkiintoa. Tutkimuksen luotettavuuteen liittyen koin haastavana sen, ettei aineistonkeruutilanteita ja niissä esille tulleita asioita voinut täysin rinnastaa toisiinsa, sillä keskustelu ohjautui paljon informanttien tuottamien teemojen mukaan. Tutkimusasetelmat eivät siis olleet identtiset, mikä oli ennakoitavaa ja tarkoituksellista sekä metodologisiin valintoihin perustuvaa. Tutkimuksen teko on ollut itselleni avartavaa ja olen herännyt usein pohtimaan myös omaa ammatillisuuttani, lapsen osallisuutta ja tapaan kohdata lapsia niiden perheiden kohdalla, joiden kanssa olen työskennellyt.

Lapsen osallisuudesta puhuttaessa ollaan hyvin perustavanlaatuisten käsitysten ja tulkintojen äärellä. Sosiaalipalveluissa tulee aina edistää lapsen edun toteutumista ja lapsen osallisuuden kautta tehdä varmemmin ratkaisuja, jotka turvaavat lapsen etua. Keskeisenä näyttäytyy mielestäni kysymys siitä, voidaanko perheen tilannetta kokonaisuudessaan ymmärtää aikuisten puheenvuorojen kautta ja millaiseen asemaan ja arvoon lapsen omaama tieto ja kokemukset työskentelyssä asetetaan. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt selvittämään ja vastaamaan siihen, millaista lapsen osallisuus on palvelutarpeen

arvion aikana sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Tutkimuksessa esille tulleet lapsen henkilökohtaisen tapaamisen tärkeyttä korostavat käsitykset tukevat lapsen osallisuutta palvelutarpeen arviossa. Käsitysten mukaan lapsi voi osallistua palveluiden tarpeen arviointiin, tuottaa itse arviota omasta arjestaan ja olla mukana tekemässä itseään ja perhettään koskevia ratkaisuja. Lapsen henkilökohtainen tapaaminen näyttäytyi pääsääntöisesti kooluvan palvelutarpeen arvioon. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan lapsen osallisuutta on myös palvelutarpeen arvioon ja sen kulkuun vaikuttaminen.

Sosiaalityöntekijät näkivät tärkeänä lapselle annettavan tiedon ja lapsen informoinnin palvelutarpeen arvion eri vaiheissa joko suullisessa tai kirjallisessa muodossa. Lapsen oikeus tietoon itseään koskevassa asiassa on tullut voimakkaasti esille myös lainsäädännössä. Mikäli lapselle ei anneta tietoa, on kyse lapsen oikeuden rajoittamisesta, joka pitää pystyä perustelemaan. Saamansa tiedon kautta lapselle syntyy mahdollisuus muodostaa perusteltu mielipide. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan lapsen oikeus tietoon oli merkittävä osallisuuden muoto. Lapsen nähtiin olevan osallisena myös puheessa, vaikka lapsi ei itse olisi läsnä keskustelussa.

Lapsen etuun ja sen puntarointiin liittyen tutkimuksessa nousi osittain haasteenakin esille lapselle luovutettava tieto ja lapsen kohtaamisessa käytävän keskustelun sisältö. Kysymykset tiedon mahdollisesta haavoittavuudesta ja lapsen ikätasoisesta kyvystä ymmärtää asioita ovat oleellisia jäsenettäessä lapsen osallisuutta. Nämä ovat myös seikkoja, jotka sisältyvät sosiaalityöntekijän harkinnan piiriin. Kyse on lapsen elämästä ja arjesta, jolloin hänellä voi olla paljonkin tietoa asioista ja kyky kertoa niistä. Tiedon jakamiseen liittyy valta ja sosiaalityöntekijän harkinta siitä, mitä tietoa lapselle annetaan. Esille nousi myös kysymys siitä, voidaanko lapsen edun mukaiseen ratkaisuun päätyä, jos lapsen omaa mielipidettä ja näkemystä ei ole kuultu. Voidaan myös pohtia, kykeneekö lapsi muodostamaa perustellun mielipiteen, mikäli hänellä ei ole käytössään kaikki omaa asiaansa koskeva tieto.

Tutkimuksessa sosiaalityöntekijän tehtävänä nähtiin osallisuuden ja lapsen narratiivien mahdollistaminen vaikeidenkin asioiden puheeksi otolla ja turvallisen tapaamisen edellytysten luomisella sekä lapsinäkökulman ylläpito ja lapsen nostaminen työskentelyn ja

keskustelun keskiöön. Lapsen osallisuuden tukeminen vaatii sosiaalityöntekijältä rohkeutta kysyä vaikeista asioista sekä kykyä vastaanottaa lapsen kertoma. Ilman sosiaalityöntekijän tekemää aloitetta, osa perheen tilanteesta voi jäädä käsittelemättä. Vaikka lapselle annettaisiin kohtaamisessa vapaus johtaa keskustelua ja luoda vapaasti omaa narratiiviaan, on näkemykseni mukaan vastuu kipeiden ja vaikeiden aiheiden esille ottamisesta aina sosiaalityöntekijällä.

Lapsen osallisuutta rajoittavina ja mahdollistavina tekijöinä aineistosta nousi vahvasti esille sosiaalityöntekijöiden kuvaama kiire, jolla nähtiin olevan suora yhteys lapsen osallisuuden toteutumisen mahdollisuuksiin. Tilanne, jossa järjestelmä ja resurssien niukkuus luovat ja määrittävät lapsen osallisuuden paikat, on kestävä ja huolestuttava, sillä jokainen lapsi ansaitsee tulla kuulluksi kiireettömästi aidossa kohtaamisessa. Lapsen osallisuuden äärelle pysähtymällä ja siihen keskittymällä voidaan luoda palvelukokonaisuuksia, jotka auttavat aidosti lasta ja perhettä. Tämä vastaa myös sosiaalialalla pinnalla olevaan kustannustehokkuuden ja palveluiden vaikuttavuuden vaatimukseen. Kohtaamiselle perustuvan palvelutarpeen arvion kautta voidaan näkemykseni mukaan paremmin kohdentaa palveluita ja löytää dialogissa perheen kanssa tuen paikkoja.

Lähteet

- Aaltonen, Anna-Kaisa 2009: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita, Helsinki.
- Aarnio, Aulis 1989: Laintulkinnan teoria. WSOY. Juva.
- Aarnio, Aulis 2006: Tulkinnan taito: Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. WSOY. Helsinki.
- Adams, Robert 2003: Social Work and Empowerment. 3. uudistettu painos. Palgrave Macmillan. New York.
- Aer, Janne 2012: Lastensuojeluoikeus: lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. SanomaPro.
- Ahonen, Sirkka 1994: Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkka & Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo (toim.): Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä. Helsinki, 114–156.
- Arajärvi, Pentti 2017: Sosiaaliturvan perustuslaillisia näkökohtia. Teoksessa Nykänen, Eeva & Kalliomaa-Puha, Laura & Mattila, Yrjö (toim.): Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perustaan ja toteutumiseen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Arild, Svein & Strandbu, Astrid & Holtan, Amy & Thomas, Nigel 2011: Participation and health – a research review of child participation in planning and decision-making. Child and Family Social Work, 16, 325–335. <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.ulapland.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=09db35bd-7343-400e-ae0c-41e92c718188%40sessionmgr120>. Viitattu 23.3.2018.
- Arnkil, Tom Erik & Seikkula, Jaakko 2006: Dialogical Meetings in Social work. Karnac Books, Lontoo. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland-ebooks/reader.action?docID=764901&query>. Viitattu 27.2.2018.
- Arnstein, Sherry 1969: A Ladder of Citizen participation. Journal of the American Institute of Planners 35(4), 216–224.
- Besthorn, H. Fred 2013: Ecological Approach. Teoksessa Gray, Mel & Webb, Stephen A. (toim.) Social Work Theories and Methods, 173–182.
- Bronfenbrenner, Urie 1979: The Ecology of Human Development. Experiments by nature and design. Harvard University Press, Cambridge.
- de Godzinsky, Virve-Maria 2014: Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Tammerprint. Helsinki.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789517685047>. Viitattu 8.2.2017.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2014: Johdatus laadullisen tutkimukseen. 10. uudistettu painos. Vastapaino, Tallinna.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2015: Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Ps-kustannus. Jyväskylä, 27–44.
- Fargion, Silvia 2014a: Clients' Participation and Social Work Practices: The Case of the Contract between Client and Practitioner. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Uggerhøj, Lars (toim.): Participation, Marginalization and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across European Countries. Ashgate Publishing Limited. Surrey, 47–62.

- Fargion, Silvia 2014b: Synergies and Tensions in Child Protection and Parent Support: Policy Lines and Practitioners Cultures. *Child and Family Social Work*, 19, 24–33.
- Fischer, Celia B. & Anushko, Andrea E. 2009: Research Ethics in Social Science. Teoksessa Alasuutari, Pertti & Bickam, Leonard & Brannen, Julia (toim.): *The SAGE handbook of Social Research Methods*. SAGE. Lontoo, 95–109.
- Fitzgerald, Robyn & Graham, Anne & Smith, Anne & Taylor, Nicola 2010: Children's participation as a struggle over recognition. Exploring the promise of dialogue. Teoksessa Thomas, Nigel & Percy-Smith, Barry (toim.): *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from theory and practice*. Routledge. Lontoo, 293–305.
- Fontana, Andrea & Frey, James H. 1994: Interviewing. *The Art of Science*. <http://jan.ucc.nau.edu/~pms/cj355/readings/fontana%26frey.pdf>. Viitattu 30.1.2017.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta 2006: Kohti lapsisensiitivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. PS-kustannus. Juva, 5–18.
- Gitterman, Alex & Germain, Carel B. 2008: *The Life Model of Social Work Practice. Advances in Theory and Practice. Third Edition*. Columbia University Press, New York. <http://site.ebrary.com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/reader.action?docID=10526186>. Viitattu 24.10.2017.
- Gretchel, Anu & Kiilakoski, Tomi 2008: Lapset ja nuoret: Kuntalaisia, subjekteja, toimijoita. Teoksessa *Lapsella on oikeus osallistua. Lapsiasiain valtuutetun vuosikirja 2008*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisu 2008:20. Helsinki, 98–103. <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2014/12/Vuosikirja-2008.pdf>. Viitattu 5.3.2018.
- Helavirta, Susanna 2006: Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. PS-kustannus. Juva, 195–219.
- Helavirta, Susanna 2011: *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Acta Universitatis Tamperensis 1669. Tampereen yliopistopaino. Tampere.
- Heuru, Kauko 2003: *Hyvä hallinto*. Edita, Helsinki.
- Hill, Malcom & Davis, John & Prout, Alan & Tisdall, Kay: Moving the Participation Agenda Forward. *Children and Society* 18, 77–96.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1995: *Teemahaastattelu*. 7. painos. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000: *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hokkanen, Liisa 2014: Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Acta Universitatis Lappeensis 278. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2013: *Lapset lastensuojelun osallisina*. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): *Lastensuojelun ytimissä*. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Juvenes Print. Tampere, 149–164.

- Hurtig, Johanna 2003: Lasta suojelemassa– etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 9. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Hurtig, Johanna 2006: Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. PS-kustannus. Juva, 167–193.
- Huusko, Mira & Paloniemi, Susanna 2006: Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. Kasvatus 37 (2), 162–173. <http://elektra.helsinki.fi/ezproxy.ulapland.fi/se/k/0022-927-x/37/2/fenomeno.pdf>. Viitattu 26.3.2017.
- Huynkag, Cho & Jun, Sung Hon & TK, Logan 2012: An Ecological Understanding of the Risk Factors Associated With Stalking Behavior: Implications for Social Work Practice. Affilia 27 (4), 381-390.
- Härkönen, Ulla 2008: Teorian ja tutkimuskohteen vuorovaikutus - Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria ihmisen kehittymisestä. Teoksessa Niikko, Anneli & Pellikka, Ismo & Savolainen, Erkki (toim.) Oppimista, Opetusta, Monitieteellisyyttä - Kirjoituksia Kuninkaankartanon mäeltä. Joensuun yliopisto, 29 - 35.
- Juhila, Kirsi 2002: Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. 2. painos. Vastapaino. Tampere, 201–232.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Kiili, Johanna 2011: Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja sukupolvisuhteiden hallinta. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino. Jyväskylä 167–204.
- Koukkari, Marja 2010: Tavoitteena kuntoutuminen– kuntoutujien käsityksiä kokonaisvaltaisesta kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta. Acta Electronica Universitatis Laponiensis 56. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Kouvonen, Petra 2011: Lasten osallistuminen ammatillisten perhekotien sääntelykäytäntönä. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino. Jyväskylä 205–241.
- Krippendorff, Klaus 2013: Content analysis. An Introduction to Its Methodology. SAGE Publications. Lontoo.
- Kurhila, Salla & Lindholm, Camilla 2016: Ymmärtämisen haasteet. Teoksessa Stenvanovic, Melisa & Lindholm, Camilla (toim.): Keskustelun analyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Vastapaino. Tampere, 259–275.
- Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Kvarnström, Susanne & Willumsen, Elisabeth & Andersson-Gäre, Boel & Hedberg, Berith 2012: How Service Users Perceive the Concept of Participation, Specifically in Interprofessional Practice. British Journal of Social Work 42, 129–146.
- Laakso, Seppo 2012: Lainopin teoreettisen lähtökohdat. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Lahtinen, Pia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta 2017: Kohti suomalaista systeemiä lastensuojelun toimintamallia. Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Työpaperi 7/2017. Terveystieteiden tutkimuskeskus. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132169/TY%C3%962017_7_Kohti%20suomalaista_040417.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 30.3.2018.

- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli 2010: Asiakkuus– sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki, 7–15.
- Lansdown, Gerison 2010: The Realisation of children’s participation rights. Critical reflections. Teoksessa Thomas, Nigel & Percy-Smith, Barry (toim.): A Handbook of Children and Young People’s Participation. Perspectives from theory and practice. Routledge. Lontoo, 11–23.
- Mason, Jan & Bolzan, Natalie 2010: Questioning understandings of children’s participation. Teoksessa Thomas, Nigel & Percy-Smith, Barry (toim.): A Handbook of Children and Young People’s Participation. Perspectives from theory and practice. Routledge. Lontoo, 125–132
- van Manen, Max 2016: Phenomenology of Practice: Meaning-Giving Methods in Phenomenological Research and Writing. Taylor and Francis. London. <http://ebookcentral.proquest.com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland-ebooks/reader.action?docID=4693331>. Viitattu 26.3.2017
- Marton, Ference & Booth, Shirley 1997: Learning and awareness. L. Erlbaum Associates 1997. Mahwah, New Jersey. <http://ebookcentral.proquest.com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland-ebooks/reader.action?docID=1123033>. Viitattu 26.3.2017.
- Munro, Eileen 2001: Empowering Looked-After Children. Child and Family Social Work, 6, 129–137. <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.ulapland.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=e7dd8356-261c-497c-a127-c2d57c76963f%40sessionmgr120>. Viitattu 22.3.2018.
- Muukkonen, Tiina 2013: Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Juvenes Print. Tampere, 165–175.
- Mäenpää, Olli 2003: Hallinto-oikeus. 4. laitos. Wsoy Lakitieto. Helsinki.
- Nieminen, Liisa 2013: Lasten sosiaaliset perusoikeudet. Teoksessa Hakalehti- Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki, 53–88.
- Närhi, Kati 2015: Ekososiaalinen viitekehys sosiaalityössä. Janus 23 (3) 2015, 322–328.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2014: Asiakkaan osallisuus ja työntekijän harkintavalta palvelujärjestelmässä. Janus 22 (3), 227–244.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2013: Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 113–145.
- Olsson, Ann-Margret E. 2017: Barns deltagande och medskapande i sociala utredningar om barns och familjens behov och resurser – “barnvårdsutredningar” och Barnahus. Kristianstad University Press. Kristianstad, 21–33. <http://hkr.diva-portal.org/smash/get/diva2:1096340/FULLTEXT01.pdf>. Viitattu 26.3.2018.
- Oranen, Mikko 2008: Lapsi lastensuojelussa- Ehdollista osallisuutta? Teoksessa Lapsella on oikeus osallistua. Lapsiasian valtuutetun vuosikirja 2008. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2008:20. Helsinki, 98–103. <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2014/12/Vuosikirja-2008.pdf>. Viitattu 5.3.2018.

- Oranen Mikko 2008: Mitä mieltä? Mitä Mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7. Helsinki. <http://docplayer.fi/383636-Mita-mielta-mita-mielta-lasten-osallisuus-lastensuojelun-kehittamisessa-mikko-%20oranen.html>. Viitattu 22.3.2018.
- Pajulammi, Henna 2013: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Hakalehti-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.
- Pajulammi, Henna 2014: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum. Helsinki.
- Payne, Malcom 2014: Modern Social Work Theory. Palgrave Macmillan. 4. uudistettu painos. 1. painos 1990.
- Peltola, Marja & Moisio, Jenni 2017: Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu 112. Unigrafia. Helsinki. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/aania_ja_aanettomytta_palvelukentilla_uusin.pdf. Viitattu 10.4.2018.
- Petrelus, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna 2016 (toim.): Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Työpäpaperi 22/2016. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131363/URN_ISBN_978-952-302-749-7.pdf?sequence=1. Viitattu 27.3.2018.
- Pinkney, Sharon 2011: Participation and emotions: Troubling Encounters Between Children and Social Welfare Professionals. *Children and Society* 25, 37–46.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki, 19–74.
- Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblom-Ylänne Sari & Paavilainen, Eija 2011: Tutkimuksen voimasanat. WSOYpro, Helsinki.
- Roos, J.P. 2013: Taistelusta yhteistoimintaan— Pierre Bourdieu hyvinvointivaltion puolustajana. Teoksessa Saari, Juho & Taipale, Sakari & Kainulainen, Sakari (toim.): Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. A tutkimuksia 38. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsinki, 135–150.
- Salonen, Toivo 2015: Metodi, teoria ja filosofia. Synteettisiä kiteytymiä. Teoksessa Salonen, Toivo & Sotasaari, I. Seppo (toim.): Ajatuksia tutkimiseen. Metodisia lähtökohtia. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Shaw, Ian & Gould, Nick 2002: Qualitative Research in Social Work. Introducing Qualitative methods. Sage Publications. Lontoo.
- Shier, Harry 2001: Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society* 15, 107–117. https://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf. Viitattu 5.4.2018.
- Siltala, Raimo 2001: Johdatus oikeusteoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki.
- Sirviö, Kaarina 2006: Lapsiperheiden osallisuus terveyden edistämässä – mukanaolosta vastuunottoon. Asiakastilanteiden arviointia sosiaali- ja terveydehuollon työnte-

- kijöiden ja perheiden näkökulmasta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. yhteiskunta-teet 132. Kuopiojyvä, Kuopio.
- Smithson, Janet 2009: Focus Groups. Teoksessa Alasuutari, Pertti & Bickam, Leonard & Brannen, Julia (toim.): The SAGE handbook of Social Research Methods. SAGE. Lontoo, 357–370.
- Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkka & Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo 1994: Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Söderbäck, Maja & Coyne, Imelda & Harder, Maria 2011: The importance of including both a child perspective and the child's perspective within health care settings to provide truly child-centred care. *Journal of Child Health Care* 15 (2), 99–106.
- Thomas, Nigel & Percy-Smith, Barry 2010: A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from theory and practice. Routledge. Lontoo.
- Thomas, Nigel 2011: Towards a Theory of Children's Participation. Teoksessa Freeman, Michael (toim.): Children's rights. Progress and Perspectives – Essays from the International Journal of Children's Rights. Brill, 48–71. <http://ebookcentral.proquest.com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland-ebooks/reader.action?do-clD=799376>. Viitattu 17.2.2017.
- Thompson, Neil 1998: Social Work with Adults. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.): Social Work. Themes, issues and critical debates. Macmillan Press. Lontoo, 297–321.
- Toivonen, Virve-Maria 2017: Lapsen oikeudet ja oikeusturva: lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Alma Talent. Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki. Uudistettu laitos. 1. painos 2002.
- Tuori, Kaarlo 2000: Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström lakitieto Oy. Helsinki.
- Tuori, Kaarlo 2007: Oikeuden ratio ja voluntas. Talentum.
- Tuori, Kaarlo & Kotkas, Tuomas 2016: Sosiaalioikeus. Talentum Pro. 5. uudistettu painos.
- Valkonen, Leena 2006: Millainen on hyvä äiti tai isä?: Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Valtonen, Anu 2005: Ryhmäkeskustelut – Millainen metodi? Teoksessa Ruusuvaari, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere, 223–241.
- Vatanen, Anna 2016: Keskusteluanalyttinen tutkimusprosessi. Teoksessa Stenvanovic, Melisa & Lindholm, Camilla (toim.): Keskustelun analyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Vastapaino. Tampere, 312–329.
- Vuorijärvi, Petri 2014: Minun elämäni –hanke henkilökohtaisen avun tuottajana ja työllistäjänä. Arviointitutkimus hankkeen toiminnasta. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 38. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Oulu. http://www.sosiaalikallega.fi/poske/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu_38_minun_elamani. Viitattu 15.1.2018.
- Walker, Steven 2012: Effective Social Work with Children, Young people and Families: Putting Systems Theory into Practice. Sage Publications, London.
- Warren, Janet 2007: Service User and Carer Participation in Social Work. Learning Matters. Exeter.

Virallislähteet

Euroopan ihmisoikeussopimus 1999/63.

Hallintolaki (6.6.2004/434).

Hallituksen esitys sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 164/2014).

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812).

Lastensuojelulaki (13.4.2007/417).

Nuorisolaki (21.12.2016/1285).

Perustuslaki (11.6.1999/731).

Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301).

Yksi lapsi, yhteinen suunnitelma 2017: LAPE-hankkeeseen liittyvän moniammatillista tiedonhallintaa kehittävän työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017:36. Helsinki. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80765/Yksi%20lapsi%20yhteinen%20suunnitelma%20ty%C3%B6ryhm%C3%A4raportti.pdf>. Viitattu 21.3.2018.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf. Viitattu 15.1.2017.

Oikeustapaukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu 10161/13.

Liitteet

Hei!

Teen sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa Lapin yliopistolle sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista lapsen osallisuudesta palvelutarpeen arvioinnissa. Tutkielman tarkoituksena on kuvata, miten sosiaalityöntekijöiden käsitysten ja kokemusten kuvaamana lapsi voi osallistua perheen tuen arviointiin sekä päätöksentekoon. Lisäksi relevantti kysymys on, mitkä tekijät edistävät tai rajoittavat lapsen osallisuutta. Tutkimus on laadullinen tutkimus. Tutkimusaineisto kerätään ryhmähaastattelun keinoin Uudellamaalla lapsiperheiden palvelutarpeen arvioita työssään laativilta sosiaalityöntekijöiltä. Osallistamalla haastatteluun mahdollistat tiedontuotannon lapsen osallisuudesta sosiaalityön näkökulmasta.

Olen saanut tutkimusluvan työpaikaltasi haastatteluaineiston keräämiseksi. Haastattelu kestää noin tunnin. On tärkeää, että kerrot haastattelutilanteessa omista näkemyksistäsi ja kokemuksistasi. Pyrkimyksenä on tutkijan ylläpitämä, mutta vapaamuotoinen keskustelutilanne. Ryhmän jäsenet voivat vapaasti keskustella aiheesta, vastata kysymyksiin ja esittää myös kysymyksiä sekä kommentoida toistensa vastauksia. Tutkimukseen osallistuvat saavat etukäteen aiheeseen herättelevät kysymykset, jotka pitävät sisällään tutkimuksen kannalta relevantit teemat. Tutkimukseen osallistuminen on sinulle vapaaehtoista ja voit keskeyttää osallistumisesi halutessasi missä tahansa tutkimuksen vaiheessa. Mikäli keskeytät osallistumisesi, vastauksesi poistetaan kokonaisuudessaan aineistosta. Tutkimus tehdään hyvää tutkimuseettistä käytäntöä noudattaen. Kaikissa tutkimuksen käsittelyyn, säilyttämiseen ja tallentamiseen liittyvissä kysymyksissä noudatetaan henkilötietolainsäädäntöä ja eettistä tutkimuskäytäntöä. Haastattelu tallennetaan, jonka jälkeen se litteroidaan kirjalliseen muotoon. Litteroimisen jälkeen äänitallenne hävitetään asianmukaisesti. Sekä äänitallennetta että tekstimuodossa olevaa haastatteluaineistoa säilytetään lukitussa tilassa. Tekstimuotoinen haastatteluaineisto hävitetään tutkimuksen/opinnäytetyön valmistuttua. Kaikki kerättävä tieto käsitellään luottamuksellisesti eikä tietoja luovuteta ulkopuolisille. Tutkimuksen/opinnäytetyön tulokset julkaistaan ja niitä esitellään niin, että tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden nimet eivät paljastu. Työ voidaan julkaista Lapin yliopiston Lauda-tietokannassa. Tutkielma on

sosiaalityön pääaineen opinnäytetyö ja ohjaajana toimivat YTT Sanna Hautala ja YTT Arto Kauppi Lapin yliopistosta. Lisätietoja työstä saa allekirjoittaneelta.

Haastatteluista lämpimästi kiittäen,

Henriikka Suominen

hsuomine@ulapland.fi

Kysymyksiä ryhmäkeskustelun tueksi

Taustatietoa:

Miten kuvailisit työtäsi lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin sosiaalityöntekijänä?

Millaista työkäytänteitä palvelutarpeen arviointi pitää sisällään?

Miten palvelutarpeen arvio toteutetaan organisaatiossasi?

Osallisuus:

Mitä mielestäsi osallisuudella tarkoitetaan?

Millaiset asiat tai tekijät määrittävät osallisuutta?

Eroavatko lapsen ja aikuisen osallisuus työssäsi mielestäsi toisistaan? Miten?

Lapsen osallisuus:

Mistä lapsen osallisuus näkemyksesi mukaan työssäsi koostuu?

Miten kuvailisit lapsen osallisuutta palvelutarpeen arvioinnin aikana?

Miten lapset voivat osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon ja perheen tuen tarpeen arviointiprosessiin?

Mihin asioihin lapsi voi vaikuttaa?

Miten lapsen näkemys huomioidaan?

Millaisia näkemyksiä ja kokemuksia sinulla on lapsen osallisuudesta työssäsi?

Millaista näkemyksesi mukaan olisi lapsen osallisuus ihannetilanteessa?

Onko sinulla kokemusta tilanteesta, jossa lapsen osallisuus olisi voinut toteutua paremmin? Kertoisitko siitä lisää?

Mitkä tekijät edistävät lapsen osallisuutta?

Mitkä tekijät rajoittavat lapsen osallisuutta?